

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 10, жовтень 2014

Свідоцтво про реєстрацію
Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук
М. С. Вашуленко, д-р пед. наук
С. А. Гальченко, канд. філол. наук
Н. Б. Голуб, д-р пед. наук
А. В. Градовський, д-р пед. наук
А. Б. Гуляк, д-р філол. наук
С. О. Жила, д-р пед. наук
В. О. Зайчук, канд. пед. наук
А. Й. Капська, д-р пед. наук
Л. І. Мацько, д-р філол. наук
В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук
С. П. Паламар, канд. пед. наук
В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук
П. І. Розвозчик, заслужений учитель України
Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук
А. Л. Ситченко, д-р пед. наук
О. В. Слоньовська, канд. філол. наук
В. І. Шуляр, канд. пед. наук,
заслужений учитель України
Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України
від 14.04.2010 р. №1-05/3
науково-методичний часопис
«Українська література
в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 8 від 20 жовтня 2014 р.

**За підтримки видавництва
«Антросвіт»**

481—37—70

**04053, Київ-53,
вул. Артема, 52-Д**

**Редакція журналу
«Українська література
в загальноосвітній школі»**

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

Анісімова Ніна. «І пейзаж неначе натюрморт...»: осінні мотиви в модерній ліриці Тараса Федюка. 2
Коврігіна Лілія. Роль родинного оточення, самоосвіти та суперечностей доби в становленні творчої особистості Зінаїди Тулуб (закінчення). 7

Фахові проблеми

Овдійчук Лілія. Особливості вивчення твору Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» у школі. 10
Шуляр Василь. Особливості вивчення теоретико-літературних понять у 5–7 класах (за творчістю Миколи Вороного, 6 кл.). 14
Кавецька Леся. Робота вчителя та учнів з чинними підручниками під час вивчення творчості І. Малковича. . . 18

Готуємо майбутнього вчителя-словесника

Жила Світлана. Вивчення роману Р. Іваницюка «Торговиця» у вищій школі. 23

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Лінкевич Людмила. Вивчаємо творчість І. Кочерги. 28
Лаврись Лариса. Соціально-психологічна драма «Украдене щастя» – найвизначніший сценічний твір Івана Франка. 33
Фонарюк Тетяна. Проблема доброти в оповіданні Віктора Кави «Пиріжок з калиною». 36

Позакласне читання

Мовчан Наталія. «Князь подільського гумору». Урок за творами Леоніда Куцога. 37

Факультатив

Логвіненко Наталія. Поєднання двох світів, реального та ідеального, у творах Валерія Шевчука (за оповіданнями циклу «Голос трави» з роману «Дім на горі»). 40

Позакласна робота

До Дня української писемності та мови
Аношкіна Галина, Ловінюкова Оксана. «Рідна мова й Україна – це найдорожче, що в нас є!»
Літературно-музичне свято. 46

*З електронною версією нашого часопису
(в скороченому вигляді) можна ознайомитися
за адресою: didactics.ucoz.ua*

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 14-
Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»
м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2014

«І пейзаж неначе натюрморт...»: осінні мотиви в модерній ліриці Тараса Федюка

Ніна Анісімова,

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри української літератури та компаративістики

Бердянського державного педагогічного університету

У статті проаналізовано художньо-філософські аспекти образу осені на матеріалі модерної лірики представника поетичного покоління 80-х рр. ХХ ст. Тараса Федюка. Визначено основні риси символізму та імпресіонізму у втіленні «осінніх» мотивів. Характеризовано низку виражальних засобів, притаманних стилю поета: психологізм, контраст, колористика, гіпотипозис, синестезія. Проведено зіставлення поезії Т. Федюка з типологічно подібною лірикою Георга Тракля, Віри Вовк, Наталки Білоцерківцев, Світлани Короненко.

Ключові слова: модерна лірика, пейзаж, мотив, образ-символ, медитація, символізм, імпресіонізм, поетика, стиль, гіпотипозис, колористика.

У поетичному дискурсі покоління 80-х рр. ХХ ст. виокремлюється коло представників пізнього модернізму (Наталка Білоцерківцев, Оксана Забужко, Світлана Короненко, Тарас Федюк), у творчості яких філософський зміст лірики оприявнюється через утілення «осінніх» мотивів. Зображуючи найзагадковішу пору року, поети зосереджують основну увагу не на вираженні своєї любові до природи та оспівуванні її краси, а на розкритті таємниць світобудови, законів екзистенції індивіда, його ставленні до Землі, до іншої людини. Ця поезія позначена поглибленим філософським змістом, що виражається через складну систему образно-метафоричного відтворення картин довкілля. З цього погляду суголосною для вісімдесятників є думка Дмитра Чижевського, який завважив: у поетів-модерністів природа постає не конкретним «ландшафтом, а якоюсь її онтологічною часткою, одним із елементів її сил, певною сферою її буття. Ідеться про сутності, які надають предметному буттю символічного смислу» [14, с. 61–62].

Варто наголосити, що в українській модерній поезії «осінні» мотиви мають доволі стійку і глибоку традицію. Кожен із відомих співців осені (Віра Вовк, М. Зеров, Ю. Клен, Оксана Лятушинська, М. Рильський, Є. Плужник та ін.) уносив своє суб'єктивне сприйняття, зображуючи найчарівнішу і найбарвистішу пору року, яка надихала на ліричні одкровення, мистецькі знахідки та філософські розмисли.

Чільне місце образ осені посідає і в творчості вісімдесятника Т. Федюка, презентованій збірками початку ХХІ ст.: «Золото інків», «Обличчя пустелі», «Горище», «Транснїстрія». Попри те, що поетика його лірики загалом був предметом студій Я. Голобородька, В. Моренця, К. Родика, Г. Тарасюк, О. Черткової, у літературознавстві ще не було спроб цілісних і системних інтерпретацій «осінніх» мотивів, які увиразнюють яскравість творчого обдарування поета, засвідчують філософське наповнення його віршових текстів, їхню емоційну різнобічність, інтермедіальний зв'язок із іншими видами мистецтв. Мета розвідки – проаналізувати основні аспекти художньо-філософського вираження образу осені у поезії Т. Федюка, що демонструють вияви модерністського стилю автора, зіставити його лірику з типологічно подібною творчістю інших представників поетичного модернізму.

Серед літературознавців утвердився погляд щодо переваги у поезії Т. Федюка постмодерністського стилю.

Зазвичай на підтвердження цієї думки дослідники акцентують такі риси: іронічність, колажність, інтертекстуальність тощо. Варто висловити припущення, що лірика Т. Федюка є явищем пізнього модернізму [Див.: 1, с. 14–74]. Визначальні риси його поетики мають доцентровий зміст, а типові, на перший погляд, постмодерністські прийоми не руйнують, а утверджують вічні цінності, з-поміж яких особливе місце посідають мотиви, пов'язані з малою батьківщиною та причорноморською природою. Автор не ставить під сумнів універсальних гуманістичних концепцій смислу та центру. Про цю особливість стилю Т. Федюка можна сказати словами Марії Ревакович: поет грається «зі стилями, творами й традиціями минулих епох», але ніколи їх не заперечує, навпаки, парафразує, водночас приймає і цінує їх [9, с. 106].

Схильність до модерністського світовідчуття виявляється у використанні автором художньо-виражальних засобів символізму, які повною мірою простежуються у пейзажно-психологічній ліриці. Для Т. Федюка, народженого восени, осінь – один із найуживаніших образів-символів, завдяки якому автор по-особливому тонко помічає красу і світлу печаль цієї пори року. Через повільне й невідворотне завмирання природи показано згасання пристрасного кохання: «коли час настає розпадатись старіючій зграї / свої голови хижі зігнувши в торішню траву / повз печаль прапорці листопад що як здобич вмирає / повз історію зграї і школу її неживу» («коли час настає...») [11, с. 8]. Низка образів-символів («старіюча зграя», «голови хижі», «торішня трава») містять семантику втрати, порожнечі, яка асоціюється зі смертю, тугою та печаллю. Особлива музикальність вірша як визначальна риса символізму досягається багатством засобів евфонії. Малюючи своєрідні антинатюрморти, поет удається до анафоричних заперечень, низки асонансів та алітерацій, завдяки яким утілюється мотив запустіння у природі, що суголосний людській самотності: «ні краплі птиці ні води / ні трьох великих виноградин / чортополох росте всюди – / туди над всім над чим не владен» [11, с. 49]. У вірші прочитується топос безводної пустки, що асоціюється із пустелею людського духу, образним вираженням якої є картини пізньої осені.

Символістська естетика виявляється і в поглибленому психологізмі, що досягається тонким підтекстом, парадоксальними образами, а також формою риторичного звертання до уявного співрозмовника – коханої колись жінки: «Забудь цю адресу і цього старого що

в ній / живе серед ночі не спить і чорніє віки / якщо ти зумієш у осені пересувній / пейзажів навалом / далеких тополь колонки / забудь кілька чисел з яких я склалось: п'ять сім / два раз і чотири нуль шість – не нуль – а нуль шість / і все а обличчя – обличчя буває усім / забудеш спитати і кожен тобі відповідь» [13, с. 70]. Акцентування темної колористики (ніч, чорні віки), а також магія чисел указують на тяжіння автора до містики у зображенні природи. Містка наповненість образів («осінь пересувна», тополі, пейзажі, обличчя) розкривають художню своєрідність поетичного стилю автора: у поезії Т. Федюка «символ набуває значення істотного моменту буття», виступає «як справжня нематеріальна дійсність «потойбіч добра і зла», асоційована з музикою, сприйнята через таємничий натяк [...]» [8, с. 390].

Психологізм осінніх пейзажів загострюється і тим, що вони є тлом для вираження філософських розмишлень ліричного суб'єкта про пов'язаність природи з людською Самістю, яка болісно утверджується у просторі історичного часу: «Я так тебе люблю. / За Вінницею – осінь. / Ще Південний, а уже холодний Буг, / Із винниць п'яний дим / лежить в поховклім просі, / І жовтий листопад / в долоні білій вщух...». Метафоричний образ «п'яний дим» указує на складний процес реінкарнації людської душі, яка, рятуючись від безводної пустки, зазнає цілющого очищення та відродження. Із осінню поет пов'язує надію на свободу у двоєдиній її іпостасі – особистій та суспільній, яку розуміє і як одержимість визвольною ідеєю: «Я думав, воля – це / коли вуздечка срібна, / І чорний кінь, і степ / без ворогів і меж... / А воля – це коли, / нікому не потрібний, / Ідеш крізь листопад, / який нікому теж...» (Цикл «Згоріла корчма») [10]. Історіософська символіка, якою просякнуті осінні пейзажі, відтворює психологічну роздвоєність української людини, приреченої існувати серед проклятого степового роздолля, що впродовж віків спричинявало нівелювання вольових якостей національного характеру.

Т. Федюк як представник пізнього поетичного модернізму продовжив традиції Т.С. Еліота у метафоричній психологізації осінніх пейзажів. **Американський** поет зіставляє осінній вечір із «хворим приголомшеним наркозом», уникає розлогих описів, натомість через низку деталей символічного наповнення (туман жовтий, жовтавий дим, закутки вечірні, пічна сажка, м'яка жовтнева ніч, сон глибокий) передає відчуття застиглої спокою, незворушності, якими просякнуті осінні вечори. Парадоксальне зіставлення осіннього туману-смогу з безпритульним котом слугує виразненню беззмістовного існування героя [6, с. 28, 161]. На думку Галини Чумак, у Еліота нічний «пейзаж виконаний у приглушених, тьмяних, нудних тонах пізньої осені. Це хаотичний світ постійного руху без напрямку і мети, без єдності і зв'язку [...] Краєвид розбивається на окремі образи і речі, що символізують дегуманізований характер і абсурдність буття» [15, с. 90]. Еліотівські образи туману, ночі, диму, вечора, присмерку, сну набули свого подальшого естетичного втілення у творчості представників українського поетичного модернізму.

Натомість засадничою особливістю символістської поетики Т. Федюка є віталістичний зміст створених образів-символів. Поет уникає притаманних іншим модерністам – передусім Т.С. Еліоту, Є. Плужнику, М. Рильському – мотивів смутку, відчаю, очікування смерті. У його текстах немає бодай найменшого натяку на сум чи меланхолію: «похмурі», на перший погляд, осінні картини несуть на собі печать якоїсь пізньої істини, глибоко пережитої і переосмисленої. Здається, що вся природа для ліричного героя замирає, напов-

нюючись лише відомими йому звуками, барвами та вистражданим смыслом: «тут буде тихо ближче до зими / як баклажани сплинуть за людьми / і полини завершать вигорати... / серпневі землі цвинтаря церата / капличка на уславлення чуми / тут можна жити хоч би й на зерні / на вигорілих вівцях і стерні / на хлібі в воді і на пейзажі / вогонь із дереви птахи із сажі / і мідячки у глиняній свині» [12, с. 17]. «Осінь» Т. Федюка постає не лише через зорові, але й звукові образи: осінні «натюрморти» аж дзвенять «голосною тишею», у якій беззвучно «промовляють» і баклажани, і полини, і землі цвинтаря, і вигорілі стерні, і птахи із сажі тощо. Ця приморська флора і фауна настільки динамічна, що навіть у тихих осінніх дні живе своїм наповненим звуками та пахощами життям.

У медитативній ліриці Т. Федюка образ осені відзначається особливою камерністю, суб'єктивністю й емоційною наснаженістю. Осінь спонукає ліричного суб'єкта до монологічних роздумів над власною екзистенцією у світі, наповнює його душу цілющою прохолодою й умиротворенням. Форма ліричної сповіді від першої особи надає розмислам зворушливості, інтимності: «осінь я радію мертвий сад / дим стоїть високий і прозорий / я лінуюсь я рахую зорі...». Для індивіда «осінь дим як Бог стоїть в саду» [12, с. 48], позаяк ця пора дає можливість відмежуватися від повсякденної метушні, ввібрати в себе сакральну велич природи у стані зрілого спокою та циклічного переходу в нову якість. Метафоричні образи («мертвий сад», «дим високий і прозорий») слугують виразненню мотиву завмирання осінньої природи. Часто згадуваний у поезії Т. Федюка образ диму набуває семантики очищення людини та переходу її із земного життя у вічність. Натомість образ туману у «підземці» символізує застій, задущливість, відсутність вітру і руху як усоблення активного життя: «В метро заповзає осінній туман із Дніпра, / і ми заповзаєм в метро, як осінній туман або тіні. / і наші підземні печалі, і наша підземна пора, / і наша дорога, неначе рука у печерській святині» («Підземні переходи») [13, с. 15].

Осінь у Т. Федюка позбавлена романтичного ореолу загадково-чарівної веремії різнобарвного листопаду. Уникаючи завідома естетизованих описів, поет удається натомість до зображення непривабливих реалій повсякдення, що оголюються із настанням осінньої порожнечі: «симптоми осені прикмети / кораблик зроблений з газети / і ще дурне питання: де ти / кружляє губи вздовж ріки / напевне осінь все-таки / туман брудний і загадковий / порожня ятка цигаркова / дідусь волоче п'яний ровер / о де ти дівчино маро / долоня ніби мальборо» [12, с. 39]. Увага до деталей буднів людини, виразнених емоційно забарвленими тропами, суголосна окремим осіннім замальовкам, які перейняті особливою реалістичною наповненістю, зримістю, наближеністю до людини у її щоденному існуванні. Простежуються типологічні перегуки з поезією Георга Тракля «Туґа»: «Так холодно надходить осіння ніч, / Освітлює зорями / Над розтрощеними кістками чоловіків / Тиху черницю». Містичний зміст вірша поглиблюється образами-символами із темною похмурою колористикою («жорстокі похмурі уста», «хмар осінніх», «пригнічена постать», «зеленаво-похмурий гірський потік», «у зламаних соснах»), що контрастують із віталістичним образом «надвечірньої златавої тиші» [2, с. 134]. Обидва поети володіють неперевершеним хистом синтезувати осінні замальовки з естетизацією повсякдення. Щоправда, попри суголосність тематичного кола лірики, у кожного автора вона має відмінне емоційне забарвлення: печально-просвітлене у Т. Федюка і містично-трагічне у Георга Тракля.

Прикметною рисою поезики символізму є персоніфікована іпостась у зображенні осені. Продовжуючи модерністські пошуки шістдесятників – М. Вінграновського, Ліни Костенко, представників Нью-Йоркської групи – Віри Вовк, Б. Рубчака, Т. Федюк трансформували концепцію Фрідріха Шеллінга («Ідеї до філософії природи») про всезагальну одухотвореність природи, про нерозривний зв'язок явищ навколишнього світу і сфери людського життя. Прийом персоніфікації відіграє важливу роль, що слугує засобом поглибленої психологізації: в образі осені постає колись кохана жінка, з якою розлучається ліричний герой. Утім, його почуття давно умерли (чи завмерли?), тому й «простір замерз», як нахолоняє природа у передчутті зимового спокою. Поет уникає зображення розлогих картин осінньої природи, віддаючи перевагу риторичним звертанням та прийому апосіопези (недомовленості): «осене / що ти хотіла і що там кричала услід я далеко / простір замерз я спинився назовсім хапайте гада...»; «осене / дай озирнутись і дай щось побачити там ні для чого / погляд наляканий битиметься у віях частково у вітах / дай мені спокою хоча і знаю: ти не даєш чужого / як не даєш всього діагнозу – а даєш тільки витяг». Монологи, адресовані осені, мають символічний зміст: ліричний герой звертається до цієї пори року як до чарівної і загадкової коханої, що втілює Вічну Жіночність: «осене / ти так умієш змивати сліди і оперувати туманом / добре що ми зустрілись – хто б я і як без тебе / ми ще шепочемо щось що за спиною – станом / на перше грудня – і що нікому не треба». У підтексті прочитується феномен гри долі: ліричний герой після тривалої розлуки зустрічається з коханою, сподіваючись на відродження втраченого почуття: «осене / ти ще повернешся вирвешся а от мене вже не варто / витягувати на собі на південь мені це уже не цікаво» («Вірші в Трансністрію») [11, с. 17]. Уявні монологи настільки інтимізовані, що виникає відчуття безпосереднього спілкування двох закоханих сердець, у яких споглядання осінніх пейзажів спричинює спалах-відродження пригаслих (як здавалося) почуттів. Персоніфікований образ осені увиразнюється урбаністичними деталями Києва і парадоксальними тропами: «біля останньої церкви попросиш – осінь подасть / що ти попросиш і що вона осінь подасть і забуде...»; «вийдеш узвозом андріївським так як хочеться – вниз / довго і вниз – це життя і граніт під ногами» [13, с. 17]; «...в тоскній квартирі у киеві на / лівобережній де осінь сумна / й довга як шия жирафа...» [11, с. 32]. Тяжіння до персоніфікації осені простежується і в ліриці Н. Білоцерківець: «Високий, і сутулий, і худий / Цей образ осені, цей жовтень, це палання / Гаїв багряних, це протистояння / Морозної і слізної води» («Осінь») [2, с. 44]. Поетеса надає перевагу гостроконфліктним почуттям, які переживає лірична героїня від втрати кохання.

Подекуди «осінні» мотиви завуальовані у підтекстові глибини вірша. «Осінь» у тексті взагалі може не згадуватися, втім, уся образна палітра у портретуванні жінки, увиразнена метонімією, вказує на цю пору року: «З'явився, наче відхилиш віть, / здригнеться зграйка мої кирилиць... / В червоному платті – воно горить, / у білому платті – воно згоріло» [13, с. 55]. У процитованому уривку про осінь «натякає» жіноче вбрання – «червоне плаття», а також прийом асоціативного зіставлення: червоне змінюється на біле (грайлива барвистість осені – на холодно-білу застиглість зими).

Вірші Т. Федюка перекликаються із уже згаданою «Тугою» Г. Тракля: «Раптом на імлісте / пасовисько / Вискакують чорні коні. / Вояки / З пагорба, по якому котиться вмираюче / сонце. / Ллється усміхнена кров

– / Під німі / Дуби! О гнівна туга / Війська осяйна каска / З брязкотом упала з пурпурового чола. / Так холодно надходить осіння ніч, / Освітлює / зорями / Над розтрощеними кістками чоловіків / Тиху черницю» [2]. Низка символів апокаліптичного змісту слугує увиразненню «осінньої ночі», що втілює ідею загибелі війська. Обидва поети, попри відмінні тематичні аспекти, у зображенні осені втілюють «мотиви таємниці, екстазу, епіфанії, молитви [...]» [8, с. 391].

Т. Федюк – майстер використання прийомів імпресіоністичного письма, що виявляється насамперед у розмаїтті тонів і напівтонів та їх поєднанні з принципом контрасту: темні й світлі барви чергуються, подаються передні й дальні плани, перспектива, чітко зображуються значущі деталі. Зазвичай це мальовничі поля, річка, коні, дощ, блискавка: «Дощі будуть йти три ночі і три дні / річка залле сім городів і орендоване поле / пророк ілія на чорнім у яблуках і грушах коні / буде бити копитом сільмаг і подвір'я школи / лини попливуть дощами угору до хмар / потім вниз повертатимуться жовтими блискавками...» [12, с. 101]. У змалюванні дощу простежуються типові риси імпресіоністичного стилю: ледве вловлювана гра світла й тіней, тяжіння до пленерного принципу зображення природи, сплав ескізного штриха і душевного поруху. Уява поета схоплює окремі фрагменти навколишньої дійсності: автор не стільки описує явище дощу в природі, скільки тонко передає враження, почуттєву сферу ліричного суб'єкта від споглядання пейзажів, віртуозно відтворюючи при цьому розмаїття змін кольору, зумовлених дією сонячного світла й атмосфери.

Т. Федюк виявляє майстерність маляра-імпресіоніста у змалюванні картин природи, що своїми, на перший погляд, неясними, проте яскравими і чистими кольорами нагадують живописні полотна: «верби взяті і з казок / хатка зліплена із тіста / човен в річці мов мазок / пензля імпресіоніста / короп золотий як мед / б'є хвостом холодну воду / ластів'иний горній лет – / на тепло і на погоду» («дівчинка жене козу...») [12, с. 57]. Пластичність осіннього пейзажу досягається використанням колористики експресивного забарвлення: «листопад, ні листка. / день глевкий ніч глевка і дорога / кров овеча легка / відливає до самого Бога / двоєтроє багать / наче шкури червоні плескаті... / і така благодать / що ж ти скажеш їй, благодаті» («в день оцей в ніч оцю...») [11, с. 23]. Образи крові, багать, «шкур червоних» увиразнюють різнобарв'я осінніх пейзажів, що насиченою гамою створюють у ліричного суб'єкта відчуття благодаті. Тяжіння до контрасту є характерною ознакою пейзажу: поет удається до чергування темних і світлих тонів, використання передніх та дальніх планів зображення, перспективи, чітких деталей. Імпресіоністичність стилю автора прочитується на рівні колористики: художні образи моделюються завдяки кольоровим асоціаціям, пов'язаним із почуттями, які є наслідком миттєвого сприйняття.

В окремих пейзажах імпресіоністична поезика досягається ольфакторними образами, що є визначальними у змалюванні природи малої батьківщини, коли вираження стає визначальним прийомом: «пахне мокрими гілками / листям що на них було / дерев'яними гаками / перевернуте село / понад річкою ... і мряка / і туман ... і ластівки / відлетіли ... і собака / гавкає мов ість з руки» [12, с. 40]. Низка сенсорних образів (запах мокрих гілок, мряка, туман, гавкіт собак) слугує увиразненню душевних переживань героя у сприйнятті навколишнього світу: «рос і полинів цирконій / синій дурень над романом / і лежить лиман червоний / з чорним в горлі акерманом» [11, с. 19].

У змалюванні осені поет використовує прийом гіпотипозису, завдяки якому моделюється оригінальний, «досконало диференційований, відпрацьований у деталях, художній світ, де образи пластичного мистецтва доповнюють, розкривають словесні образи» [5, с. 39]. За Л. Генералюк, «пейзажем-гіпотипозисом (пластичним пейзажем у літературі) вважається такий пейзаж, в якому можна виявити посилену концентрацію формотворчих засобів образотворчого мистецтва (лінійні, тональні, колористичні, світлотіньові співвідношення, передні та дальні плани і т.д.), трансльованих у вербальну форму» [5, с. 41]. Завдання такого пейзажу – відтворити чіткий візуальний образ, образ-картинку, змусити реципієнта «побачити» внутрішнім зором те, що бачить автор. У ліриці з «осінніми» мотивами Т. Федюк досягає цього ефекту завдяки парадоксальному зіставленню окремих явищ, предметів, істот. Прийом гіпотипозису втілюється в асоціативних образних зчепленнях та колористичних контрастах: «бачиш плече старече – жовтень але листопад – / бачиш з плеча злітає з темними кігтями він / в клин що летить з лапландій чи півстоліття назад» («з-під уламків твого рок-н-ролу...») [13, с. 3]. Пластичність у змалюванні осені поєднується з антропологічним підходом: за будь-яким пейзажем прозирає людина з її почуттями та переживаннями. У процитованому уривку – це літній чоловік (на нього натякає лише метафоричний образ «плече старече»), швидкоплинне життя якого уподібнюється миготінню осінніх краєвидів. Зображений автором листопад навіює мінорний настрій від загостреного відчуття проминання людської екзистенції. Поет виявляє майстерність у вживанні візуальних, пластичних і музичних засобів, завдяки яким він досягає унаочнення художніх образів [Див.: 8, с. 229–230].

Пластичність федюківського пейзажу як основна ознака гіпотипозису увиразнюється прийомом паралелізму: відчуття порожнечі, пустки у природі глибокої осені поглиблюється образами-символами прірви, скла, журливого клекоту диких лебедів, чиє курликання асоціюється з переживаннями людей після важкої розлуки: «ти притулишся спиною до вікна за тобою іде листопад / за тобою дві прірви скла хрест дерев'яний гуси / що відлітають летять механічно неначе землю із лопат / у тебе за спиною тихі слова: я ніколи уже не вернуся» [13, с. 43]. Поезія Т. Федюка втілює діалектичний стосунки людської душі і світу природи, що вбачаються як зіткнення, взаємне перетікання, поєднання та відштовхування.

Використовуючи синестезійні образи, поет віртуозно поєднує звук, колір і запах. При цьому окремі вірші своєю образністю, що близька до імажиністської, нагадують жанрові ознаки поетичного натюрморту, який відзначається пластичністю, картинністю: «на столі столовий виноград / персики фазан здається мертвий / дві ставриди бринза акурат / квіти попільничка скло протерте... / і пейзаж неначе натюрморт: / ворон виноград як бринза – порт / пензлик з білки білка на сосні / і безсмертя а чому б і ні» [12, с. 99]. Синестезійні засоби ускладнюються використанням асоціативних образних сплетень, сновидних візій, як-от, опис містичного натюрморту, у якому добірка предметів вражає своєю несумісністю, алогічною парадоксальністю. Процитований осінній пейзаж викликає асоціації з відомою картиною імпресіоніста Клода Моне «Натюрморт із порцеляною, динею та фруктами». В обох митців натюрморти – словесний та малярський – вражають особливою опуклістю форм, виразністю барв і соковитістю колористики. Вони передають естетичні враження суб'єкта від спілкування з осінньою природою і є виявом модерністського стилю автора. Д. Чижевський однією з визначальних рис модерністської поетики вва-

жав синестезію: «До синтетичного змалювання природи поетам-модерністам чималою мірою прислужиться вельми любий їм ефект синестезії. Та, попри різнобарв'я образу, колоризм, однак, дематеріалізує його конкретику» [14, с. 62]. Зустрічається у поета і звуковий образ осені: «музика грає в кав'ярнях – весела і тиха вона / легше іти і від музики осінь тріпоче / хочеш якщо розібратися добре – дорога одна: / вниз вздовж узвозу хто хоче...» («біля останньої церкви попросиш – і осінь подасть...») [13, с. 18].

Т. Федюк удається до моделювання пейзажів «панорамно-психологізованих» (Л. Генералюк), орієнтованих на відкриту далину, яка в символічному плані утілює ідею свободи, необмеженості духу і водночас внутрішній переживання ліричного героя: «Ти острова безлюдного просив – / Ти маєш острів. І золото осик. / Ти маєш осінь... / І самота, поколата дощем, / Стоїть до спиту... / Спинися! ... Але ти іще / Ідеш просити...» [10]. Вірші з панорамним пейзажем звучать як інтимно-схвильована розмова ліричного героя із собою: у своїй уяві він «піше» малюнки з природи, просякнуті концентрованою художніх почуттів і психологічних станів. Поет доречно використовує принцип медитативного живописання, нанизуючи в одному тексті кілька асоціативних пейзажних малюнків, із сукупності яких витворюється цілісна картина природи. На перший погляд, ці поетичні замальовки відзначаються простотою та невибагливістю, проте у підтекстових глибинах віршів звучать філософські роздуми, просякнуті ностальгією за природним існуванням міської людини.

Найбільш характерна риса Федюкового імпресіоністичного пейзажу-гіпотипозису – нанизування окремих картин за принципом фрагментарності і мозаїчності: «осінь я радію раз чи два / пса пустити хай біжить собі / між дерев: айва трава і вишня / в небесах черкне любов колишня – / в небесах і лишиться таубе / щось у цьому всьому все ще є / пахне жовтим листям і корою / книгою цигаркою котрою / ранок. Сон береться за своє: / кличуть мертві друзі – я не йду / осінь. Дим як Бог стоїть в саду» [12, с. 48]. У зображенні осінніх картин поет відтворює шляхетні, витончені особисті враження індивіда, передає миттєві відчуття та переживання, схоплює мінливі ефекти світла у природі. Алогічна парадоксальність осіннього натюрморту, у якому химерно поєднуються несумісні образи (пес, дерева, книга, цигарка, айва, трава, вишня тощо), містить ознаки сюрреалізму у дусі полотен С. Далі («Постійність пам'яті», «Живий натюрморт»). Імпресіоністичність вірша простежується на різних рівнях – сюжетному, візійному. Особливу роль при цьому відіграє колористика, коли образ утрачає свою предметну окресленість і вибудовується через певні асоціації, пов'язані з почуттями ліричного суб'єкта.

Поезія Т. Федюка перегукується з експресіоністично забарвленою лірикою Г. Тракла. Австрійський автор утілював в осінніх пейзажах трагічне світосприйняття, символічну ускладненість образів, емоціональну насиченість, звертання до теми смерті. У вірші «Про тихі дні» поет зображує «україн примарливі ці дні осінні», зіставляючи їх із низкою образів-символів: «Мов погляд хворого, пожадливого світила. / Однак в очей німотнім голосінні / Вже ночі тень неждано загостила. / Ще осміхаються і згадують бенкети / І хвацькі співи, зараз призабуті, / І пошук слів, де жестів скрушні злеті, / Урешті мляві і мовчанням скуті. / Так все ще сонце дражнить кволі квіти, / Примушує в блаженстві крижаніти, / Підносячи омертвлювальний трунок. / Руді ліси шепочуть на смеркання, І дятлів сумовите деркотання, / Немов зі склепів зглушений відлунок» [2].

В обох поетів простежується тяжіння до загостреної експресивності у вираженні метафізичного світу ліричного наратора, а також синестезійна наповненість колористичних образів.

Приєм гіпотипозису є наскрізним у поезії Т. Федюка з міфологічно-фантастичними мотивами й образами, що підкреслюють загадкову незбагненність осінніх пейзажів: «хатинка у лісі відьма варить у горщику карти / що випали і сміються і каже що це кава» [11, с. 17]. Словесний рисунок у вірші відтворює цілком реальний пейзаж – ліс восени покривається різнобарв'ям, яке асоціюється із магічними ритуалами відьми. Сама ж осінь набуває рис чарівниці, якій під силу «зілля варити пізно воно поживкло вона замерзла / сніг якщо схоче впаде уночі сьогодні обов'язково / тільки зеленим яблуком на тополі змій і клубком омега / тільки срібним зіллям на камені – пізно варити – підкова» [13, с. 113]. Синтез колористичних образів (білий, поживклий, зелений, срібний) увиразнює пластичність осінніх пейзажів, перейнятих імпресіоністичною поетикою.

Міфологізування пір року простежується й у ліриці представниці Нью-Йоркської групи Віри Вовк: поетеса зображує осінь в образі дівчини, що «зашіптує павуків». Вона зустрілася з ліричним героєм «серед кладки» і його «крізь пекло кленів повела». Авторка більшою мірою містифікує осінь, зображуючи її через низку образів метафорично-герметичного змісту: «Повела зором, що був замороженим терном. / Одне око сміялося, друге ронило сльозу. / Він бачив срібні нитки в косах-розпусницях, / І пригадалися сріблом виткані плахти» [4]. Із процитованого вірша очевидно, що Віра Вовк віддає перевагу сюрреалістичній поетиці, тоді як Т. Федюк у зображенні осені виявляє нахил до символістської естетики. У збірці «Віоля під вечір» авторка змальовує осінь низкою яскравих художніх деталей, наче вихоплених із живописного полотна, на якому маляр не пошкодував барв і відтворив цілу гаму людських психологічних станів, що постають на тлі поступового наближення осіннього вечора: «десь осінь надходить / витирає чоло фартушом / ще один день / округлим плодом / упав з гори / поволі гасне / далекий гул / виколиханий сутінком / час відпруги / вже розцвітає / небесна мандала» («Десь осінь надходить») [4].

Поезія Т. Федюка має тісні точки перетину з творчістю інших вісімдесятиків. Багатство використання прийомів поетичного «малярства» споріднює його лірику з Наталкою Білоцерківець. У своєрідному «осінньому» циклі («Осінь», «В зеленій гострій оболонці літа...», «Випий трохи роси із моєї руки...», «Пошерхлого листа столітні обличчя...») вирізняється низка віршів із елеґійними настроями: авторка пише про цілковите злиття людини й природи, «розтоплюючи» найменші дистанції між ними. Усі мінорні відчуття – сум, тиха печаль, стан тиші – лірична героїня переживає через сприйняття відповідних картин осені: «Тут осінь спить, крізь бур'яни. / Собака спить. У снах бездомних / Бур'ян жовтіє довго. Довго / І недалеко до зими». / Тут осінь спить. Ти підійди, / Спинись навшпиньки, доторкнися. / На жовтій шерсті – жовте листя. / І винний погляд відведи» («Осінь») [3, с. 16]. У поезії з «осінніми» мотивами поетеса використовує образи-концепти («небо», «вогонь», «вода», «світло», «повітря»), які є ключовими і поглиблюють філософське звучання ліричного тексту. Михайло Епштейн наголошував, що природа у своїй чуттєвій безпосередності вимагає, щоб горда мова абстракції, проникаючи в її таємниці, упокорювалася, набувала ознак образного мовлення, яке б «вросло у світ природи»

[Див.: 16]. Саме до такого художнього зображення вдається Н. Білоцерківець: «В зеленій гострій оболонці літа / Ти, осене, коричнева й мала. / І правда сконцентрованого світла / Тобі в ядро каштанове лягла» [3, с. 29]. Ключовий образ світла несе на собі основне смислове навантаження, а змальований творчою уявою авторки пейзаж осені доповнює його. Відтак у поезії йдеться про те, що осіння пора змушує людину переглянути свої життєві орієнтири, побачити світло і в природі, і в своєму майбутньому. Осінь для поетеси стає поштовхом до переосмислення свого місця у світі: вдвигляючись в осіннє небо, вслухаючись у шерхіт сухого листа під ногами, лірична героїня подумки листає поживкли сторінки минулого, переглядає пройдений життєвий шлях: «Пошерхлого листа столітні обличчя, / Пергаментна шкіра осінніх лісів... / Елеґії світлої плоть таємнича / Тремтить від забутих давно голосів – / Неначе поетів пташині обличчя / Летять над пергаментом жовтих лісів, / Збирається в зграї жага таємнича, / І нижчає небо зірких голосів» [3, с. 37]. Саме в такому семантичному ракурсі варто тлумачити назву збірки Н. Білоцерківець «Листопад».

Типологічні перегуки простежуються між поезією Т. Федюка і С. Короненко: у її ритмізованих білих віршах «осінь» вигранюється всіма барвами і пахощами, переможованими з філософськими розмислами про вічність людського буття. Як і Ліна Костенко в «Осінніх карнавалах», поетеса використовує багатство засобів ефонії для відтворення мінливості та барокової ошатності осінньої природи, яка асоціюється зі зрілістю індивіда: «Є ця осіння осінь, / є цей терпкий молочай. / Є це тремке прохання: / Потойбіч не відлітай!»; «Як відстояти осінь? / Як біль оцей пережить? / Спинися спинися, спинися, / перш, аніж відлетить...» [7, с. 21]. С. Короненко зображує зміну пір року через низку зооморфних образів, улюбленими з-поміж яких є «осінні» персонажі – «їжак» та «їжачиха» («Ще не холод осені...», «...а дикий первісток-їжак...», «Початок серпня. Чорна тінь од золотого сонця...»). Осінь у поетеси замальовується за допомогою асоціативних образів, базованих на колористичних та ольфакторних враженнях, підсиленних персоніфікаціями та порівняннями: «Шалене вогнище лісів, / мов хто розпалене кострище / роздмухав звечора й лишив. / І вогнище оте палає, / і в тому вогнищі дівча, / рудоволосе і пречисте...» («Осінь») [7, с. 79]. Асоціативна паралель «осінь – вогнище» набуває полісемантичного звучання: це і яскравість природних барв, і жар поетичних думок поета, і глибина почуттів закоханих.

Отже, пейзажно-філософська лірика Т. Федюка уписується в естетичні засади модерністської поетики генерації вісімдесятиків. Представників цього покоління еднають філософічність, медитативність, використання художньо-виражальних засобів модернізму. Тематична та образно-виражальна поліфонія лірики засвідчує вияви рис символізму та імпресіонізму як засадничих для стилю поета в естетичному втіленні «осінніх» мотивів. Картини природи позначені філософською заглибленістю, відзначаються особливою камерністю, суб'єктивною наповненістю й емоційною відстороненістю. Зображуючи осінь, Т. Федюк прагне максимально персоніфікувати природу, одухотворити її, наділити рисами живої істоти. Філософська лірика поета демонструє майстерність у використанні художніх засобів: гіпотипозису, парадоксу, іронії, синестезійних образів. Слідом за Г. Траклем, Т.С. Еліотом, Є. Плужником, М. Рильським та іншими модерністами Т. Федюк майстерно передає психологічну наповненість «осінніх» пейзажів, їхній вплив на свідомість і душу людини.

Література

1. Анісімова Н. «На зламі культурних епох: Поезія покоління 80-х років ХХ ст. у системі пізнього українського модернізму»: [монографія] / Ніна Анісімова. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2012. – 529 с.
2. Антологія зарубіжної поезії другої половини ХІХ–ХХ сторіччя (укладач Д.С. Наливайко). – К.: «Навчальна книга», 2002. – 319 с.
3. Білоцерківець Н. Готель Централь: вибрані вірші / Наталка Білоцерківець. – Львів: Кальварія, 2004. – 120 с.
4. Вовк В. Поезії [Електронний ресурс] / Віра Вовк. – Режим доступу: <http://www.poetryclub.com.ua/metr.php?id=1026&type=tvorch>.
5. Генералюк Л. Пейзаж-гіпотипозис (пластичний пейзаж) у творчості Т.Шевченка / Леся Генералюк // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2009. – Вип. ХХ. – С. 39–46.
6. Еліот Т.С. Вибране пер. з англ. / Томас Стернз Еліот. – К.: Дніпро, 1990. – 198 с.
7. Короненко С. Голос дощу: поезії / Світлана Короненко. – К.: Молодь, 1988. – 95 с.
8. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
9. Ревакович М. Persona non grata. Нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність / Марія Ревакович. – К.: Вид-во «Часопис «Критика», 2012. – 335 с.
10. Федюк Т. Золото інків [збірка поезій]. – Л.: Кальварія, 2001. – 109 с. // [Електронний ресурс] // Тарас Федюк. – Режим доступу до статті: <http://maysterni.com/user.php?id=813&t=1>
11. Федюк Т. Трансністрія: [збірка поезій] / Тарас Федюк. – К.: Факт, 2007. – 108 с.
12. Федюк Т. Горище. Книга нових віршів / Тарас Федюк. – К.: Факт, 2009. – 120 с.
13. Федюк Т. Обличчя пустелі [збірка поезій] / Тарас Федюк. – К.: Факт, 2009. – 120 с.
14. Чижевський Д. Слов'янський модернізм / Дмитро Чижевський; [пер. з нім. та комент. М. Ігнатенка] // Слово і Час. – 2004. – № 6. – С. 53–64.
15. Чумак Г. Поет як критик: шляхи та рівні реалізації літературознавчої концепції Т. С. Еліота в його поетичній творчості: [монографія] / Галина Чумак. – Тернопіль: Медобори, 2007. – 192 с.
16. Эпштейн М. Природа, мир, тайник вселенной... лирическая философия природы [Електронний ресурс] / Михаил Эпштейн. – Режим доступу: <http://www.nvz.kuzbass.net/dworki/other/e/1/1fp.htm>.

В статье проанализированы художественно-философские аспекты образа осени на материале современной лирики представителя поэтического поколения 80-х гг. XX в. Тараса Федюка. Определены основные черты символизма и импрессионизма в воплощении «осенних» мотивов. Схарактеризован ряд выразительных средств, присущих стилю поэта: психологизм, контраст, колористика, гипотипозис, синестезия. Проведен сопоставительный анализ поэзии Т. Федюка с типологически подобной лирикой Георга Тракла, Веры Вовк, Натальи Белоцерковец, Светланы Короненко.

Ключевые слова: *модерная лирика, пейзаж, мотив, образ-символ, медитация, символизм, импрессионизм, поэтика, стиль, гипотипозис, колористика.*

The artistic and philosophic aspects of the autumn image have been analysed on the material of Taras Fedyuk's modern lyrics, the representative of the 1980s poetic generation. The main features of the symbolism and impressionism have been defined in the embodiment of the «autumn» motives. The chain of the expressive means has been characterised, which are proper to the poet's style: psychologism, contrast, colouristics, hypotyposis, synesthesia. The comparative analysis of T. Fedyuk's poetry has been made with the typologically similar lyrics of Georg Trakl, Vera Vovk, Natalka Belotserkivets and Svetlana Koronets.

Key words: *modern lyrics, landscape, motive, image-symbol, meditation, symbolism, impressionism, poetics, style, hypotyposis, colouristics.*

УДК 821.161.2(477)

Роль родинного оточення, самоосвіти та суперечностей доби в становленні творчої особистості Зінаїди Тулуб (закінчення)*

Лілія Коврігіна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри

суспільно-гуманітарних дисциплін ОІППО

м. Житомир

Роман отримав позитивний відгук з боку літературної критики. Загальний тон був досить доброзичливий, хоча й були закиди на адресу деяких слабких сторін діалогії. Твір став надзвичайно популярним серед читачів, на нього записувалися в чергу в публічних бібліотеках. Письменниці імпонувало це несподіване визнання. В автобіографії вона зазначає: «Критика тепло зустріла мою капітальну працю. У Києві і Харкові був цілий потік рецензій. У Москві – менше. < ... > У 1937 р. обидва томи мої, видані українською мовою, були надіслані в Париж на всесвітню виставку разом з моїм портретом. Від України там було виставлено всього 10 книг – і дві з них мої. ЦК КП(б)У преміювало мене

*Початок див. у №9 – 2014.

чудовим патефоном і подорожжю Дніпром від Києва до Херсона і у зворотному напрямку на пароплаві «Комунар», а потім мене, безпартійну, привітали в ЦК КП(б)У з нагородженням орденом, указ про який мав бути опублікований взимку 1938/39 року. Читачі оточували мене любов'ю і повагою. Початкуючі автори зверталися за допомогою і порадою, мене запрошували в школи, на підприємства і в клуби на зустрічі з читачами – і я була щаслива...» [1, с.4]. Роботу над другим томом було завершено в кінці 1935 р. й одразу подано рукопис до видавництва. Протягом 1936 р. він частинами друкувався в журналах «Радянська література» (№7–11), «Советская литература» (№3,5), 1937р., «Шторм» (№2,3) 1937 р. і 1937 р. вийшов окремою

книжкою. Таким чином, шлях Зінаїди Тулуб до визнання був вельми складний. Як зазначає Л. Козинський, у «Людоловах» «уважне ставлення прозаїка до життя людей давніх часів поєдналося з її недооцінкою ризиків своєї епохи» [8, с.36]. Справді, звернувшись до минулого українського народу, намагаючись висвітлити складні питання державницької політики гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, письменниця не врахувала вимог тогочасної дійсності чи свідомо намагалася кинути виклик тоталітарній системі, що позбавляла людину гідності, свободи, вільної творчості. Зінаїда Тулуб наївно сподівалася, що зображення різних аспектів «класової боротьби» в минулі часи допоможе відвернути увагу влади від національних, державницьких, освітніх, соціальних проблем українського народу, які випливали із найголовнішої – бездержавності, підневільного становища України. «Викриваючи злочини проти людства» на прикладі минулого, авторка «Людоловів» зуміла спроектувати їх на сучасну дійсність, тим самим зробивши їх універсальними для українського народу і актуальними для сучасності. Тоталітарна влада добре зрозуміла підтекст діалогії, особливо виразний у другому томі, не пробачила Зінаїді Павлівні вельми сміливого вчинку і суворо покарала, відібравши в неї майже двадцять років життя, плідної праці, улюбленої письменницької творчості.

Г. Костюк у спогадах зауважує: «це була вершина творчого триумфу Зінаїди Тулуб. І, одночасно, – початок її життєвої катастрофи. Того ж триумфального 1937 року новітні людолови схоплюють авторку цього уславленого роману, звинувачують у якихось гріхах та ізолюють від життя і творчості на цілих двадцять років. Новітні варвари вирвали з творчого життя талановитої жінки цілих двадцять років! <...> Цю добу беззаконня й знущання над письменницею сучасні радянські історики називають «вимушеною перервою» [9, с. 10].

Отже, успіх, що окрилив письменницю і змінив її життя, був занадто нетривалим. 4 липня 1937 року Зінаїду Тулуб було заарештовано разом з чоловіком, композитором О. Мартинсенем, з яким вона одружилася за декілька місяців до арешту. Чоловікові висунули звинувачення в шпигунстві, оскільки він мав німецьке коріння. Не на користь письменниці, на думку влади, свідчило її знання мов і походження, про яке вона необережно розповідала абсолютно всім. А ще, звичайно, близьке спілкування Зінаїди Тулуб з людьми, які теж були зараховані до числа ворогів радянської влади. Про це надзвичайно образно говорить Докія Гуменна: «Писала вона цей роман («Людолови») за консультацією всіх найкращих фахівців і науковців, яких тільки могла знайти: геологів, істориків, біологів, географів, сходознавців, філологів... Скільки раз ходила до Михайла Грушевського в його кабінет, бачила, як він працює в неопаленому приміщенні, пальці від холоду задубіли. Він не сидить, а стоїть біля пюпітру... Але завжди уважний був до всіх її запитів... – Ну, це вже гвалт! Ім'я буржуазного історика Грушевського, взагалі, непристойно згадувати в цих стінах, а ця несповна розуму малахольна отаке меле!» [5, с. 160].

Не витримавши багатоденних катувань, Зінаїда Тулуб визнала всі звинувачення і підписала зізнання в тому, що була активною учасницею контрреволюційної організації «Виборчий центр», що мала здійснювати підривному діяльність перед виборами до Рад. Звісно, ніякої підпільної організації не існувало. Але співробітник IV відділу УДБ НКВС УРСР лейтенант держбезпеки

Борис Хват, той самий, що довів до смерті академіка Миколу Івановича Вавілова, склав звинувачення. Будучи високоосвіченою, інтелегентною, духовно багатою людиною, Зінаїда Тулуб за життя не чула лайливого слова, не знала насилля, обману, приниження гідності людини, але з усім цим їй довелося зустрітися, коли опинилася віч-на-віч з тоталітарною системою в особі її представника.

У вироку Військової колегії Верховного суду СРСР від 5 вересня 1937 року письменниці було призначено покарання у вигляді ув'язнення терміном на 10 років з позбавленням громадянських прав на 5 років, а також конфіскацією всього майна.

Десять довгих років провела вона з тавром «ворога народу». Перші два роки – у спеціалізаторі м. Ярославль, а далі – в Південно-Східних виправно-трудових таборах на Колімі, Північному управлінні ГУЛАГу, у жіночому табірному пункті «Ельген». Перші три роки Зінаїда Тулуб мало працювала у зв'язку з хворобами (переломи обох рук, запалення легень, туберкульоз). А з літа 1943 року до весни 1945 р., будучи інвалідом, інтенсивно віддалася праці, перевиконуючи норми. Останні роки ув'язнення працювала завідуючою одночасно двома бібліотеками.

У жаклих умовах в'язниці, табірному житті Зінаїда Тулуб зберігала дивовижну гідність. Важко дібрати відповідний епітет, щоб описати умови, які були створені вартою ув'язненим під час довгої мандрівки в товарному вагоні через увесь Сибір. Голод і холод, жакливі санітарні умови у вщерть переповненому потязі, де не було елементарної можливості лягти, постійна спрага, якою катували жінок і яка доводила їх ледве не до божевілля... І серед усіх цих обставин Зінаїда Тулуб знаходила сили читати вірші. Творча натура не могла мовчати навіть у таких неймовірних обставинах. Збереглося декілька віршів, написаних на маленьких клаптиках паперу, про умови табірному житті, з яких можна зробити висновок, що письменниця під час ув'язнення працювала в радгоспі на фермі, в лісі та теплицях. Щомісяця у таборі видавалася стінгазета і Зінаїда Павлівна писала до неї вірші: «Неряхи», «Много разных девчат на Ельгене» та ін. Особливої художньої вартості вони не мають, але наскрізь пронизані тугою за волею та батьківщиною.

3 табору Зінаїду Тулуб звільнили 4 липня 1947 року у зв'язку із закінченням терміну ув'язнення. Заслання відбувала в Джамбульському районі Алма-Атинської області, де працювала шкільним бібліотекарем. Тяжко хворіла. Тим більш жакливим став новий вирок Особливої наради при Міністерстві Державної безпеки СРСР від 16 травня 1950 року, згідно з яким письменницю було засуджено до безстрокового поселення в Кокчетавську область Казахстану. Отже, друга тяжка покара за старим звинуваченням. Після смерті Й. Сталіна і настання в Радянському Союзі так званої «хрущовської відлиги» Зінаїда Тулуб неодноразово звертається до влади з прохананням скасувати несправедливий вирок і дати можливість займатися улюбленою письменницькою працею. Становище її було справді жакливе, про що свідчать тексти заяв: «...Здоров'я моє катастрофічно погіршується з кожним днем. Мені 66 років. Працюю я через силу. Бруцельоз завдає болю в ногах, так що я ледве ходжу, зір настільки погіршився, що бувають дні, коли мені важко прочитати п'ять стрічок, а працюю я в бібліотеці і по 8 годин на день напружую очі

під час інтенсивної роботи. < ... > Крім того, три роки тому мене оперували: видалили ракову пухлину з грудей, зараз я почала худнути і слабнути, боюсь, що це метастази. < ... > Пенсії ніхто не дасть без стажу і я приречена на голодну смерть на чужині серед чужих людей, де у мене нічого немає. < ... > У мене немає ні чоловіка, ні дітей, і немає куди подітися мені, якщо мене звільнять як каліку. < ... > І тепер я гину, я сліпну» [7, с.3]. Не можна без душевного болю читати документальні звернення Зінаїди Тулуб з проханням полегшити її долю. Кожний рядок цих листів проїнятий гіркими сльозами і стражданням несправедно засудженої. Врешті, після довгих зволікань, 23 червня 1956 року вирок щодо Зінаїди Тулуб було скасовано за відсутністю складу злочину. Розпорядженням Військової колегії КДБ УРСР від 7 липня 1956 року доручалося розв'язати питання з виплатою письменниці компенсації за втрачене під час конфіскації майно і відповідної суми, що дало можливість Зінаїді Тулуб повернутися в Україну. Вона приїхала до Києва, відновилася в Спілці письменників. Активну участь у громадській реабілітації письменниці взяли побратими по перу Л. Смілянський, М. Рильський, І. Кологойда та ін.

Тяжкі моральні страждання упродовж двадцяти років, підірване здоров'я в таборі та на засланні, а при поверненні на батьківщину – самотність, забуття друзів не змогли погасити в душі Зінаїди Тулуб жагу творчості, яку вона любила як саме життя. Ще на засланні продовжувала збирати матеріали для роману про Джордано Бруно, цікавилася перебуванням Т. Шевченка в казахських степах, написала повість для дітей «Чарівний клубочок, або Таємниця загибелі двійок».

Після «вимушеної» перерви починається третій період творчості Зінаїди Тулуб. Уже немолода письменниця одразу активно береться до роботи. Вона редагує роман «Людолови», який перевидається в 1957 році в Україні, а в 1962 році – в скороченому варіанті «Сагайдачний» у Москві. 1964 року виходить друком новий роман «В степу безкраїм за Уралом...», який сприймається дуже прихильно не лише читачами, але й офіційною критикою. Авторка в історико-біографічному творі звернулася до складного періоду життя Тараса Шевченка, його заслання в безмежні казахстанські степи. Твір є певною мірою автобіографічним, оскільки особисті спогади письменниці дозволили їй переконливо відтворити почуття, емоції, настрої поета-засланця, вилити на сторінках роману власний біль, тугу, розтерзану і знівечену душу. Таким чином, «хрущовська відлига» знову радикально змінює понівечене майже 20-літньою неволею життя письменниці. У київському Будинку літераторів 12 травня 1962 року влаштовують вшанування письменниці з приводу 50-річчя її творчої діяльності.

Але ця хвиля визнання була аж занадто запізною. Вона вже не могла компенсувати вимушене творче мовчання, втрачене здоров'я, а головне – викоринити з душі письменниці страх, посяяний у ній страшною сталінською репресивною машиною. В. Василенко зауважує, що життєва драма не зламала віри письменниці «в торжество ленінських ідей» [3, с.8]. Однак за її словами про вірне служіння комуністичній батьківщині, які знаходимо в численних розпачливих зверненнях до державних органів і в автобіографіях письменниці,

приховано душевну драму митця, кинутого на розтерзання страшному авторитарному режимові.

Отже, дослідження життєвого та творчого шляху Зінаїди Тулуб дає підстави говорити про її непересічність, незалежність та неординарність як особистості, яка наполегливо працювала, творчо осмислювала складні проблеми минулого. Родинні корені, середовище, в якому зростала майбутня письменниця, освіта, самоосвіта, спілкування з визначними людьми тогочасної дійсності сприяли формуванню, розкриттю та розквіту таланту Зінаїди Тулуб, яка, крім того, була надзвичайно допитливою, працелюбною, мала неабияку пам'ять, уяву, творче мислення. Все це давало підстави сподіватися на блискуче майбутнє науковця і літератора. Але час, в якому довелося жити і працювати письменниці, мав на меті зовсім інші пріоритети. Важливими були не талант, натхнення, знання, а суворе дотримання вимог, які висувала влада. Як натура чутлива, творча, чиста, Зінаїда Тулуб всім своїм еством не могла сприйняти і пристосуватися до більшовицького свавілля, беззаконня, насилля. Тому її доля – типово трагічна для 30-х років ХХ ст. Вона з тієї когорти митців, яким довелося на собі відчувати проблему «митець і влада», потрапивши до числа репресованих письменників. Трагізм долі Зінаїди Тулуб у тому, що вона була відлучена від улюбленої творчої праці майже на двадцять років, незаслужено пройшовши тяжкий шлях «ворога народу».

Literatura

1. Avtobyohrafiya Zynaydy Pavlovny Tulub / Zynayda Tulub // Vidil rukopysnykh fondiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury im. T.H.Shevchenka. – F.150. – Od.zb.2.
2. Bashkyrova H.O. Lyst do Ye.P.Kyrylyuka ta spohady pro Z.P.Tulub // Vidil rukopysnykh fondiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury imeni T.H.Shevchenka. – F.150. – Od.zb.310.
3. Vasylenko V. «Ya proshu pozhality moyu starist'...» (Do 110-yi richnytsi z dnya narodzhennya pys'mennytsi Zinaydy Tulub) [Elektronnyy resurs] / V'yacheslav Vasylenko / Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-K-HB #2/4 – Sluzhba bezpeky Ukrainy. – Rezhym dostupu do arkhivu: www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/.../articl?
4. Hynzburh E.S. Krutoy marshrut: Khronyka vremen kul'ta lychnosti / E.S.Hynzburh. – M.: Sovet'skyy pysatel', 1990. – 608s.
5. Humenna D. Dar Evdoteyi. Ispyt pam'yati: V 2-kh kn. / Dokiya Humenna. – Baltymor – Toronto: Ukrainy's'ke vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V.Symonenka, 1990. Kn.2. Zhar i kryha. – 346s.
6. Zhulyns'kyy M. Zinayda Tulub: shlyakh kriz' peklo: / Mykola Zhulyns'kyy / Den'. – 2012. – 18 travnya.
7. Zayavlenye Pervomu Sekretaryu TsK KPSS tovaryshchu N.S.Khrushchevu / Tulub Zynayda Pavlovna // Vidil rukopysnykh fondiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury im.T.H.Shevchenka. – F.150. – Od.zb.6. – 7s.
8. Kozyns'kyy L. Istorychni, literaturni ta natsional'no-kul'turni aspekty u strukturi khudozhn'oho tekstu romanu «Lyudolovy» Zinaydy Tulub na tli doby: [Elektronnyy resurs] / Kozyns'kyy L. / Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmgu_fil/2010_1/kozynsky.pdf
9. Kostyuk H. Khresnyy shlyakh Zinaydy Tulub. (Do 95-richya vid dnya narodzhennya pys'mennytsi) / Peredruk: Hryhoriy Kostyuk. Zustrichi i poshchannya. Kanada. Edmonton, 1987 // Dyvoslovo. – 1995. – #7. – S.9-11.
10. Lysty Zinaydy Tulub do Maksyma Hor'koho / Arkhiv O. M. Hor'koho. – FK-H – np / a 23-57/2 – # 31856 (mash. kopiya). – Vidil rukopysnykh fondiv i tekstolohiyi Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. – F. # 150. – Od. zb. # 360.
11. Syrotyuk M. Zinayda Tulub: Literaturno-krytychnyy narys / Mykola Syrotyuk. – K.: Radyans'kyy pys'mennyk, 1968, – 220s.
12. Tulub Z. Moya zhyzn' (Vospomynannya) / Zynayda Tulub // Vidil rukopysnykh fondiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury im. T.H.Shevchenka. – F.150. – Od.zb. 86. – 395 s.

Особливості вивчення твору Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» у школі

Лілія Овдійчук,

кандидат педагогічних наук, доцент
м. Рівне

У статті розкрито жанрово-стильові особливості твору Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», що пропонується для вивчення у 7 класі як частина пенталогії. На основі класичних та сучасних підходів до вивчення прозового твору автор подає власну концепцію опрацювання тексту через вибір шляхів, методів та прийомів роботи на уроках з урахуванням індивідуального стилю письменника: тематики та проблем, композиції, побудови сюжету, зображення персонажів, мовного оформлення.

Ключові слова: Марина Павленко, «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», пенталогія, метажанр, романний серіал, фентезі, індивідуальний стиль, манера письма.

Оновлення програми з української літератури давно на часі, оскільки сучасне красне письменство для дітей поповнилося знаковими творами, урізноманітнілося за рахунок модифікації жанрів, збагатилося тематично, розширило коло проблем, раніше не охоплених або небажаних, незручних для письменників, уражених стереотипністю мислення, кон'юктурою, ідеологемами.

До проекту програми несміливо почали вводити твори сучасних авторів: Галини Малик «Злочинці з паралельного світу», З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», В. Рутківського «Джури козака Швайки», М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» та ін. Треба сказати, що Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва давно поставив питання щодо необхідності перегляду шкільних програм із української та світової літератури на предмет включення творів новітньої літератури, неодноразово звертався до МОНу з аргументованими пропозиціями, ініціював громадське обговорення. Отже, частково програма для 5–9 класів з української літератури буде оновлена. Постає проблема методичного характеру: як вивчати нові тексти, коли навіть літературознавчих досліджень не густо, тим паче, друкуються вони у спеціалізованих збірниках ВНЗ, які, зазвичай, малодоступні учителям-словесникам. Тому ініціатива журналу «Українська література у загальноосвітній школі», що має на меті допомогти вчителю зорієнтуватися у нових реаліях літературного та методичного сьогодення, справді важлива і доцільна.

Мета статті – розкрити жанрово-стильові аспекти твору Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» як частини пенталогії та особливості його вивчення у 7 класі.

Марина Павленко відома не тільки як письменниця. Вона науковець, літературознавець, художник-ілюстратор. Хоча писати почала, «відколи себе пам'ятає», проте не прагла прилучатися до представників красного письменства. Учителювала, захистила кандидатську дисертацію, фахово займалася літературознавчими студіями, автор багатьох методичних розробок. Як представник письменницького цеху, Павленко дебютувала зі збіркою віршів для дітей «Бузкові зошити» (1997), потім була «Чар-папороть» (2002), поезія для дорослих і книжка «дорослих» опові-

дань «Як дожити до ста» (2004). Згодом почав творитися своєрідний книжковий «серіал» про Русалоньку, що приніс широке визнання і популярність автору. Уже досвідченим майстром написані «Миколчині історії», книга казок «Півтора бажання (Казки старої Ялосоветиної скрині)», «Домовичок з палітрою» та «Марина Павленко про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленку». Книги були поціновані не тільки читачами. Павленко стала переможницею багатьох конкурсів: «Гранослов» (Київ, 1996, 2002), «Привітання життя» (Львів, 1996), «Коронація слова» (Київ, 2004), конкурсу літератури для дітей та юнацтва «Портал» (2006), а також лауреатом літературної премії «Благовіст» та премії імені Михайла Чабанівського саме за романи для підлітків про Русалоньку із 7-В.

Перша частина пенталогії Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» включена до шкільної програми для 7 класу. Нечасто твори сучасників стають «шкільною» класикою. Для цього пропонувані тексти мають відповідати певним канонам. Очевидно, що книжка про Русалоньку увійшла до кола дитячого читання завдяки актуалізації вічних тем та важливих проблем, які стосуються сучасних підлітків та непростих реалій їхнього життя у дорослому світі.

Попри більш як п'ятнадцятирічну «присутність» Марини Павленко у літературному процесі і вагомій здобутки, досліджень про її творчість небагато: рецензії З. Жук, Н. Марченко, І. Цимбал на твори, зокрема й на повісті про Русалоньку, оглядові статті [13], в яких твори письменниці згадуються в контексті сучасної дитячої літератури, а також окремі розвідки, присвячені аналізу її творчості (І. Гишук, Ю. Гончар, Т. Качак [3, 4, 6]), зокрема йдеться й про твори «Русалонька із 7-В...». Дослідники по-різному визначають жанр (шкільна повість, шкільний роман, краєзнавчий детектив, фентезі), дають критичний аналіз сюжету, композиції, образів (дехто, наприклад, І. Гишук вважає, що твір грішить мелодраматизмом, тому є прикладом кітчу в літературі). Така розбіжність у визначенні жанру та в оцінках не дає учителям впевненості, хоча й спонукатиме до пошуків і досліджень.

Автор статті зробила спробу визначити жанр та стильові особливості твору, спираючись на нові дослідження літературознавчої науки з цієї проблеми.

Проаналізувавши основні теоретичні положення про жанр [1, 2, 7], можна зробити висновок, що усі п'ять повістей про Русалоньку більшою чи меншою мірою створені за жанровими ознаками романів-фентезі та (за визначенням З. Жук) «краєзнавчого детективу» [5, с. 4]. Окремі літературознавці вказували на схожість зі шкільними романами. З цим можна погодитись тільки частково, оскільки для такого визначення недостатня «присутність» власне самої школи, шкільних буднів, проблем. Точніше, це може стосуватися окремих романів, а не всієї серії. П'ятикнижжя має також ознаки роману виховання, адже проблематика твору стосується важливих аспектів виховання найскладнішої категорії дітей – підлітків.

З огляду на це книжковий серіал М. Павленко має й ознаки метажанру. За класичною шестиступеневою класифікацією схема визначення жанру виглядає так: рід – вид – жанр – піджанр – його модифікація – асиміляція жанру. Усі книги М. Павленко про Русалоньку належать до епосу, за видовими ознаками це романи, точніше, романи для підлітків, про що свідчать розгалужені фабульні лінії та динамічність сюжету, ускладненість часопростору. За жанром це пригодницькі твори. Щоб визначити піджанр, варто зауважити, що кожен із романів циклу більшою чи меншою мірою має характерні риси романтичного, історико-краєзнавчого, пригодницького, детективного (деякі риси інтелектуального детективу), фантастичного (фентезі як різновид) жанрів. Окрім цього, у текстах наявні ліричні відступи, характерні ознаки телесеріалу (кожна із частин поділена на невеличкі розділи, які поетапно розгортають сюжет, є багато діалогів). Уперше зустрічаємося з Русалонькою-Софійкою, ще шестикласницею, у травні, наприкінці навчального року, і на канікулах уже 7-класницею, коли вона розплутує клубок загадкових історій з прокляттям роду Кулаківських. У другій частині Софійка на канікулах у таборі (серпень), третя частина – це передноворічні, новорічні, різдвяні події та початок весни, четверта частина – весна, завершення навчального року і вихід із тенет лабіринту, нарешті, п'ята, завершальна – канікули і літнє морське інтермецо Софійки.

Отже, автор обрала для втілення свого ідейно-художнього задуму жанр, що має ознаки романтичного, пригодницько-детективного, історико-авантюрного, містичного роману, який, асимілюючись із етнографічними, краєзнавчими, біографічними, мистецтвознавчими фактами, фотодокументами та іншими матеріалами, ліричними відступами, творить особливий цикл романів для підлітків, який умовно можна назвати **романним серіалом** (метажанр). Усі тексти, об'єднані у пенталогію, є цілісним художнім втіленням ініціації дівчинки-підлітка у доросле життя. Адже ініціація відбувається шляхом проходження головної героїні через різні стихії (елементи, першооснова, складові нашого світу): вогонь («Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»), повітря («Русалонька із 7-В та Загублений у часі»), вода («Русалонька із 7-В проти Русалоньки із Білокрилівського лісу»), земля («Русалонька із 7-В у тенетах лабіринту») і наостанок камінь («Русалонька із 7-В, або Дуже морська історія»), відповідно до кожної з частин п'ятикнижжя (це стверджує й автор в одному з інтерв'ю [9]). Це певні випробування й очищення та завершення одного етапу життя на порозі вступу до іншого, більш дорослого. Таким чином, «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» – це пригодницько-детективний роман для підлітків з елементами фентезі.

Отже, учитель, визначаючи жанр, на уроці разом з учнями може провести евристичну бесіду, аби семи-

класники самі спробували зробити певні висновки. Запитання та завдання можуть бути такі: 1) Які сюжетні лінії у тексті? З'ясуйте час і простір, де відбуваються події. Чи густо населений твір? Який основний тип мовлення? Доведіть, що це епічний твір. Які ознаки вказують на те, що це роман для підлітків? 2) Знайдіть у тексті ознаки романтичного, пригодницько-детективного, історико-авантюрного, містичного характеру. Яке означення можна дати цьому роману для підлітків: романтичний, пригодницький, детективний, містичний, фентезі? Оберіть ті ознаки, які, на вашу думку, найбільше відповідають тексту. Поміркуйте, чи можна назвати твір краєзнавчим детективом? Аргументуйте свою думку.

Варіантів визначень може бути кілька, проте важливою є саме аргументація.

Щоб підійти до другої складової, означеної у темі статті, треба з'ясувати поняття стилю. Термін відомий літературознавчій теоретичній науці давно, хоча поняття змінювалося, коло його дефініцій розширювалося. Те, що письменник має свій стиль, засвідчує рівень його майстерності і досвіду. Це манера письма, яка відображається на всьому: виборі тематики, проблем, жанру, викладу, зображенні персонажів, мовному оформленні. Як слушно зауважує П. Палієвський, «Стиль, коли починаєш його вивчати, нерідко виявляється раптом уже не стилем, а чим-небудь іншим, відступає вглиб, стає якоюсь частиною внутрішньої структури; «аналіз» схопили хапається не за те, що шукає. Складається враження, що це відблиск, який лежить на всьому, але його немає окремо, самого по собі: стилем позначені і характери, і обставини, і композиція, і сюжет тощо» ... «стиль – це домінанта художньої форми, її організуюча сила» [11, с.8].

«Індивідуальний стиль ми розглядаємо тут як головне поняття поетики, тобто тієї галузі теорії літератури, що зосереджується на питаннях змістової форми» [11, с.35].

Цей термін дає змогу окреслити особливості творчої манери митця: тематику, проблеми, композицію, сюжет, образи, жанр творів. Це надзвичайно важливі чинники, на яких базується аналіз творчості окремого письменника.

Отже, тема аналізованого роману – життя сучасного підлітка у реаліях сьогодення. Проблематика твору багатогранна: 1) дитина і дорослий світ: взаємовідносини: розуміння-нерозуміння; 2) проблема родової пам'яті і важливість родоходу у становленні людини; 3) проблема зайнятості підлітків; 4) підліток і сім'я; 5) проблема збереження духовної спадщини; 6) проблема переживання перших почуттів. Поставлені проблеми автор розкриває і вирішує через випробування своїх персонажів. Наприклад, покинутість дітей (Сашко, його сестри, Вадим) напризволяще одним із батьків або батьками спонукає дітей до вибору і до змін у житті: Сашко, наприклад, стає мамі опорою, заробляє гроші, у той час як Вадим, якого виховує бабуся, продовжує традицію їхнього роду, у якому «гроші ведуться, а щастя – ні»: гендлює, перепродує речі для своїх забаганок, які, зазвичай, не йдуть йому на користь (куриво, алкоголь). У Павленко комплекс морально-етичних проблем, основна з яких – дитина і дорослий світ – поєднується із соціокультурними, національно-патріотичними, естетичними. За масштабністю проблематики автор не забуває про адресата, який очікує динамічності сюжету, розкриття таємниць, опису пригод, незвичних, бурхливих, але цілком зрозумілих почуттів і відчуттів.

Учні самостійно можуть визначити проблеми твору. Їм треба запропонувати елементарну класифі-

кацію проблем: філософські, соціальні, національно-історичні, морально-етичні тощо. Деталізувати семи-класники можуть на основі тексту.

Особливості сюжету і композиції зумовлені саме адресатом і підпорядковуються авторській ідеї: простежити, як відбувається дорослішання й самоусвідомлення Софійки як особистості. Це своєрідний квест (у літературі фентезі – це особливий вид сюжету, опис шляху героя), подорож, шлях як мандрі у часопросторі з благородною метою: допомогти іншим й одночасно – це дорога до себе (шлях у собі) внутрішньо іншої, зміненої. У 7 класі учням легко переказати сюжет і визначити композицію. Треба лише зауважити, що сюжетна лінія розгалужується ще й у минулому, тобто дві паралельні лінії співіснують і є взаємозалежні.

Дія у романі відбувається у наші дні, у пострадянський період, у часи незалежності України. Головна героїня Софійка живе звичними реаліями, однак вона потрапляє у чуже життя, занурюється у товщу часу, де спостерігає за тим, що відбувалося здавна (ще у позаминулому столітті) у роду Кулаківських-Мищенків і які причини призвели до прокляття роду Кулаківських. Поки героїня розплутує клубок з багатьма невідомими, читач отримує багато різної інформації (історичної, краєзнавчої), дізнається про нові риси характеру персонажів, співпереживає, думає, оцінює.

Персонажі зображені автором у гущі різних подій: побутових, суспільних, історико-культурних, завдяки чому перехрещуються долі, життєві стежки, зав'язуються нові стосунки. Майстерність письменниці у тому, що минуле і сучасність не просто природно переплетені долями героїв, а є породженням і продовженням Добра і Зла, втіленого у персонажах, їхніх вчинках, думках, справах.

Софійку бачимо як добру доньку, чудову сестричку, задушевну подругу, закохану дівчинку-підлітка, краєзнавця-любителя, дослідницю-пошуківця, зрештою, детектива. В одному з інтерв'ю на запитання, чи вигаданий образ Русалоньки, чи автобіографічний, М. Павленко відповіла: «Частково, мабуть, це справді я: кожен образ ми – хочемо того чи ні – пишемо трохи з себе... Але більше тут рис моєї старшої доньки Олі: тоді семикласниці, нині – студентки Київського художнього інституту» [8].

Згрупувати персонажів можна умовно: діти і дорослі, зокрема, Софійка, Сашко, Вадим, Ірина. Серед дорослих мама Таня, тато В'ячеслав, тітонька Сніжана, Валентин Білий, Сергій (Пустельник) – чоловік тітоньки, баба Валя, сусідка Щербанів. Окрім цих образів-персонажів, що живуть у реальному світі, є й інші, з якими Софійка зустрічається в минулому: це представники кількох родів: Мищенки, Кулаківські, Ягоди (Вишні). Зокрема, автор простежує два ланцюжки: Дмитро Мищенко – Михайло (Мішель, Мішка) Мищенко-Білий – син Мішки Білого (вусань із Кривих Колін) – Валентин Білий та Гордій – Яків – Василь (Васюня) – Іван – Анатолій Кулаківські, що репрезентують родовідні лінії та долі представників цих родів, які накопичували гріхи, каралися за негідні вчинки, деградували, занедбували духовний зв'язок між предками і нащадками. Автор кількома штрихами розкриває характерну рису Мищенків: «У всіх немовби подвійна душа. Усі хвалькуваті, брехливі, ненадійні» [10, с. 154]. Про Кулаківських читач дізнається із їхніх вчинків та реплік інших персонажів: «захланні, бісівський рід, проклятий рід».

Автор не заглиблюється у характеристику дорослих персонажів, не надто індивідуалізує їх. Зате дитячі образи значно рельєфніші. Автор наділяє своїх персонажів не тільки категоріальними рисами характеру:

добрий – злий, чесний – підлий, щирий – лукавий, але й дає мовну характеристику. Вадимова мова – суміш суржику, сленгу і блатного жаргону (компаха, база-рились, підрулив, врубайся, ситуйшен, бабки, сорі). Щодо головної героїні, то її мова багата, колоритна, рясніє гумористичними та іронічними звертаннями. Відчувається певна ідеалізація, проте М. Павленко вдалося уникнути солодкості, сентиментів і витворити тип дівчинки-підлітка, що виховувалася на кращих традиціях роду, глибинних зв'язках із предками. Таким чином письменницею осмислена історія українських шляхетних родин, які, попри все, сповідували вічні цінності й дотримувалися кодексу честі.

Ефективною є групова робота над образами. Першій групі дається завдання підібрати цитати для характеристики Софійки та Сашка; другій – Іри Завадчук та Вадима Кулаківського; третя група досліджуватиме образи Сніжани, Валентина та Пустельника; четверта – персонажів з минулого: Кулаківських та Мищенків; п'ята – образи дідуся та бабусі Софійки, бабусі Вадима та баби Валі – сусідки Щербанів. Характеризувати персонажів можна за таким планом: портрет, думки і почуття, вчинки, риси характеру, оцінка іншими персонажами, авторське ставлення.

Сюжет у творах динамічний, але автор часто сповільнює його заради того, щоб розкрити почуття і переживання головної героїні твору, а також настрої, враження, роздуми: «Оце так! Софійчина прабабуся верхи їздила! От би й собі!.. Уявити лишень: вона, Софійка, мчить на баскому коні – вороному, з білими по коліна ногами... Мчить, гордо минаючи кафешку з ошелешеним Вадимом, який аж похлинувся кока-колою!.. А Ірка... В неї не тільки нігті позеленіли б від заздощів!...» [10, с. 94]. Хоча превалює розповідь, є й описи (портрети, пейзажі, інтер'єри). Вони вирізняються своєрідністю, бо передані через Софійчине бачення, тому й позначені особистісною оцінкою характеристикою з романтичним, хоча частіше з гумористичним забарвленням. Наприклад, пейзаж: «Зате ранок був гідний пробудження! Сріблява зелень, яблуневий цвіт у густому сонячному соусі та нестримний пташиний щебет. До того ж канікули!!!» [10, с. 72]. «Призахідне сонце виблискувало на плесі усіма барвами веселки. І комарі не кусали – благодать!» [10, с. 125].

Наратор – особа, повністю «підпорядкована» Софійці, і є розповідачем, описувачем, тлумачем і спостережливим адвокатом усіх Софійчиних вчинків, думок, переживань, таємниць. Важливою деталлю є майстерне вплетання в основну розповідь екскурсів у близьку і далеку історію Уманщини. Здебільшого це стосується життя людей, що залишили свій слід на рідній землі. Краєзнавчі матеріали щедро розсипані у тексті. Історія «вросла» в землю, ліси, міста, села, річки, озера, ставки, її треба тільки відшукати у назвах: село Половинчик, містечко Вишнопіль, річка Кам'янка, Мищенський ліс, Відьмин ставок. Про все це Софійка дізнається з розповідей бабусі, дідуся, старих фото та під час мандрів у минулому. Автор використовує фольклорні зразки різних жанрів: легенди, родинно- та календарно-обрядові пісні, перекази, які вкладено в уста різним особам, але найчастіше читач сприймає їх через Софійку. Адже вона є слухачем і поціновувачем.

Цікаво поєднала Павленко реалізм з романтизмом, містикою, фантастикою, фентезі. Наприклад, описи того, що відбувається в місячну повню у порожній квартирі, поверхом нижче тієї, де проживає родина Щербанів, з привидами, незрозумілим гармидером, характерні для романтико-містичних творів. Проте особливість у тому, що автор не дає раціонального пояснення тому, що відбувається. Це пояснення

радше містично-романтичне, метафізичне – авторський варіант осмислення людського буття. Адже, справді, не завжди вдається знайти раціональне пояснення життєвим з'явам. Наприклад, стара шафа у квартирі, де живе Софійка з батьками, служить «зв'язковою» між минулим і сучасним, допомагає головній героїні розкрити таємницю прокляття роду Кулаківських, оскільки дівчинка натрапляє на старі газети, вирізки, фото, опиняється в іншому світі, де стає свідком давно минулих подій, може навіть дечому запобігти (наприклад, завдяки втручання Софійки та Сашка будинок Кулаківських оминула блискавка). Ще одна річ – коралі, які теж мають магичні властивості і є символом жіночого щастя й оберегом, який допомагає представниці роду, приносить щастя у подружньому житті, а Софійці служать своєрідною шапкою-невидимкою у її мандрах минулим.

Окрім цього, у творах Павленко є міфічні, містичні і фантастичні персонажі. Зокрема, це сліпий старець, якого зустріла невидима для інших Софійка у минулому. Він показав Софійці шлях до розгадки прокляття роду Кулаківських. Це архетип ще з народних казок («Названий батько»), що символізує Правду і Совість людську.

Для з'ясування особливостей стилю необхідно звернути увагу семикласників й на мову автора. Вона легка, добротна, смаковита, емоційна, приправлена гумором: «Вечір був теплий і духмяний. Дідусь іще порався по господарству, а вони сиділи на квітучому подвір'ї, били перших комарів і раювали у безконечних розмовах. Софійка, як завжди, розпитувала» [10, с. 92]. Діалоги позбавлені зайвих слів, короткі, динамічні, різнохарактерні: романтичні, драматичні, гумористичні: «– Що ж, поживемо – побачимо! То я пішла? – Стривай, а... а Чорнобілка як поживає? – Чудово! Передавала тобі мурковітання! – Добре! А що там Ростик?» [10, с. 116].

Манера письма Павленко найбільше розкривається через гендерний аспект. Досі в українській літературі побутували твори (й автобіографічні у тому числі), у яких розповідалося про дитинство, пригоди, життя хлопчиків (М. Стельмах, А. Дімаров, В. Нестайко, Б. Комар). До речі, твори цих письменників вивчаються в школі. Романи Марини Павленко у цьому сенсі є винятком. Життя сучасної дівчинки-підлітка чи не вперше стало предметом художнього дослідження (і таким чином хоча б частково вирівнює гендерно-літературну ситуацію у шкільній програмі). Автор описує усі дівчачі таємниці і клопоти (від почуття закоханості до дієти та сліз у подушку) в стилі жіночого письма, що цілком логічно. Проте ці описи приправлені доброю посмішкою і гумором.

Учні (а учениці найперше) із задоволенням виконують завдання: знайти в тексті описи, що виявляють жіноче письмо. Наприклад: «Тітоньці шилася розкішна весільна сукня. Вітально засновано м'яким прозорим шовком, закидано мережаними стрічками, обсіпано атласними трояндочками... Убрання буде справжнісіньким дивом – Софійка передчувала це, щогодини бігаючи до вітальні милуватися. Мама з тітонькою шитимуть його власноруч» [10, с. 7]. «Що ж усе-таки вдягти? Бузкова футболка не дуже личить до заколки-соняха. Чому не

роблять ще й заколки-бузок? Змінити зачіску? Ще подумає... Чи все-таки жовту футболку?» [10, с. 74].

На завершальному етапі вивчення першої книжки про Русалоньку варто звернутися до передостаннього епізоду, у якому описано Софійчин сон про майбутнє. Запитання до учнів: Чи умотивований такий епілог? Чи хотілося б вам такої розв'язки? Чому? Романтичне чи реалістичне завершення книги? Якою ви бачите кінцівку твору?

На підсумковому етапі варто запропонувати учням завдання творчого характеру (на вибір): «Лист одному з героїв», «Літні канікули Софійки: як я їх уявляю», «Інтерв'ю з автором Русалоньки (власні запитання)», переказ одного із епізодів від першої особи.

Таким може бути опрацювання першої частини пенталогії Марини Павленко у 7 класі. Важливо донести учням естетичну цінність тексту, у якому відображено життя сучасної дівчинки-підлітка у реаліях сьогодення, сучасні проблеми, які існують у світі дітей і дорослих, їхнє взаємопереплетення. Автор продовжила традицію творення талановитої літератури для дітей в нових умовах сьогодення через власну манеру письма, стиль викладу, поєднання різноманітних жанрових форм та модифікацій.

Література

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: [Монографія] / Т. В. Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
2. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. / О. А. Галич; Держ. навч. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 288 с.
3. Гишук І. Коктейль «Русалонька» [Електронний ресурс] // І. Гишук – Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/koktejl-rusalon-ka/>
4. Гончар Ю. Сім Русалок Марини Павленко [Електронний ресурс] // Гончар Ю. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/11/16/sim-rusalok-vid-marynapavlenko/> >ЛітАкцент
5. Жук З. Детективи та стара шафа // Друг читача. – 2007. – №10. – С.4.
6. Качак Т. З життя однієї Русалоньки: історія перша [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/tetyana-kach>
7. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Львів: Паіс, 2005. – 368 с.
8. Павленко Марина: «На літературну стежку мене «виштовхали» батьки». Інтерв'ю підготувала Дар'я Дяченко <http://uman.info/ua/news/maryna-pavlenko-na-literaturnu-stezhku-mene-vyshtovhaly-batky-163>
9. Павленко Марина: «Пишу, як для себе». Інтерв'ю. П'ятниця, 09 листопада 2012, 16: 14 Спілкувалась Софія КРИМОВСЬКА [Електронний ресурс] / Джерело: <http://04744.info/personaliji-umani/item/1722-maryna-pavlenko-pyshu-yak-dlya-sebe>
10. Павленко М. Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських. – Вінниця: Теза. – 2011. – 220 с.
11. Палиевский П. В. Постановка проблемы стиля / П. В. Палиевский // Теория литературы. Т. 3. Стиль. Произведение. Литературное развитие. – М. : Наука, 1965. – С.7–33.
12. Сакулин П. Н. Теория литературных стилей. – М. : Мир, 1927. – 74 с.
13. Сучасна література для дітей: огляд [Електронний ресурс] / Джерело: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5828>
14. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/zvyazki-z-gromadskistyut-zmi/gromadske-obgovorenyya/8891>

В статье раскрыты жанрово-стилевые особенности произведения Марини Павленко «Русалочка из 7-В, или Проклятие рода Кулаковских», которое предлагается для изучения в 7 классе как часть пенталогии. На основе классических и современных подходов к изучению прозаического произведения автор предлагает собственную концепцию анализа текста посредством выбора путей, методов и приемов работы на уроках с учетом индивидуального стиля писателя: тематики и проблем, композиции, построения сюжета, изображения персонажей, языкового оформления.

Ключевые слова: Марина Павленко, «Русалочка из 7-В, или Проклятие рода Кулаковских», пенталогия, метажанр, романский сериал, фэнтези, индивидуальный стиль, манера изложения.

може асоціюватися це поняття. Демонструємо малюнки «Пташка-лірохвіст», звертаємо увагу на екстер'єрну деталь – хвіст птаха, що нагадує ліру. Після роботи зі словником іншомовних слів шестикласникам стає зрозумілим, чому роботу вони розпочали з перегляду відеосюжету про австралійську пташку – лірохвіст. Щоб уключити «тактильну» пам'ять, роздаємо дитячі інструменти – ліру, яку вони розглянуть, пограють на ній. Можемо також уключити відеофрагмент «Струнні щипкові інструменти. Звучання. З частина», де представлено ліру звичайну й колісну та їх звучання. З'ясовуємо, що передають у ліричних творах поети. Пропонуємо учням намалювати ліру і на струнах написати ключове слово – почуття. Далі зазначаємо, що домінуюча форма мови ліричних творів – віршована, запишемо на моделі внизу; праворуч зазначимо – прозова, бо є тексти, які написані в такій формі; а ліворуч – рольова мова (музичні п'єси, дитячі опери тощо).

Дуже важливо виділити значну частину уроку (якщо вчитель зможе), а то й окреме заняття, щоб розібратися з поняттями «ліричний герой» і «ліричний персонаж». Це принципово важливо в подальшому для формування літературної компетентності учнів-читачів.

У ліричному творі співпраця двохвекторна: між автором-письменником і учнем-читачем. Завдання першого – створити ліричний текст, передати почуття, враження, емоції від описуваної події чи стану (людини, природи тощо), а для другого важливо відчувати, пережити, зрозуміти мінливі стани твору в цілому та ліричних героїв зокрема. Під час аналізу, інтерпретування та виконавської діяльності – висловити своє ставлення до побаченого «внутрішнім зором»; поділитися враженнями від пережитого; визначитися із власною точкою зору щодо автора тексту, ліричного твору, ліричного героя (-ів); розуміти, визначати та засобами виразності передавати «настроєвий малюнок» поезії, настрій ліричного героя, автора; демонструвати через власне читання своє ставлення до описаного, передавати настрої тощо.

Складним під час вивчення ліричних творів є розуміння та відмежування відношень між автором, ліричним героєм і ліричним персонажем. У реалізації означеного другого вектора важливо усвідомити поняття «образ автора», «ліричний герой» і «ліричний персонаж». Дефініції до поданих понять представлено нами у додатку.

Вивчене дає підстави стверджувати, що вченими та науковцями ці поняття по-різному потрактовуються, хоча багато є спільного. Кожен відбере для себе той термінологічний апарат, який буде прийнятним для розуміння основного: відношення в ліричному творі автора, ліричного героя і персонажа. Межі відношень між ними в організації ліричного твору поетом не завжди є стійкими. Ліричного персонажа набагато легше відмежувати від автора, а ось межа між автором і ліричним героєм недостатньо визначена. Для нас важливо зрозуміти організацію цих відношень у конкретному ліричному (-их) творі (-их) того чи іншого письменника. Щоб візуалізувати названі відношення, спробуємо це подати логіко-семіотичною моделлю (ЛСМ) «Ліричний твір: автор, герой, персонаж» (рис. 2).

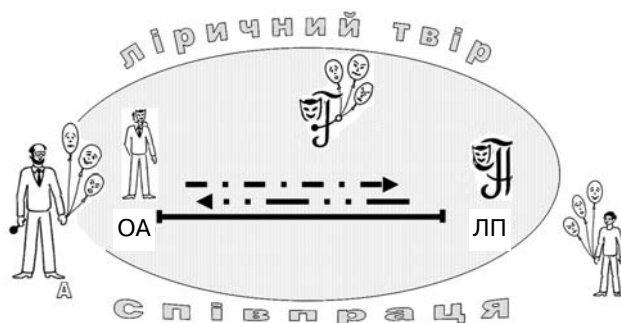

Рис. 2

«Місце» кожного в ліричному творі представимо на умовному «відрізку ліричного тексту». На одному кінці знаходиться «образ автора» (ОА), а на другому – «ліричний персонаж» (ЛП). «Ліричний герой» (ЛГ) вільно рухається в тексті художнього твору між «ОА» і «ЛП», наближається або віддаляється, явно стає «вираженим» або «зливається» з ними (стрілка-пунктир різного формату). В одних випадках це персонаж ліричного твору, від імені якого ведеться розповідь. Він наділений конкретними рисами реальної або історичної особи, яка розповідає про подію або передає свої почуття, враження тощо. Такий ліричний персонаж відокремлений від автора. Якщо важко виявити міру наближення, то тоді це ліричний герой, який зливається з образом автора, стає ніби одним цілим. Ступінь повного/часткового наближення до автора твору є відносним, його можна визначити більш чи менш точно.

У такому розумінні співпраці/взаємодії всіх суб'єктів/об'єктів під час вивчення лірики ми уникнемо надмірного біографізму в тлумаченні особи автора або чогось протилежного і не пов'язаного з його життям. Особа автора, ліричний персонаж і ліричний герой здебільшого виступають як художній (поетичний) образ, як художнє узагальнення умовно змодельованих картин життя, подій, стосунків, пережитих почуттів тощо.

Після опрацювання поеми М. Вороного учні легко зможуть визначити, що у вступі і заключній частині (як обрамлення до поеми) ліричним героєм є сам автор, а там, де мова йде про хана, його сина, гудця – це ліричні персонажі. Останні наділені повною самостійністю, конкретними рисами, у них можна впізнати або реальних людей, або риси тої чи іншої історичної особи. Звичайно, думки й почуття ліричних персонажів, вкладені в ці образи автором, є йому близькими.

Опрацювавши подані вище поняття, можемо підвести учнів і до розуміння «ліро-епосу». Слугуватиме для учнів або заготовка логіко-семіотичної моделі «Лірика. Ліро-епос» (рис. 4, див. додаток), або вони продовжують доповнювати власну модель «ліри» таблицею «ліро-епос» із зазначенням ключових слів: **лірика** – вираження; емоції, переживання, настрої; **епос** – зображення, розповідь; події, вчинки, герої; **ліро-епос** – розповідь, вираження, зображення; почуття + важливі події + яскраві герої (характери).

Відповідно, у ліро-епічному віршованому творі передаються почуття ліричного героя і персонажів, розповідається про важливі і значущі події в житті країни чи людини (ліричних героїв і ліричних персонажів), зображуються яскраві герої, їх характери, він має свій сюжет, в якому розгортаються ці події. Поема – один із жанрів ліро-епосу. Тому **ліро-епічна поема** – переважно віршований твір, у якому розповідається про значущі події в житті уявних ліричних героїв і реальних персонажів, зображуються їх яскраві характери, передаються їх почуття й переживання.

<p>А – автор, письменник «повітряна кулька» – символ настрою А, Ч, ЛГ, ЛП, ліричного тексту «пунктирна стрілка» – умовний «маршрут», межі відношень ОА, ЛГ, ЛП</p>	<p>Ч – учень-читач ЛГ – ліричний герой «відрізок» – текст ліричного твору ОА – образ автора ЛП – ліричний персонаж</p>
--	---

Герой художнього твору

1. Герой літературного твору – дійова особа в художньому творі, змальована широко й всебічно, в складних взаєминах з життям й іншими особами і наділена яскраво окресленим характером, с. 86. – Василь Лесин, Олександр Пулинець. Словник літературознавчих термінів, вид. 3-тє, в-во «Рад. шк.», К., 1971. – 488 с.

2. Герой літературного твору (персонаж) – дійова особа, образ, широко і всебічно зображений, наділений яскравим характером, окреслений взаєминами з довкіллям, зв'язками з соціальним, національним, історичним контекстом, с. 64. – Оліфіренко Світлана, Оліфіренко Вадим. Універсальний літературний словник-довідник. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО» 2007. – 432 с.

3. Герой літературного твору (гр. *eros*: герої) – головна або другорядна особа, зображена у творі. Головні Г. л. т. розрізняються за смисловою специфікою залежно від видової та жанрової форм. Так, в епічних творах – це персонаж, у драматичних – дійова особа, ліричних – ліричний суб'єкт, с. 222–223. – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.

4. Герой літературного твору – дійова особа літературного твору, розкрита широко і всебічно, якій належить важлива роль розвитку сюжету. Термін не прийнято вживати щодо другорядних та епізодичних дійових осіб, с. 29-30. – Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. Сучасний словник літератури та журналістики. – Х.: Прапор, 2009. – 384 с.

5. Герой ліричний – особа, думки і почуття якої виражаються у ліриці, с. 86. – Василь Лесин, Олександр Пулинець. Словник літературознавчих термінів, вид. 3-тє, в-во «Рад. шк.», К., 1971. – 488 с.

6. Герой ліричний (гр. *lyrik* s: ліричний) – індивідуалізований та типізований самодостатній образ-переживання, названий займенником Я (рідше – Ти, Ми), наявний в ліричному творі або низці таких творів, доля якого відрізняється від біографії письменника, с. 562. – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.

7. Герой ліричний – друге ліричне Я поета; умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань. Водночас Л. г. не ототожнюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності, с. 394. – Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.

8. Герой ліричний – частка автора. У процесі роботи над ліричним твором автор і ліричний герой невіддільні, власне, існує тільки автор. Ліричний герой з'являється як назва нашого розуміння, що загалом автор ніколи повністю не втілюється у своїх творах, с. 173. – Моклиця Марія. Основи літературознавства. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.

9. Герой ліричний – такий персонаж епічного чи драматичного твору, вустами якого автор висловлює свої власні (суб'єктивні, тобто, ліричні) погляди на зображуване, с. 37. – Козлов А. В., Козлова Р. А. Азбука літературознавства, Тернопіль, 1997. – 124 с.

10. Герой ліричний – специфічний розповідач, в особі якого знаходить свій вияв підкреслена співвіднесеність з авторським «я», що стало простежується в межах більш-менш значної групи ліричних творів певного тематичного циклу, біографічного періоду або й творчості окремих поетів загалом, с. 151. – Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

11. Герой ліричний – в літературознавстві умовне поняття, що визначає носія прагнень, думок та почуттів, виражених у ліричному творі. Ліричний герой не завжди тотожний авторові, бо втілює в собі естетичні ідеали не тільки поета, а й певної доби, певної людської спільності. Термін вживається стосовно поезії та ліричної прози, с. 29. – Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. Сучасний словник літератури та журналістики. – Х.: Прапор, 2009. – 384 с.

Персонаж художнього твору

1. Персонаж (фр. *personage*, від лат. *persona* – маска автора в античному театрі, в переносному розумінні – носій маски, актор, власне – зображувана ним особа) називається образ дійової особи, що виступає у творі як об'єкт розповіді і сприймається насамперед як певна жива або умовно жива істота, с. 143. – Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

2. Персонаж (лат. *persona* – маска автора, перен. – обличчя, особа) – дійова особа в романі, повісті, оповіданні, п'єсі, фільмі та інших художніх творах, с. 314. – В. Лесин, О. Пулинець. Словник літературознавчих термінів, вид. 3-тє, «Рад. шк.», К., 1971. – 488 с.

3. Персонаж (лат. *persona* – особа) – центральний образ, довкола якого розбудовується певний твір. У драматичних творах П. називає дійову особу, у поезії – ліричного героя або ліричного суб'єкта, с. 206. – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.

4. Персонаж (лат. *persona* – особа) – постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи кожного літературного жанру. Олюднені, оживлені образи речей, явищ природи, особин тваринного світу в казках, байках, притчах та деяких ін. жанрах також називають П., с. 532. – Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.

5. Персонаж (лат. *persona* – особа, фр. *personage* – маска автора) – дійова особа в художньому творі. Крім людей, персонами можуть бути речі, явища природи, тварини тощо. – Оліфіренко Світлана, Оліфіренко Вадим. Універсальний літературний словник-довідник. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО» 2007. – 432 с.

6. Персонаж – дійова особа твору, с. 177. – Моклиця Марія. Основи літературознавства. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.

7. Персонаж (фр. *personage*, лат. *persona* – особа, обличчя) – дійова особа в художньому творі. Термін звичайно вживається стосовно другорядних дійових осіб, с. 90. – Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. Сучасний словник літератури та журналістики. – Х.: Прапор, 2009. – 384 с.

8. Персонаж (лат. *persona* – особа) – постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи (текстуального чи вербального суб'єкта) кожного літературного жанру, с. 242. – Іванишин Василь. Нариси з теорії літератури / [упоряд. Тексту В. В. Іванишин]. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.

Автор художнього твору

1. Образ автора у літературному творі – художній двійник реальної особистості письменника, змодельоване ним уявлення про себе і відтворене у свідомості читача, с. 501. – Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.

2. Образ автора у творі – це відображення індивідуальності письменника в написаному ним. Навіть тоді, коли автор прямо не виявляє свого ставлення до зображеного, це ставлення виявляється опосередковано. Художній твір завжди спирається на особистий досвід письменника, є виявом його внутрішнього світу, с. 278. – В. Лесин, О. Пулинець. Словник літературознавчих термінів, вид. 3-тє, Рад. шк., К., 1971. – 488 с.

3. Автор – той, хто створив твір; іноді автор присутній у творі як ліричний герой, іноді ніби грає роль автора, спілкується з читачем, часом створює образ наближеного до себе персонажа, свого другого «я». Але навіть коли автор не з'являється у творі, нічим не видає себе, ми відчуваємо його присутність – по мові, по тому ставленні до героїв чи подій, яке виникає у читачів з волі автора, с. 164. – Моклиця Марія. Основи літературознавства. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.

4. Образ автора – відображена у творі особистість автора-творця, яка знаходить свій вияв у формі певної світоглядної позиції (точки зору), що стоїть за всім зображеним у творі і зв'язує його вираженням певної концепції світу й людини, с. 153. – Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

5. Образ автора словесний – це такий характер й навіть образ автора, який виявляється (чи вводиться) читачем з мовних та мовнопоетичних характеристик цілого твору, тобто, враховуючи й здібності автора говорити від імені інших людей – від імені персонажів свого твору (особливо це важливо для осмислення характеру автора п'єси), с. 31. – Козлов А. В., Козлова Р. А. Азбука літературознавства, Тернопіль, 1997. – 124 с.

6. Образ автора (лат. *auctor*; засновник, творець, письменник) – відмінна від письменника інтенція, що забезпечує цілісність художнього твору. О. а. вважається не «суб'єктом мови», а «сконцентрованим втіленням сенсу твору, що охоплює всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем, розповідачем чи розповідачами та через них виступає як ідейно-стилістичний осередок, фокус цілого»

(В. Виноградов, «Проблема авторства і теорія стилів», 1961), с. 140. – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.

7. Образ автора – образ суб'єкта зображення (твору як цілого), яким він постає в уяві читача, с. 242. – Іванишин Василь. Нариси з теорії літератури / [упоряд. Тексту В. В. Іванишин]. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 256 с

Автор статті пропонує варіанти методических моделей для изучения літературознавчих понять учасниками по творчеству Николая Вороного (6 класс).

Ключевые слова: лиро-эпос, лирический герой, лирический персонаж, ноосферно-экологический урок литературы, лиро-эпическая поэма.

The author proposed a technological model of literary theory the concepts of poems Mykola Vorony (6 cl.).

Keywords: lyric-epic, lyrical hero, lyrical character, noosphere-ecological lesson of literature, lyric-epic poem.

Рис. 3

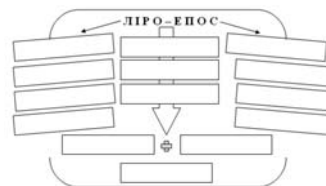

Рис. 4

Література

1. Авраменко О.М. Українська література: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Авраменко. – К.: Грамота, 2014. – 264 с.

2. Коваленко Л. Т. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. заклад. 6 клас / Л.Т. Коваленко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2014. – 240 с.

3. Шацький І. В. Проблеми розуміння категорії «ліричний герой» в літературознавстві / І.В. Шацький // Диалог культур: літературознавчий аспект, 2011. – С. 201–204.

4. Шуляр В. І. Валеологічні стратегії сучасного уроку літератури в умовах природовідповідної (ноосферної) освіти: наук.-методичн. посібн. / В. І. Шуляр. – Миколаїв: ОІППО, 2012. – 152 с.

5. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: теорія, методика, технологія: монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 876 с.

6. Шуляр В. І. Теоретичні і практичні аспекти валеологізації сучасного уроку літератури за ноосферною парадигмою / В. І. Шуляр // Джерело педагогічних інновацій. До 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського: науково-методичний журнал. – Випуск № 2 (6). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. – 212 с. – С. 74–94.

Далі буде

Робота вчителя та учнів з чинними підручниками під час вивчення творчості Івана Малковича

Леся Кавецька,
пошуковець
м. Івано-Франківськ

У статті зроблено аналіз чинних підручників «Українська література» для 7 та 8 класів, відзначено творчі здобутки їхніх укладачів та окреслено основні парадигми роботи з названими підручниками вчителя й учнів. Автор статті особливо уважно аналізує методичний апарат підручників «Українська література. 7 клас», «Українська література. 8 клас» одноосібних авторів методично-навчальних книг Ольги Слоновьовської та Олени Міщенко, порушує питання інтерпретації художніх текстів підручників для середніх класів учнями методом контрольованого коментованого читання та роботи над проблемними ситуаціями.

Ключові слова: підручник, методичний апарат, система запитань та завдань, різні види роботи з навчальним підручником, інтерпретація.

Робота учнів з навчально-методичною книгою вважається обов'язковою як на уроці, так і під час виконання домашніх завдань, адже «через дидактичні функції шкільного підручника найповніше і найпошлідовніше реалізуються виховні, освітні й розвиваючі навчальні завдання [3, с. 308]». Позатекстові компоненти офіційно затвердженого МОН України підручника, серед яких найважливішим вважається методичний апарат, покликані стимулювати пізнавальну активність учнів, перевіряти якість засвоєння нового матеріалу, закріплювати вивчене. Крім запитань і відповідей до художнього тексту та передбачених чинною програмою понять з теорії літератури позатекстовими компонентами навчальних книг є теоретико-літературні поняття, літературознавчий словник, ілюстрації до художніх творів, репродукції. Текстовий компонент підручника включає в себе художні твори, передбачені чинною програмою і подані в навчальній книзі в повному чи усіченому обсязі. У підручниках з української літератури для 5–8 класів поєднано текстовий і позатекстовий (логічний) компоненти у пропорціях, найбільш оптимальних для сприймання учнями відповідного віку, їхнього засвоєння й уміння аналізувати художні твори. У старших класах хрестоматія і підручник-критика розглядається «як одна навчальна книга в двох томах [3, с. 304]». Різні авторські колективи, закономірно, в основному дотримуються досить близького наповнення текстового компонента підручника для одного й того ж класу, бо цього вимагає чинна програма, зате мають можливість пропонувати відмінні між собою методичні апарати до того самого художнього твору. Щоб зрозуміти, як це застосовується на практиці, ми вирішили проаналізувати вивчення віршів Івана Малковича у підручниках з української літератури для 8 класу різних авторських колективів і на основі зіставлення й порівняння запропонувати вчителям-практикам оптимальні для успішної реалізації чинної програми види роботи.

Творчість І. Малковича у підручнику О.М. Авраменка та Г. Дмитренко розглядається на стор. 190–194. У навчальній книзі є гарний портрет письменника, коротка довідка про митця, в анотації авторами названі три відомі збірки поезій: «Іван Малкович (народився 1961 р.) – український письменник, перекладач, редактор, видавець. Відомі збірки поезій: «Білий камінь», «Ключ», «Вірші» [2, с. 190], але років видання перелічених книг не вказано. Також подана коротка біографія, в якій найцікавішою, на наш погляд, для восьмикласників виявиться така інформація: «Понад десять років тому Іван Малкович заснував нині найві-

доміше в Україні видавництво дитячої літератури «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Тепер його незмінно асоціюють з красивими, добрими книжками для тих, кому «від 2 до 102» (такий віковий читацький діапазон визначає Іван Малкович для своїх видань). Саме його стараннями кожен том надзвичайно популярної книжки Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер» потрапляє до рук українських читачів у перекладі рідною мовою. Оформлення цієї книжки вважається найкращим у світі – цей факт визнає не лише Лондонський офіс «Гаррі Поттера», а й сама авторка» [2, 190]. У рубриці «**До речі**» після тексту вірша І. Малковича «Свічка букви ї» учитель й учні теж знаходять важливу й цікаву інформацію: «**І** – тринадцята літера українського алфавіту. Відсутня в усіх інших алфавітах. Створена за зразком кириличної літери **і**. Друкована форма літери **ї** з'явилася в XVI ст. Уперше в сучасному значенні літера **ї** вжита в 1875 р. (з енциклопедії) [2, 191]. Методичний апарат до вірша І. Малковича «Свічка букви ї» цікавий насамперед такими запитаннями з блоку «**Аналізуємо художній твір**»: «4. Як називають вірш з неримованими рядками? Чому такі твори вважають поетичними, а не прозовими? 6. Знайди й прочитай слова, які свідчать про те, що це «вірш-напучування». 7. Чому, ведучи розмову про букви **ї** та **є**, автор уживає слова зі зменшувально-пестливими суфіксами? 8. Прокоментуй останнє речення вірша «Свічка букви ї» [2, с. 193]»; з блоку «**Творчо мислимо**» – «11. Поміркуй, за яким принципом вірш поділено на п'ять частин. 12. Чому ліричний герой (сільський учитель) радить захищати саме букви **ї** та **є**? [2, с. 192]». Оригінальним, на перший погляд, може видатися завдання з блоку «**Виконуємо домашнє завдання**»: «Намалюй букви **ї** та **є**, художньо їх оформи [2, с. 192]», але чому воно саме такого аспекту та ще й одне-єдине – пояснити трудно. Будь-який учитель-практик наведе вагомі контраргументи проти такого домашнього завдання: далеко не всі учні уміють малювати, тим більше, художньо оформлювати букви; домашнє завдання покликане закріплювати вивчене, а в цьому випадку закріплення взагалі не прослідковується і т. д.

Зрозуміло, що методичний апарат підручника О. Авраменка та Г. Дмитренко, пропонуючи певні запитання, передбачає, що учні знають, хто такий ліричний герой і які риси йому притаманні. Цей літературознавчий матеріал школярам нібито відомий з попереднього класу. А якщо школярі призабули? Гортаємо сторінки, наприкінці навчально-методичної книги натрапляємо на «Словник літературознавчих термінів» і... не знаходимо так потрібного визначення. Отже, за логікою,

автори підручника вирішили: якщо у 8 класі термін «ліричний герой» уже учням має бути відомим, то нема потреби вводити його в «Словник літературознавчих термінів». Це хибний методичний хід. Втім, усе-таки пошукаємо тлумачення терміна «ліричний герой» в підручнику О. Авраменка для 7 класу. Розгортаємо «Короткий літературознавчий словник» наприкінці навчально-методичної книги й знаходимо дуже неточне, розпливчате, ба, навіть хибне визначення: «Ліричний герой – це особа, думки і почуття якої виражаються в ліричних творах [1, с. 295]». Якщо учень матиме саме такі уявлення про ліричного героя, то надалі плутатиме цю категорію з категорією персонажа вірша, який не обов'язково мусить бути ліричним героєм. Наприклад, у вірші «Із янголом на плечі» дійовими особами є ангел та Ірод, але ліричним героєм – лише мандрівна людина (подорожній по житті).

Що ж робити вчителю, який викладає українську літературу в класі, що вчиться саме за підручником О. Авраменка та Г. Дмитренко? Пропонувати учням вписати значення терміна «ліричний герой» з академічного літературознавчого словника? Звісно, ні, адже таке визначення надто складне й майже незрозуміле для восьмикласників. Попробуємо скористатися літературознавчими словничками, в яких подано тлумачення терміна «ліричний герой», з інших підручників. У навчально-методичній книзі Олени Міщенко для 8 класу окремого літературознавчого словничка нема, але наприкінці підручника знаходимо «Показчик термінів і понять, які пояснено в підручнику». На жаль, серед перелічених термінів поняття «ліричний герой» не знаходимо. Зате в підручнику для 7 класу цієї ж авторки літературознавчий словничок фігурує як «Словник ерудита» (назва, на наш погляд, невдала. Адже у навчальній книзі за рівнем знань, умінь і навиків учні розподілені на чотири групи, одна з яких має назву «Ерудит», отже, за логікою, виходить, що літературознавчий словничок адресований лише цій групі), і в ньому знаходимо загалом правильне, цілком доступне учнівському розумінню пояснення потрібного терміна: «Ліричний герой – це образ самого автора в його ліриці, а також один із способів розкриття його свідомості, немов би художній «двійник» поета. У багатьох випадках чітко окреслена фігура, особа, що наділена індивідуальністю, психологічною повнотою внутрішнього світу. Проте ліричний герой не може повністю ототожнюватися з автором, хоча й виражає його переживання, почуття, думки, пов'язані з тим, що стало предметом зображення у творі [4, с. 283]». Перевагою «Літературознавчого словничка» у підручнику з української літератури для 8 класу Ольги Слоньовської стає те, що, крім нових, словник вміщує всі літературознавчі терміни, які учні вивчали раніше, отже восьмикласники не тільки опановують нові терміни, а й легко можуть відновити в пам'яті те з теорії літератури, що вивчали в попередніх класах. Кожен літературознавчий термін, крім теоретичного визначення, у підручнику О. Слоньовської підкріплений прикладами, що стосуються насамперед тих художніх текстів, які програма пропонує учням саме в цьому класі: «Ліричний герой – друге ліричне «Я» поета, своєрідна форма втілення його думок, почуттів. Наприклад, ліричний герой вірша «Музика, що пішла» Івана Малковича сприймається читачами як творча особистість, музикант чи поет; ліричний герой вірша «Любіть Україну» Володимира Сосюри – не як сам автор, а як узагальнений тип патріота України, людина, яка вболіває за сьогодення й майбуття рідного краю [6, с. 393]». Практика засвідчує, що літературознавчий матеріал, уміщений у підручнику

каш з української літератури для 7 та 8 класів О. Слоньовської, найкраще надається для роботи учнів у класі і вдома. Тлумачення літературознавчих термінів у підручниках цієї авторки завжди зрозуміле, адаптоване для учнів відповідного віку, тож коли виникає потреба в аналізі тропів чи літературознавчих термінів семи- або восьмикласниками, які вчать за підручниками інших авторів, рекомендуємо вчителям скористатися відповідними визначеннями з навчально-методичних книг саме О. Слоньовської, у класі записати ці визначення на дошці або продиктувати учням.

Вірші «Музика, що пішла» та «Із янголом на плечі» в підручнику О. Авраменка та Г. Дмитренко подані відразу ж один за одним, методичний апарат до цих творів спільний, що не зовсім вдало. У рубриці «Запам'ятай» знаходимо таку інформацію: «Свіча (свічка) – символ вогню, життя, духовної енергії, чистоти серця, тепла й любові до Бога. За народним повір'ям, зорі – небесні свічки, для кожного по одній; коли людина помирає, її зоря-свічка гасне, коли живе грішним життям – тьмяніє (Із словника символів) [2, с. 193]». Оскільки вірш «Із янголом на плечі» має підзаголовок, який уточнює жанр поезії (авторське визначення жанру – «старосвітська балада»), закономірно, що учні мусять отримати з уст учителя бодай найпростіше уявлення про неї, а оскільки жанр балади найчастіше використовувався поетами-романтиками XIX століття, то автоматично виникає потреба ще й пояснити восьмикласникам поняття «романтичний герой». На щастя, тлумачення слів «балада», «романтичний герой», «романтичний пейзаж» знаходимо якщо не в підручнику для 8 класу О. Авраменка та Г. Дмитренко, то бодай у підручнику О. Авраменка для 7 класу, але якщо тлумачення жанру балади годиться для розуміння школярів відповідного віку («Балада – невеликий віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту з драматично напруженим сюжетом і співчутливо-сумним звучанням» [1, с. 294]), то терміни «романтичний герой» і «романтичний пейзаж» автором цієї навчально-методичної книги з української літератури для 7-го класу пояснені невдало («Романтичний герой – винятковий герой у надзвичайних ситуаціях. Романтичний пейзаж – засіб зображення внутрішнього світу романтичного героя [1, с. 295]). Тож шукаємо відповідні терміни у підручниках О. Міщенко, але в навчально-методичній книзі для 7 класу знаходимо тільки визначення терміна «романтичний герой», і то неповне: «Романтичний герой – образ у художньому творі, побудований на принципі різкого контрасту з рисами пересічного сучасника, тобто це людина високих духовних устремлень, сильного характеру, здатна на надзвичайні вчинки. Герої романтичних творів – особистості виняткові, в ім'я високої мети долають усілякі перешкоди, нехтують небезпеками для власного життя, самовіддано стають на захист рідних, близьких, усіх тих, хто потерпає і потребує допомоги [4, с. 286]). Якщо скористатися матеріалами з «Літературознавчого словничка», вміщеного у підручнику О. Слоньовської, то відразу ж усвідомимо, що в ньому визначення потрібних термінів гранично точно і лаконічне: «Романтичний герой – це непересічна особистість, яка діє в незвичайних обставинах і якій властиві яскраві почуття, безстрашність, гостра реакція на спрчинену кривду. Романтичний пейзаж – картина дикої природи, показ сили й потужності стихії: бурі, урагану, грози. Романтичним пейзажем можна вважати пожежу в плавнях, описану Михайлом Коцюбинським у повісті «Дорогою ціною» [6, с. 397]). Ключове слово «дика природа» у визначен-

ні терміна «романтичний пейзаж» асоціативно наштовхне учнів і вчителя на пошуки подібного пейзажу у вірші «З ангелом на плечі».

Блок «Аналізуємо художній твір» з методичного апарату підручника О. Авраменка та Г. Дмитренка дуже вдалий для реалізації роботи над романтичним пейзажем вірша: «11. Випиши з балади «Із янголом на плечі» дієслова, що позначають рух (переміщення в просторі). Охарактеризуй динаміку руху. Як вона впливає на сприйняття твору? 12. Охарактеризуй слухові й зорові образи балади «Із янголом на плечі». Який за настроєм має бути музичний супровід цього твору? [2, с. 194]». У підручнику О. Слоньовської після тексту поезії «З янголом на плечі» вміщені блоки запитань і завдань «Порівняйте», «Опрацюйте прочитане», «Поміркуйте і дайте відповіді», «Запитання і завдання з теорії літератури» і «Робота з ілюстраціями» Крім першого й останнього блоку, всі інші тут безпосередньо стосуються проблеми романтичного героя і романтичного пейзажу. Щоб не бути голосливими, наводимо рубрики повністю: «Опрацюйте прочитане» 1. Яким ви уявляєте ліричного героя цього вірша? 2. Чи відчуває він, що янгол оберігає його в найтяжчих життєвих ситуаціях? Як про це сказано рядками поезії?»; «Поміркуйте і дайте відповіді». 1. Чому тлом цього вірша є похмурий пейзаж, недобрі природні стихії, згадується цар Ірод і містичний образ маятника життя – символу часу, що невблаганно минає і вкорочує людське життя? В якому вірші Бориса Олійника також присутній маятник життя? Що спільного й що відмінного між цими двома образами?»; «Запитання і завдання з теорії літератури» 1. Чи можна вірш «Із янголом на плечі» назвати романтичним? Чому ви так вважаєте? 2. Визначте проблематику та ідею твору Івана Малковича [6, с. 203]». Якщо критично розглянути методичну статтю-тлумачення до цієї ж поезії, поданий у підручнику О. Міщенко, то серед цікавих і доречних думок («Цей вірш дав назву однойменній збірці. Вона була видана в 1997 році. Образ-символ янгола пронизує всю збірку – ви можете ознайомитися з нею самостійно. Але вірш, який ви щойно прочитали, – найважливіший. У ньому автор говорить про кожного з нас, бо всі ми – подорожні на цій землі»; «Як ви гадаєте, чому іменини людини називають днем янгола?» [5, с. 178]») знаходимо також не зовсім вдалі. Наприклад, «Тільки втримати його (янгола – прим. Л.К.) на плечі хтось може, а хтось – ні [5, с. 178]», «Тож і ви повторюйте собі іноді: «Янголе, не впадь з плеча! [5, с. 179]».

Тестові завдання до віршів «Музика, що пішла» та «Із янголом на плечі» І. Малковича у підручнику для 8 класу авторів О. Авраменка та Г. Дмитренка великою мірою дублюють тестові завдання до попередньої поезії («Свічка букви ї»), а встановлення послідовності рядків поезії навряд чи можна вважати завданням на розвиток творчої уяви, логіки, критичного мислення. Зате блок «Творчо мислимо» цікавий насамперед запитаннями: «5. Як ти розумієш персоніфікований (олюднений) образ музики? 6. Що символізує «землі окраєць»? 8. Вірш «Музика, що пішла» написаний восени. Як перегукується зміст і настрої твору з цією порою року? [2, с. 194]», але запитання 9 навряд чи виявиться цікавими для восьмикласників, адже передбачає лише репродуктивну роботу, власне, найпростіший переказ інформації з рубрики «Запам'ятай», вміщеної, як ми вже згадували, у цьому ж підручнику.

Рекомендована чинною програмою творчість І. Малковича у навчально-методичній книзі для 8 класу О. Міщенко з відповідним позатекстовим компонентом

має свої переваги. Для біографії поета авторка підбирає назву, користуючись словами одного з найвідоміших віршів поета «Я – подорожник, прикладайте мене до рани...». Доречним є вдалий епіграф (теж уривок поезії Івана Малковича) й виокремлені голубою плашкою слова: «Івана Малковича іноді називають учнем Богдана-Ігоря Антонича. Коли ви ознайомитеся з творами Малковича, поміркуйте, що об'єднує творчість цих майстрів слова [5, с. 174]». Оскільки окремі вірші лемківського генія восьмикласники вже вивчали раніше, то запропоноване завдання для них виявиться цікавим, а безперервна тяглість літературного процесу своєрідно впорядкує навчальний матеріал. Цікавинкою біографії Івана Малковича стає інформація про те, що свого часу він став наймолодшим членом Спілки письменників України, а його першу поетичну книжку вітала сама Ліна Костенко.

Втім, біографія І. Малковича у підручнику О. Міщенко дещо перевантажена спонуканнями, якими авторка намагається змусити учнів проявляти активність, опрацьовуючи той матеріал, який насправді їм виявляється або не зовсім необхідний, зайвий, або просто непосильний. Зокрема це стосується завдань, виокремлених плашками: «Поміркуйте, які твори – поетичні чи прозові – сприймати легше. Чому? Яким, на вашу думку, має бути поетичний твір, щоб він зацікавив сучасну молоду людину? [5, с. 175]», «Чи знаєте ви, які популярні книжки видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» видає нині? Чи читали ви їх? Який відомий пригодницький твір українського письменника, вивчений вами у 6-му класі, був перевиданий видавництвом Івана Малковича? [5, с. 175]». Зайвим багажем матеріалу й надміром інформації відзначаються розділи підручника О. Міщенко «Подорож літературами світу», «Літературна п'ятихвилинка» та «Літературно-мистецька вітальня». Свідомо бажала того авторка підручника чи ні, але увага учнів автоматично перекусується з аналізу творів І. Малковича на нібито й цікаву, проте другорядну інформацію, а це вже методична хиба навчальної книги. Наведена в підручнику поезія, присвячена Марією Маткобожик Іванові Малковичу, практично нічого не дає восьмикласникам, як і вірш румунського поета Павла Романюка «Від «А» до Всесвіту», проте поезія «Сиротою пісня» цього ж автора таки суголосна з віршем Івана Малковича «Музика, що пішла», й зіставлення та порівняння таких творів могло би дати належний ефект, якби цій роботі були присвячені окремі завдання, а цікавий матеріал не губився в надмірі даних про все і водночас ні про що зокрема.

У «Літературно-мистецькій вітальні» О. Міщенко знайомить восьмикласників з постаттю геніального українського художника Георгія Нарбута. Такі міжпредметні зв'язки, (власне, інтеграція) мають сенс, якщо їх використовувати під час аналізу вірша І. Малковича «Напучування сільського вчителя». Доречним завданням у такому випадку буде й виокремлене плашкою: «Розгляньте уважно твори художника: це ілюстрації до «Української абетки», образ схимника до поеми «Іван Вишенський»... Поцікавтеся іншими ілюстраціями до «Української абетки», своєрідного творчого верхогір'я Георгія Нарбута – і ви переконаєтеся в тому, наскільки блискуче зміг він «оживити» і наситити змістом літери [5, с. 182]». Та й текст статті про Г. Нарбуто «Геніальний самоук, нащадок українського козацького роду» дуже цікавий, стаття містить виховний, пізнавальний і розвивальний елементи, активізує креативну діяльність восьмикласників. Тільки ось запитання до тексту статті, на жаль, не має належної методичної виразності, вірніше, є прикладом запитання, яке сучасна методика

просто не рекомендує практикувати. Чому? По-перше, в запитанні явна підказка, по-друге, воно передбачає учнівську відповідь на нього одним словом: «Чи подобається вам творча манера цього неперевершеного майстра української графіки? [5, с. 182]».

Недоліком методичного апарату підручника О. Міщенко виявляється спроба переповісти, вірніше, в деталях перетлумачити вірші І. Малковича [5, с. 176–179], адже подібну роботу восьмикласники повинні виконувати самостійно, тільки послуговуючись запитаннями методичного апарату. Ілюстрацій також забагато, фото обкладинки «Української абетки» Г. Нарбута ніякою мірою не пояснює ідею поезії І. Малковича «Напучування сільського вчителя», адже букв «ї» та «є» на обкладинці взагалі нема, а репродукція гобелена «Ангел часу» (худ. О. Зальоток) взагалі незрозуміла восьмикласникам. До того ж ім'я автора гобелена не подано, рік створення не вказано, запитань у методичному апараті, які б ініціювали роботу учнів над поданими у підручнику О. Міщенко репродукціями, нема взагалі. Тож учитель-практик мусить заповнити допущену авторкою підручника прогалину. Ми ж, наприклад, пропонуємо такі запитання для ілюстративного апарату з навчально-методичної книги О. Міщенко:

У системі Інтернет знайдіть інформацію про сучасну художницю Вікторію Кравченко. Перегляньте репродукції створених нею картин. Які з них вам особливо подобаються і чим саме?

Почерпніть із «Вікіпедії» інформацію про талановитого художника Вільгельма Котарбинського (1849–1921), який за походженням був поляком, професійну освіту здобув у Петербурзькій академії мистецтв, академіком якої став, а похований у Києві на Байковому кладовищі. Які відомі архітектурні споруди в Києві оформляв В.Котарбинський? Які картини цього художника, що їх ви змогли знайти у системі Інтернет, привернули вашу увагу? Чим саме?

Розгляньте репродукцію картини В.Котарбинського «Ангел із лілією». Картина намальована наприкінці XIX – на початку XX століття, але її сюжет досі не застарів. Як ви думаєте, чому?

Як ви думаєте, чому на обкладинці до «Української абетки» Георгій Нарбут вмістив так багато словесних зображень? Що і чому знаходиться на передньому плані? Що на задньому? Яку роль відіграють літери і де саме вони розміщені? Чи є на обкладинці букви, які згадує І.Малкович у поезії «Напучування сільського вчителя»? А де б ви особисто розмістили ці букви на обкладинці, якби вам це дозволили?

Чим саме вас приваблює репродукція картини Вікторії Кравченко «Музика»? Які кольори переважають на цьому полотні? Чому світла пляма зосереджена в центрі? Для чого на картині багато променів, зірок, різнокольорових спалахів світла? Що ви можете сказати про постать юної скрипальки? Чи асоціюється вона для вас з персоніфікованим образом музики, мелодії? Чому саме? Доведіть, що дана репродукція може бути ілюстрацією до вірша Івана Малковича «Музика, що пішла».

Розшифруйте зміст гобелена сучасної львівської дизайнерки Олени Зальоток «Ангел часу». В чому саме проявляються часові акценти зображеного?

З метою диференційованого навчання О. Міщенко поділяє клас на чотири групи за рівнем знань, умінь і навиків. Кожна з груп має свою назву: «Знайко», «Багатознайко», «Всезнайко», «Ерудит». Такий поділ не ображає і не принижує учасника жодної групи. Це для створення сприятливого психологічного мікроклімату

в класі взагалі й на уроках української літератури зокрема дуже важливо. До того ж більшість запитань і завдань добре виважені, цікаві: блок «Багатознайко» 1. Пригадайте, до кого звертається у своїх творах поет. Прочитуйте відповідні рядки. 2. Поясніть, у чому полягає глибока символічність назв поезій Івана Малковича. 3. Виразно і вдумливо прочитайте вірші. Поміркуйте, де саме ви робите логічний наголос і чому. Які саме слова поета здаються вам найважливішими? Блок «Всезнайко» 1. Підтвердьте думку про те, що поезія Малковича – це сув'язь глибоких роздумів про ество сучасної людини. 2. Прокоментуйте основні думки, висловлені автором у поезіях. 3. Складіть, використовуючи рядки творів Івана Малковича, невелике висловлювання про те, чому людина повинна спілкуватися рідною мовою [5, с. 179]».

У підручнику О. Слоновьської біографія І. Малковича за обсягом і рівнем викладу відповідає можливостям сприймання навчального матеріалу восьмикласниками. Дуже доречною є процитована думка Малковича-видавця: «Якщо в книгарні лежать поруч дитячі книжки з різних країн, то нехай наша, українська книжка буде такою гарною, щоб дитина сама вибрала саме її [6, с. 197]». Для природного поєднання творчості Б.-І. Антонича й І. Малковича використано вірш «Антонич», у якому сучасний автор подає своє розуміння рятівної ролі лемківського поета для виживання в екстремальних умовах цього етносу. Доречним є також цитування тексту вірша «З нічних молитов» у методичному апараті до біографії поета та рекомендації для опрацювання цього твору: «Матеріали для самостійного читання та опрацювання». 1. У вірші з промовистою назвою «З нічних молитов» Іван Малкович висловлює свої найкращі побажання людям, звертаючись до Бога з проханням захистити усіх і все навколо:

*Господи, літа стебельце
всели до самітніх душ,
дай кожному звити кубельце
і не поруш.
Хай кожен в цім світі спасеться,
хай світить з-за темних круч
довкола кожного серця
віри Твоєї обруч.*

Прокоментуйте, як ви розумієте цю поезію, які асоціації викликає у вас кожен її образ. 2. У бібліотеці знайдіть і проаналізуйте самостійно вірш Івана Малковича «Хованка» (із збірки «З янголом на плечі» – Київ, 1997). Чи сподобалася вам лірична розповідь поета про епізод із свого дитинства? Чим саме? Чи можете ви порівняти пережите ліричним героєм зі своїми власними спогадами про дитинство? З якими саме? [6, с. 199]».

І з біографії Івана Малковича, і з текстів, передбачених чинною програмою, О. Слоновьською зроблено чимало дуже потрібних виносков. Насамперед це стосується тлумачення слів «чугайстер», «мольфар», «чоренні», «меви», «абцадло», «лелійно», «вировий», «Ірод моровий», «містичний». Підібрані до творів ілюстрації різноманітні за жанром. Це і світлина пам'ятника Кирилу та Мефодію скульптора Івана Бровді, і скульптура Петра Озюменка «Музика», і репродукція картини Івана Марчука «В дорозі». До кожної ілюстрації підбрано цікаві запитання: «Розгляньте скульптуру Івана Бровді «Пам'ятник Кирилу і Мефодію». Якими постають творці слов'янської азбуки з цього монумента? [6, с. 200]», «Розгляньте та опишіть скульптуру нашого сучасника Петра Озюменка «Музика». Як ви

думаєте, чому так називається ця робота? Хто саме осідлав коня? З яким музичним інструментом зображено вершника? Що спільного між цим скульптурним образом і ліричним героєм вірша «Музика»? Куди, на вашу думку, поривається кінь? [6, с. 202]». А картині Івана Марчука «В дорозі» відведено цілий блок запитань з рубрики «Робота з ілюстраціями»:

1. Уважно розгляньте картину Івана Марчука «В дорозі». Про яке життя свідчать обличчя й очі головного героя? Що нібито несе за плечима чоловік?

2. Що ви можете сказати про тло картини? Який філософський підтекст цього художнього полотна?

3. Чи є в художніх деталях символи страждання, мук, важких життєвих випробувань? Які саме?

4. Чим найбільше вражає картина Івана Марчука? Яку ідею в ній висловив художник? [6, с. 203]». Таке авторське скерування допомагає вчителю й учням оптимально використати всі наявні засоби інтеграції, пов'язані не тільки з образотворчим мистецтвом, а й з етикою, естетикою, народною мораллю, народознавством.

Методичний апарат підручника з української літератури О. Слоньовської тримає в міцній цілісності творчість І. Малковича, яку пропонує чинна програма. Серед запитань нема зайвих, недолугих, методично хибних. Навпаки, майже кожне запитання можна вважати методичною знахідкою. Наприклад, «*Опрацюйте прочитане*» 2. З якої причини Іван Малкович звертає увагу саме на букви «І» та «Є»? З чим порівняно букву «І», а з чим – букву «Є»? Чи вдалими, на ваш погляд, є ці порівняння, чи підкреслюють вони графічну красу букв? [6, с. 200]»; «*Опрацюйте прочитане*»

1. Як у вірші показано, що музика довго тягнула зі своїм рішенням піти з рідного дому?

2. Чому ліричний герой звинувачує у зникненні музики скрипку і смичок? Чи можна їх вважати казковими елементами у цій поезії? Чому? [6, с. 201]». Обдумуючи останнє в нашій статті наведене запитання, учні здогадаються, що скрипка і смичок виступають ніби старшим поколінням, яке відповідає за безпеку молодшого (музики) та його спонтанні вчинки. У блоці «*Пофантазуйте*» дуже доречним є запитання: «В якому образі ви уявляєте музику, що босою пішла у ніч? Чому цей персоналізований образ, на вашу думку, найкраще відтворює розуміння вірша Івана Малковича? [6, с. 201]». Восьмикласники відразу ж визначать, що ключовим поняттям стає «боса музика», тобто така, на

яку обов'язково чигатимуть небезпеки застудитися, поранитися. До того ж жіночий рід і ліричний характер музики заставляє нас уявляти її в іпостасі тендітної, незахищеної дівчини чи дівчинки, а тому породжує співчуття.

Для вчителя-практика завжди особливо важливими є запитання і завдання методичного апарату підручника. Звичайно, якусь частину їх учитель переформатовує, належно підлаштовуючи під інтелектуальний рівень контингенту саме того класу, в якому працює, але основна частина методичного апарату навчальної книги завжди використовується без жодних змін. Практика свідчить, що для роботи на уроці за творами Івана Малковича найоптимальніше використовуються запитання і завдання саме з підручника Ольги Слоньовської. Втім, учитель-практик завжди прагне проявити власний креатив, тож під час аналізу учнями вірша І. Малковича «Свічечка букви і» нами було використано ще й цікавий матеріал про те, що букви кирилиці раніше мали ще й цифрове значення, але тільки ті, які мали грецьке походження. Суто слов'янські букви Б, Ж, Ш, Щ, Ъ, Ь для позначення цифр не застосовувалися.

Література

1. Авраменко О. М. Українська література. Підручник для 7-го кл. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олександр Авраменко. – К. : Грамота, 2007. – 296 с. : іл.

2. Авраменко О. М., Дмитренко Г. К. Українська література: Підручн. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олександр Авраменко, Галина Дмитренко. – К. : Грамота, 2008. – 384 с. : іл.

3. Бандура О.М., Волошина Н.Й. Зміст, структура і навчально-виховні функції шкільного підручника з літератури // Наукові основи методики літератури / за ред. доктора пед. наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – С. 303–308.

4. Міщенко О. Українська література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олена Міщенко – К. : Генеза, 2007. – 288 с. : іл.

5. Міщенко О. Українська література. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олена Міщенко. – К. : Генеза, 2008. – 304 с. : іл.

6. Слоньовська О. Українська література. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Ольга Слоньовська. К. : Освіта, 2008, 2011. – 400 с. : іл.

В статье произведен анализ действующих учебников "Українська література" для 7 и 8 классов, отмечены творческие достижения их составителей, очерчены основные парадигмы работы учителя и учащихся с названными учебниками. Автор статьи особенно внимательно анализирует методический аппарат учебников Ольги Слоневской и Елены Мищенко, затрагивает вопрос интерпретации художественных текстов учебников для средних классов учениками методом контролируемого чтения и работы над проблемными ситуациями.

Ключевые слова: учебник, методический аппарат, система вопросов и заданий, различные виды работы с учебниками, их интерпретация.

In the article is made the analysis of the valid textbooks «Ukrainian Literature» for the 7-th and the 8-th form, it is also marked here the creative achievement of comilers, it is also outlined basic paradigm of the searching work with following textbooks of teacher and pupils. The author of the article pays great attention to the analysis of the methodological apparatus the textbooks «Ukrainian Literture for the 7-th form», «Ukrainian Literature for the 8-th form» individual authors of the methodologically educational textbooks by OIha Slonovska and Olena Mishchenk., also raises the questions of the interpretation of literary texts of the textbooks for the secondary forms with the pupils by the method of controlled commented reading and searching work according to the problem situations.

Key words: textbook, methodological apparatus, the system tasks and questions, different types of work with educational textbooks, interpretation.

Вивчення роману Р. Іваничука «Торговиця» у вищій школі

Світлана Жила,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови і літератури

Чернігівського національного педагогічного університету

імені Т.Г. Шевченка

У статті здійснюється спроба проаналізувати композицію роману Р. Іваничука «Торговиця», образ міста Коломиї, духовний аристократизм українців, які виборювали незалежність України.

Ключові слова: композиція роману, образ міста, образна система роману, духовний аристократизм.

*Читачі – як бджоли:
одна розвідає, де нектар,
а за нею – цілий рій.
Тоді й маємо мед.*
Роман Іваничук

*Роман Іваничук – одна з наших
літературних констант.*
Михайло Слабошпицький

На філологічних й історичних факультетах університетів вивчається текстуально й оглядово історична проза Романа Іваничука. Оскільки багато філологів розглядають тетралогію письменника «Вогненні стовпи» (перша книга – прелюд «Переддуння», друга – роман-легенда «Рев оленів нарозвідні», третя – притча «Вогненні стовпи» і четверта – реквієм «Космацький ґердан»), радимо до цих книг долучити ще й «Торговицю», в якій розповідається про покоління автора від 30-х років минулого століття під час польської, радянської й німецької окупацій і здобуття героями України довгоочікуваної Незалежності. Поява твору зумовлена як потребою часу, коли відбувається переоцінка цінностей, так і зрілістю національної позиції письменника, його життєвим досвідом. Автор стверджує, що в «Торговиці» він хотів показати в художній формі історичні події – створення ОУН, УПА, польську, німецьку і дві радянські окупації та величний час становлення Незалежної України. Роман Іваничук кидає яскравий промінь світла у той згусток історичної імлі, що утворилася навколо зародження і діяльності ОУН, УПА в свідомості багатьох людей України; вміло декодує міфологеми тоталітарної доби, до яких належить і сформований радянською системою негативний стереотип воїна ОУН – УПА; веде читачів до джерел виникнення цих життєво важливих організацій. Зображувальна драматургія цього роману така ж, як і «Вогнених стовпів» – вона створюється під знаком духовності.

Художній світ прози Романа Іваничука моделює об'ємні знання суспільно-культурного досвіду: світоглядні уявлення українців, їхні прагнення бути вільними, орієнтацію на націоналізацію особистості (націоналізація є національна цивілізація й національна освіта), вхід українства у світ європейського життя і в сферу найпереводіших здобутків усього людства, у взаємну цивілізацію. Автор переконливо показує, як батьки й українська школа дбали, аби їхні діти сформувалися як справжні українці. Письменник творить складний і багатогранний

світ головних героїв – справжніх громадян і патріотів рідної України, які з почуттям обов'язку і відповідальності захищали її честь і гідність. У романі мозаїчно зображуються сцени у театрі людського буття – своєрідна галерея про людину й буття. Вражає зображальна драматургія епічного твору, цільність авторської філософської концепції і, нарешті, висока професійна майстерність Р. Іваничука. Герої письменника щирі не тільки у своєму естві, а й драматизмі свого існування. Часто автор оголює духовні шукання в атмосфері духовної самотності, породженої соціальною атомарністю людей.

У драмі життя змальовує героїв, у їхніх образах концентруються категорії моральні, філософські, уцілюються ідеї, настрої.

Текст «Торговиці», як зерно жита, що містить у собі програму майбутнього розвитку, не є застиглим, а рухомим, і залежить почасти від сприймання різними читачами. В одних він є ростком, а в інших – високим і розкішним стеблом. Для мене, скажімо, історичні романи Іваничука – це заклик до духовності, людяності, незалежної України.

Композиція роману «Торговиця» є чіткою. Твір поділяється на чотири частини, а частини складаються із розділів (перша частина – вісім розділів, друга – шість, третя – п'ять, четверта – п'ять; всього – двадцять чотирьох розділів). Сам письменник у розділі «Мої художні засоби» «Моеї кунсткамери» про побудову писав:

«Композиція має бути стрункою, мов готичний собор; я не люблю барокової композиції – вона вражає своєю грайливістю й різноманітністю в архітектурі, а роман ... має бути так збудований, щоб мав вигляд зі смаком одягненої жінки, згадуючи яку, не можете сказати, в що вона була вбрана, знаєте тільки, що елегантна. Оті флігелі, мансарди, балкончики, надмірна ліпнина заважають творові приблизно так, як дівчині, одягненій в гуцульський стрій, капелюшок із страховим пером або як папужні убори модельєрок на сучасних демонстраціях мод» [1, с. 213].

І хоча у романі «Торговиця» переплітаються різні часові пласти: 30-ті роки ХХ століття, роки боротьби УПА та 90-ті минулого віку, коли радянський режим втрачав свої позиції, стрункність побудови твору не порушується. У романі поєднано кілька хронотопних планів. Така організація часу й простору у творі, де сюжетний його плин трактується як ланка великого часу, як естафета з минулого в прийдешнє й майбутнє, – одна з особливостей поетики історичної прози митця. Роман Іваничук крізь сюжетні артерії

«Торговиці» пропускає історію України й народів, які населяли її: українського, єврейського, польського.

Роман написано розділами, кожен з яких є начебто автономною цілісністю, схожою на окрему новелу. Події відбуваються на Волині (Поліська Січ), у Космачі (військовий округ УПА «Говерла»), Березі Картузкій, Львові, Києві, але головно в Коломиї – автор називає його Містом з великої літери. І хто хоч раз побував в Коломиї, легко впізнає її не лише за архітектурними описами, супутниковими передмістями, Торговицею, але й за історією, непорушними традиціями та особливою ментальністю мешканців. У цьому невеликому місті проживали українці, поляки, євреї, які й витворили особливу його культуру, його дух. Це шляхетне місто дуже любить Роман Іваничук, адже воно його дитинство й юність. Йому він присвятив свою повість «Місто», у його «Кунсткамері» є розділ «Коломия», в якому письменник освідчується в любові до особливого міста:

«... Коломия – не помя, Коломия – місто, в Коломиї дівчатонька, як пшеничне тісто. Яких тільки пісень нема про Коломию!...

...Жодне місто в світі так щедро не оспіване, не полюблене, не обсипане жартами, а чому – я й сам не можу цього пояснити; досить того, що, покинувши свій рідний Трач, я полюбив Коломию, як найрідніше місто, і нині, коли його зрадив, навіки помінявши на чужий Львів, щемно тужу за Коломиєю й щоразу, коли приїжджаю, йду спочатку вулицею Сенкевича над Прут, який півколом омиває моє місто...; а ще неабияка дума огортає мене, коли згадаю, що Прут не є притокою, а самостійно впадає в Чорне море, і що Коломию справедливо називає народ столицею Покуття» [1, с. 89–90].

Образ міста письменник творить натхненно; називає вічним, подає його історію від 1217 року, коли «угорський король Андрій одружився з дочкою князя Мстислава, й прийшла вона до нього з чималим вином – Галицьким князівством разом з... Містом» [2, с. 32], називає загарбників краю (поляків, волохів, турків, татарів) й каже, що «галицький люд завжди мав силу зберігати образ Божий» [2, с. 32].

Письменник стверджує, що торгівці забувають назву Міста – «називають його Торговицею і правду мають, бо хто нами не торгував і ще й нині торгують чужинці, як своїм крамом...» [2, с. 32].

Проте Роман Іваничук переконує сторінками роману, що галичани, як кремень, в якому затаївся вогонь, завжди були суспільно активними: народні маси ніколи не були пасивними й інертними, а верхівка працювала в інтересах цілого народу, сповнювала вірою у краще майбутнє української нації (письменники Андрій Чайковський, Ірина Вільде, сиві комбатанти визвольних змагань, гімназійні професори, доктор цивільного права Корнель Геродот – «еталон порядності»). У Місті протягом всієї історії зберігається духовний аристократизм, властивий не лише людям, які належать до вершків суспільства, але й кращим представникам простих містян.

Українці у письменника є народом-аристократом, бо мають високі духовні ідеали, піклуються не тільки про себе, а й про загальне добро, протягом століть виборюють собі волю, свободу, незалежність. Чоловіки наділені лицарською мужністю, красою почувань: Юрко Сербин – Орлик, Олень Шамрай; жінки – Олена Теліга, Ірина Вільде, Нуся (Анничка) – найвищими моральними вартостями: красою вірності, подвигу, звитяги, любові. Високі й здорові ідеали стали запорукою того, що нація з честю витримала найтяжчі іспити історії (польське, радянське, німецьке панування) й зберегла себе в найтяжчих умовах внутрішнього й міжнародного життя.

Роман Іваничук доводить, що галичани мають багатокітву історію боротьби за національне визволення. Кращі сини і дочки віддавали своє життя за ідеали свободи, честі, гідності.

Цікавими в романі є взаємостосунки між українцями і євреями, українцями й поляками. Ще Павло Чубинський у своїй праці «Труди етнографіческо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» [Т.7, кн. 2] писав, що євреям незатишно жилося в центрі Російської імперії, й вони любили оселятися на західних її околицях передовсім тому, що знаходили там толерантне, приязне ставлення до себе. Галичани вміли дружно жити з єврейськими общинами – про це є багато чудових писаних і неписаних спогадів.

Роман Іваничук пропонує читачам історію шлюбу доктора цивільного права українця Корнелія Геродота з прекрасною єврейкою Сальомеєю, донькою найбагатшої в Місті людини – ювеліра Бароха Фойерштайна: «... Божа сила... довго вела їх назустріч одне одному з різних кінців світу, з різних храмів, шкіл, родин, законів та звичаїв і вивела їх на крихкий місток, щоб з нього показати всьому світові, як помножується людська краса, коли дві живі половинки з'єднуються в одне ціле» [2, с. 63]. А що це були дві половинки одного цілого – в читачів не викликає сумнівів. Родина й уся жидівська містянська громада не може пробачити красуні й розумниці Сальомеї зради норм, звичаїв, традицій роду, адже загальновідомо, що єврейська община була герметичного типу й не впускала до себе іновірців. Сильне й некероване кохання Сальомеї до Корнелія Геродота призвело до розриву дівчини з родиною: «тато, мама й сестри виганяють з дому з прокльонами» [2, с. 62]. Вона стає цивільною дружиною судового службовця, бо ні церква, ні синагога не могли їх повінчати. Геродотовим друзям і сусідам не подобається вибір нареченої: «ніхто їм не співчуває й не задумується над тим, що крім достатку, віри й звичаїв, повинна існувати в людському світі ще й непоборна сила любові» [2, с. 62].

Любов справді прийшла до обох – велика й сильна. Але разом з нею придибала й самотність: суспільство усувало щасливців з-поміж себе: «осамотненість невідлучно ходила за паном радником завжди...» [2, с. 62]. Проте відчуженість від поспільства було подолано. Українська письменниця Ірина Вільде (Дарія Макогон) підтримала їхнє кохання, а отже, і їх, таких молодих, гарних, розумних: «Хвалю вас за вибір, пане меценасе, кращої жінки у світі немає, на вашому місці я вчинила б так само...» [2, с. 63].

Пані Вільде по-справжньому оцінила красу і гідність Сальомеї, й обоє засяяли щастям: «Й здалося Корнелеві й Сальомеї, що хтось добрий і сильний подав їм обом руку й вивів їх з холодної темряви морських вод на берег, де людно...» [2, с. 64].

Проживання українців і євреїв в одному Місті, де все переплетено, спресовано, де всі знають одне одного й пов'язані поміж собою родом занять, дружбаю, приязню або ворожнечею, приводить до обопільних запозичень. І це природно, що народи вчаться мудрості один в іншого.

У розділі Х роману показовою є сцена у єврейській ресторації: розмова Ірини Вільде, Корнелія Геродота і Сальомеї:

«Дякую за відвертість і довіру до мене», – промовила Ірина Вільде, тепло глянувши на Сальомею.

Сальомея відказала стримано:

«Ви, ласкава пані, майстерно провели дознання. Для такого вміння треба мати неабиякий талант».

«Я письменниця, – посміхнулася Вільде. – А письменник, якщо це йому потрібно для творчості, мусить

перевтілюватися то в юриста, то в лікаря – в кого завгодно, навіть у негідника... А ви спостережлива й розумна, пані Сольомеє... Це властиво євреям. І українцям – теж, адже наші історичні долі вельми схожі... Ви сказали, що євреї, для того щоб вижити, мусили пристосовуватися. І ми так будемо діяти. Я готова до такої методики: вижити, зберігаючи при тому свою духовну сутність» [2, с. 95].

Коли німці окупували Місто, почалося жакливе гоніння на євреїв. Сальомея залишає Корнеля Геродота й добровільно йде в жидівське гетто, щоб підтримати свій народ:

«Дякую тобі, мій любий, за щастя, що ми з тобою зазнали. Та воно вмерло... Не лише для мене, для всього мого народу, і я буду з ним. Не вмовляй: що стане зі мною, один Господь знає, а твоїм життям ризикувати не смію...» [2, с. 155].

Й коли Геродот наважився ступити до єврейської чорної колони – колони смертників, щоб померти зі своєю рідною Салькою, його зупинили приречені на смерть євреї, «які й цієї миті не могли йому пробачити, що він забрав від них найвродливішу панну, а сам – іншої віри, іншого роду, іншої історії...» [2, с. 182].

І до скону днів своїй мудрий Корнель Геродот сумуватиме, що «і українці, і юдеї – обрані Богом народи, доля їхня трагічно схожа», а мусять випробування переносити окремо. Душа його, як і душа Івана Палійчука із «Тіней...» М. Коцюбинського, тягнулася в ті світи, де перебувала душа його любки. У розмові з Олесем Шамраєм Корнелій Геродот зізнається: «Моя реальність... закінчилася півстоліття тому... Життя без неї втратило для мене сенс... Відчуваю, як пантрує мене душа моєї Сальомеї. Я вже знаю, де явиться мені вона...» [2, с. 209]. І зустрівся радник зі своєю зеленоокою Сальомеєю в Шепарівському лісі, в якому її розстріляли далекою 1943 року (пастухи знайшли його мертвого).

Крізь внутрішній світ нашого героя автор прагне досягнути складні, суперечливі, криваві події ХХ століття, учасником і свідком яких був і сам письменник.

Повчальною є історія українсько-польської родини, де мати Емілія – українка, а батько – поляк Антошко Дзівак, син Казьо ходить до польської школи, а донька Анничка (Нуся) – до української. Зрозуміло, що брат і сестра стають непримиренними ворогами, бо опиняються по різні боки барикад. Вони ведуть поміж себе політичні дискусії про Україну й Польщу – суперечлива й трагічна історія розпорядилася так, щоб ці народи-сусіди ворогували в той небезпечний час і нищили один одного.

Ті соціальні зрізи (письменницьке, професорсько-викладацьке, духівницьке, правниче, ремісниче, торгове, військове середовище), які робить Роман Іваничук, такі колоритні, живі й свіжі, а достовірність їхня вражальна.

На сторінках «Торговиці» прозаїк змальовує представників усіх прошарків українського суспільства. Соціальна галерея портретів України складається як з історичних осіб, так і вигаданих. Історичні особи – це передусім письменники: Андрій Чайковський, Богдан Лепкий, Ірина Вільде (Дарія Макогон), Олена Теліга, яких письменник слушно вважає кузною українського національного мислення. Роман Іваничук виступає вдумливим раціональним й емоційним аналітиком і показує, що в зображуваний період у Галичині літературне життя було багатограним і розмаїтим. Основну роль у ньому відігравали письменники патріотичного спрямування, що прагнули поставити слово на службу національно-визвольним змаганням, формуванню національної самосвідомості українців.

Андрій Чайковський був тим, хто живив галичан любов'ю до рідного краю. Ось тому, коли він помер, то «усе Місто затінилось чорною тугою», упокоївся письменник, «який з відчайною відвагою виступив із своїми історичними повістями на нерівну прю з нобілітованим і Нобелівською премією нагородженим світової слави польським розбійником пера Генріхом Сенкевичем, геній якого не встояв перед спокусою рубати мечем і палити вогнем слабшого супротивника на загарбаній землі, відбирати в нього родову пам'ять і, називаючи його бидлом, у справжнє бидло перетворювати.

А не вдалося: перемиг Давид Голяфа, й ось за катафалком Давида йдуть тисячі людей, яким покійник подарував найгострішу зброю – історичну пам'ять, з котрою народ виборсався з принижень, до неба голову підвів і спромігся не лише на зневагу до облудника, а на самоповагу й гордість за труд і героїзм славетних предків...» [2, с. 35].

Національна територія України була окупована і розділена між сильнішими сусідніми державами. Галичина належала Польщі, і остання постійно намагалася асимілювати українців. Пригноблена нація могла розраховувати лише на власну внутрішню силу – і ні на що більше. Українці проводять власну боротьбу і вірять у власну міць. Письменники зберігали стійкість народного духу. Чайковський, скажімо, «умів історичним боєм розпанахувати людські серця», «проникати в душі читачів болісною й войовничою мислю», Богдан Лепкий дав «ґрунтовне пізнання мазепинської епохи», Юліан Опільський радував читачів густою історичною фактологією, Станіслав Вінценз, опришок за натурою, «видобуває з нашої історії екстракт героїки» [2, с. 40] й вірить, що «...настане час... коли поляки й українці, як ті однокінні ґазди, які з необхідності стають супряжниками, оратимуть парокінкою кожну свою ниву по черзі, свято оберігаючи межі...» [2, с. 42]. Коли відбулося визволення України з-під польської домінації й потрапили галичани під радянську, то українська письменниця Ірина Вільде, ризикуючи власним життям, рятує з радянської тюрми польського письменника Станіслава Вінценза, який «знав, що сонце зійде для нього у найкращій країні світу Швейцарії, та найріднішого Карпатського краю ніколи йому не забути» [2, с. 108].

До речі, серед письменницького середовища вигідно вирізняється Ірина Вільде, з якою Роман Іваничук близько товаришував, змагався з нею, наслідував... В одному з інтерв'ю зізнався: «Знав її як свою маму. Вона хрестила мене в літературу, на голову вилила чарку горілки, коли вийшов мій перший роман...».

Образ Ірини Вільде оповитий життєвою мужністю, мудрістю, почуттям обов'язку перед нацією, шляхетністю, стихією творчості, життєлюбством. Вона тісно пов'язана з боротьбою за національне визволення рідного народу. Порядність, чесність, любов до нації – це визначальний орієнтир її життя і творчості.

Окрему групу в романі становлять такі письменники, як Олена Теліга, Олег Ольжич. Їх Дмитро Донцов називав «трагічними оптимістами» (разом з Євгеном Маланюком, Юрієм Кленом, Леонідом Мосендзом, Богданом Кравцівим і Юрієм Липою), бо уособлювали ту особливу філософію життя – любов до долі, яка наділяє особистість «смівлівістю жити й вмирати».

І Олена Теліга, і Олег Ольжич – прихильники доби «жорстокої», як вовчиця», яка вимагає могутньої сили волі й мужності від обох. Такими їх і зображує Р. Іваничук – уже сформованими постатями націоналістичного руху, полум'яними патріотами. Ось вони «рвуться» на рідну землю: «Олена Теліга із своїм мужем, інженером Михайлом, який навіть у трудному

марші похідної групи на Київ не розлучається з бандурою, поет і археолог Олег Ольжич...» [2, с. 159].

Як відомо, Олена Теліга та сотні інших її побратимів, не шкодуючи часу й здоров'я, взялися за організацію політичного, громадського і культурного життя у звільненому від більшовиків Києві. Олену Телігу обирають головою Української Спілки Письменників, вона бере участь у заснуванні літературно-мистецького альманаху «Литаври», газети «Українське слово».

Подвижницька діяльність націоналістів дає результати: у Києві почали думати про власну державу й українську церкву, з'явилася національна символіка. Велика роль у піднесенні рівня національної свідомості належала «Українському слову», яке виходило накладом 50 тисяч примірників й поширювалося далеко за межами Києва. Ця газета роздмухувала вогонь пропаганди ідеї української державності, що було небезпечним для імперської політики Третього Рейху, висвітлювала історію України, пов'язану з етапами боротьби за незалежність. І «Українське слово», і «Литаври» мали яскраве антиімперське забарвлення, постійно наголошували на відмінності української культури і духовності від російської.

До активного політичного життя в Києві долучився й Олег Ольжич, з його ініціативи було створено Українську Національну Раду, яку очолив ректор Київської політехніки професор Микола Величковський. Українська Національна Рада у своїх документах спиралася на традиції Української Центральної Ради й мала стати конституантою самостійної Української держави. Вона налагодила зв'язок з усіма областями України, допомогла відновити роботу Української академії наук, Київського університету, Київського політехнічного інституту, створила мережу початкового й середнього шкільництва, кооперативного руху, налагодила регулярну доставку до столиці продуктів харчування та дров. Безперечно, що активність ОУН у Києві довго не могла бути поза увагою німецьких властей. «Олена Теліга, – пише Роман Іваничук, – категорично не прийняла пропозиції... вертатися з Києва в Галичину...»

Вона й думки не допускала, що ті розгублені люди, які щоденно приходять до Спілки письменників на Трьохсвятительську радитися, як поведися під час розшалілих гестапівських репресій, можуть не застати їх на робочому місці» [2, с. 168–169].

Вранці 9 лютого О.Теліга з чоловіком пішли до Спілки письменників, де на них чекали гестапівці.

Поетеса загинула смертю, про яку намріяла у своїх віршах:

*І в павутині перехресних барв
Я палко мрю до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання.*

Її чоловік Михайло Теліга пішов на свідому смерть разом з дружиною. Про нього отець Чемеринський скаже: «Є ще на світі справжні лицарі...» [2, с. 170].

Роман Іваничук пише в романі, що Олену Телігу і її чоловіка Михайла, а також драматурга Костя Гупала німці розстріляли в Бабиному Яру як небезпечних державних злочинців й переповідає чутку, на легенду схожу: «буцімто гестапівець, який розстрілював Олену, сказав після акції: «Я ще не бачив мужчини, який би так героїчно вмирав, як ця гарна жінка...» [2, с. 171].

Переконливо й лаконічно письменник змальовує О.Телігу як справжній характер, зразок суспільної поведінки людини, позбавленої комплексів меншовартості й страху. Відомою ж бо була концепція О.Теліги про націоналістичне мистецтво з окресленим призначенням: виховувати націоналістично настроєну нову генерацію українців. Вона переконувала, що мистецтво має служи-

ти нації, плекати ідеал незалежної, суверенної української держави, очищеної від російських та комуністичних тенденцій, ратувала за культурне об'єднання із Заходом.

На нашу думку, Роман Іваничук блискуче розкриває феномен Олени Теліги: цілісність характеру, силу поетичного таланту, яким захоплюється молодь (Нуся, скажимо, живе її поезією) та життєвий вибір, який вона зробила усвідомлено, ні на мить не сумніваючись у його правильності. Коли читаєш розділи, присвячені Олені Телізі, то звучать її думки із статті «Розсипаються мури»: «Будемо самими собою, з усіма своїми поглядами перед обличчям людей своєї нації, і хай в протилежність до забріханої большевицької пропаганди кожне наше слово буде невідомою правдою, незалежно від того, чи ця правда усім буде подобатися. Ми ж не йдемо накидати з гори якусь нову ідею чужому середовищу, лише зливаємося зі своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любові розлити знов всі ці почування, які ніколи не згасали: почуття національної спільноти і гострої окремішності».

Роман Іваничук ретельно й любовно виписує групу людей, причетну до формування юної особистості – викладачів і гімназійного персоналу першої української гімназії Міста – ідеально точного, педантичного професора-германіста Тарновецького, директора українського Храму науки, професора-латиніста Томащука, педеля Штефана Шамрая (на прізвисько Січкаря).

Художні образи мали своїх прототипів. Ними стали: найвищий авторитет Коломийської гімназії професор-латиніст Левицький, який на лекціях ніколи не розмовляв по-українськи – лише німецькою мовою з віденським акцентом, професор латини Храпливий, поліглот, професор Микитюк, котрий викладав грецьку, латину й німецьку мову, сторож Штефан Січкаря, який виконував вельми поважну функцію: дзвонив на перерви й на уроки. Письменник зазначає, що «...найвиразніші постаті вимальовуються у творі тоді, коли автор списує їх з натури, як це робить маляр: прототип, звісно, себе впізнає, проте несподівано відкриває приховані у створеному образі нові риси власного характеру й портрета, про які досі сам не знав» [1, с. 202].

Персонажі української міської гімназії, створені на реальному ґрунті умовного, стають зримими й повнокровними у романі. От, скажимо, художній образ професора Тарновецького, виліпленого з професора Левицького: «...із затаєним підходом чекали (гімназисти – С.Ж.) на улюбленого германіста професора Тарновецького, який на уроках ще ні разу не вимовив і слова по-українськи, й розуміли всі його німецьку мову, як рідну, – така виразна й вибаглива була елоквенція в молодого професора, вродливого, гладко зачесаного, з тонкими вусиками під орлиним носом і пильними очима. Чекали його п'ятикласники, мов свята...» [2, с. 27]. Національно свідомий професор Леопольд Тарновецький за свободу України пожертвував своїм становищем і достатком, відбув польську тюрму на Берестейщині разом із чарівною Оксаною Москалівною, й обоє, «катовані в Березі Картузькій, тратовані поневіркою на чужині, присягнуть коричневим бузувірам перед видуманими ними й насильно накинутими українцям символами» [2, с. 178].

Особливу роль в Галичині відігравали українські священики. Цей прошарок глибоко вкорінений в українську землю, насичений високими духовними ідеалами і культурою. Р. Іваничук показує це за допомогою образів отця Чемеринського, прелата Русина. Їхню роль в організації системи зв'язку української партизанської війни проти двох найстрашніших тоталітарних режимів – німецького й радянського. Отець

Чемеринський каже професорові Тарновецькому після повернення з Києва (після смерті О. Теліги): «Я ... встиг уздріти справжнє обличчя німецьких визволителів і зрозумів, що вони, немов близнюки, схожі на советських. І тому ми мусимо стати супроти двох сил» [2, с. 172].

До ідеологічних рухів у Галичині були причетні правники. Р. Іваничук на сторінках роману змальовує одного з них – Корнеля Геродота, який прибув зі Львова до Міста з дипломом доктора цивільного права й отримав добре оплачувану посаду в окружному міському суді. Навчався у Львові й у Віденському університеті (слухав лекції з історії права), володів кількома європейськими мовами, досконало знав світову літературу. Корнеля Геродота письменник наділяє багатьма хвальними рисами: шляхетністю, порядністю, а головне – розумом (недарма ж його Сальомея називає Соломоном). Ось як блискуче аналізує політичну ситуацію в Європі 40-х років XIX століття правник Корнель Геродот: «Світ упав у хлань, що зветься абсурдом. Дві супротивні сили намагаються утворити, кожен свою, всесвітню державу не властивими для цивілізованого людства засобами: єдиний марш, єдиний розпорядок, єдині потреби і єдина владна рука. І ні одна, ні друга не спроможні цього зробити – одна одній такої можливості не дасть, та розбуджують вони, не бажаючи цього, силу третю, яка їх обох розчавить, оскільки буде молодію й життєздатною, абсурд же завше з'являється на світ мертвонародженим. Однак той труп надто довго затрує світ смородом...» [1, с. 177].

Третьою силою в романі є повстанці проти сил зла – Українська Повстанська Армія. Письменник змальовує родові муки, в яких суспільство народжує нову генерацію, показує довгий і затяжний процес боротьби за волю України.

Головний герой книги – Олесь Шамрай – найяскравіший представник нової генерації. Оскільки прототипом цього образу був рідний брат письменника Євген, то, думаємо, багато взято з життєвої долі саме цієї мужньої людини, борця за волю України. У львівській тюрмі слідчому НКВД Олесь Шамрай говорить: «Я вступив в ОУН, щоб разом із своїм народом вигнати червону орду заброд з української землі» [1, с. 126].

Коли відбувався суд над п'ятдесятьма дев'ятьма членами молодіжної організації ОУН «Нова генерація» 18 січня 1941 року, то «ніхто не каювся, навпаки – відповіді звучали як звинувачення окупантам» [2, с. 127]. Олесь Шамрай, як і переважну більшість (42 особи), було засуджено до страти, сімнадцять отримали по десять літ каторги.

Боролися воїни УПА і проти німецької, і проти радянської тоталітарних систем. Сцени цієї боротьби вписані лаконічно й кінематографічно. Олесь Шамрай, Ганнуся Дзівак, Юрко Сербин, Владзя Ковалишин, курінний Кривонос – Симчич, сотенний Скиба, Петро Гулейчук билися, вмирили, проходили тридцятилітню неволю у концтаборах, поверталися знову в Україну й боролися за її незалежність: «торжествувало найщасливіше покоління, яке діждалося волі» [2, с. 208].

В статье произведена попытка проанализировать композицию романа Р. Иваничука «Торговиця», образ города Коломыи, духовный аристократизм украинцев, которые боролись за независимость Украины.

Ключевые слова: композиция романа, образ города, образная система романа, духовный аристократизм.

The article discusses the contexture of R. Ivanichuk's novel «Torhovytsia» and the image of the city Kolomya. The inward aristocratism of Ukrainians, who had been fighting for the independence of Ukraine, is investigate.

Key words: novel's contexture, the image of the city, image system of the novel, inward aristocratism.

Орієнтовний план вивчення історичного роману Романа Іваничука «Торговиця»

1. Історія написання твору, «...в нинішніх підручниках історії чогось-таки не договорюють».
2. Хронотоп «Торговиці».
3. Кладний вигаданий сюжет роману. Переплетіння двох сюжетних ліній: молоді роки і дні «на схилі літ» Олесь Шамрая.
4. Правдиве відтворення історичних подій на Коломийщині: створення молодіжної організації ОУН «Нова генерація», діяльність УПА, польська, німецька і дві радянські окупації.
5. Непрості стосунки між різними народами, по яких проїхався «асфальтний каток» репресій (історія шлюбу Корнеля Геродота з єврейкою Сальомеєю; історія українсько-польської родини Дзіваків, історія Олени Теліги, історія польського вченого-етнографа, письменника Станіслава Вінценза).
6. Соціальна галерея портретів України. Переплетіння історичних осіб з вигаданими.

Бесіда за романом Р. Іваничука «Торговиця»

Юрій Шерех писав, що «нормальний» читач завжди якоюсь мірою творить собі образ автора, пробиваючись крізь нетрі, а то й барикади, за якими сховався автор. Напишіть портрет автора за його «Торговицею».

Що вніс Р. Іваничук своїми історичними романами до резервуару національного й людського культурного надбання? Свої думки аргументуйте фрагментами текстів письменника.

Доведіть, що в «Торговиці» існує потужний елемент спогаду. Чим ви поясните таку життєву філософію автора?

Доведіть, що тетралогія «Вогненні стовпи» і «Торговиця» – це вибух письменницької енергії, правди й вигадки, буяння образів.

Як змішування часових шарів у «Торговиці» допомагає авторові викристалізувати філософські й національні ідеї?

Назвіть наскрізні ідеї історичних романів Р. Іваничука. Доведіть, що ідея любові до рідного народу й землі є визначальною у творчості письменника.

За розмаїтістю сюжету «Торговиця» нагадує колаж з різних часових пластів українського буття – колаж трагічних подій з життя народу, позбавленого власної державності. Польська, німецька, радянська окупації нищать осердя людської душі. Але попри весь трагізм долі: польське, німецьке, радянське панування й катування – український народ виборює собі незалежність, самостверджується.

Цим романом письменник ще раз ствердив, що він знаходиться в контексті своєї нації, в тандемі з нею; показав, якою ціною (тисячі й тисячі невинно убієнних) Україна таки відбулася.

Якщо викладач української літератури бодай схематично, побічно доторкнеться до героїчного світу покоління Р. Іваничука, висвітлить хоча б окремі постаті героїв, «мічних перстом Божим», то він долучиться до правдивого показу історії УПА, яка, за словами письменника, «акмулювала в собі наш вічний державотворчий дух – з усією потугою і з усіма слабостями» [3, с. 512].

Література

1. Іваничук Роман. Моя кунсткамера. – Львів: Срібне слово, 2009. – 252 с.
2. Іваничук Р.І. Торговиця: роман/ Р.І.Іваничук. – Харків: Фоліо, 2013. – 220 с.
3. Іваничук Р.І. Вогненні стовпи. Тетралогія. Видання друге, доповнене. – Львів: Літопис, 2006. – 516 с.

Вивчаємо творчість Івана Кочерги

Людмила Лінкевич,

вчитель української мови та літератури

ЗОШ I—III ст. №28

м. Житомир

Урок 1

Тема: Іван Кочерга. Життєвий і творчий шлях. Тематична й жанрова особливість творів. Драматична поема «Свіччине весілля», її історична основа. Символічні образи свічки і світла у п'єсі.

Мета: ознайомити старшокласників із біографією драматурга, його складним і суперечливим шляхом у літературу, дати уявлення про етапи історичної доби, які пережила наша нація в часи Київської Русі та Литовського князівства; опрацювати зміст драматичної поеми «Свіччине весілля», з'ясувати символічні образи твору; виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до життя.

Очікувані результати

Учні знатимуть: основні віхи життя і творчості Івана Кочерги, зміст драматичної поеми «Свіччине весілля», її жанрові особливості.

Учні вмітимуть: схарактеризувати образи твору, розкрити їхню символіку, висловити власне ставлення до порушених проблем, створити міні-проекти.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Випереджувальне завдання: з'ясувати основні віхи життя і творчості Івана Кочерги, прочитати драматичну поему «Свіччине весілля».

Обладнання: текст твору, портрет письменника, ілюстрації до творів, інформаційні пакети для учнів, мультимедійна презентація.

Епіграфи: *Митці покликані народом для того, аби показувати світові насамперед, що життя прекрасне.*

О. Довженко

Розум мав вольтерівської гостроти, викривач був незрівнянний, та все ж визначальним, мені здається, в його вдачі було саме це: ніжність, душевність, поетичність...

О. Гончар

Перебіг уроку

I. Організаційно-мотиваційний етап

Забезпечення емоційної готовності до уроку

Обмін побажаннями успіху з сусідом по парті (побажання записуються на пірамідках).

Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань

Бесіда:

«Майстром вічності» називає Івана Кочергу літературознавець Всеволод Неділько. Як ви розумієте цей вислів?

Що ми можемо назвати вічним?

Як ви розумієте епіграфи уроку?

Постановка проблеми. Мотивація

Проблемне питання: що потрібно людині, щоб досягти вершин майстерності, не втративши порядності, душевності, ніжності?

Повідомлення теми і мети уроку

Цілевизначення і планування

Учні визначають цілі уроку самостійно.

Метод «Мікрофон»

Сьогодні на уроці я знатиму...

Сьогодні на уроці я навчуся...

Сьогодні на уроці я досягну успіху завдяки...

Визначення індивідуальних цілей, ознайомлення із загальними

Складання схеми «ЗХВ» (учні заповнюють класери схеми «ЗХВ», зачитують їх)

Знаю	Хочу дізнатись	Вивчив
Основні віхи життя Івана Кочерги	Цікаві факти з особистого життя	

II. Операційно-пізнавальний етап уроку

Слово вчителя. Йшов 1877–1878 рік... Росія воювала з Туреччиною за Балкани. Голодні й погано вдягнені російські солдати замерзали на Шипці, а на їхніх і так мізерних продовольчих пайках збивали собі неабиякий капітал інтенданти, тилові щури-чиновники. Ніхто з офіцерів не смів про це навіть заїкатися: в кого гроші, в того й сила. Та знайшовся один штабс-капітан, який не побоювався й викрив шахрайство. Високоблагородія сприйняли це за шантаж і тричі намагалися відкупитися. Та безкомпромісний штабс-капітан Антон Кочерга не спокусився й таки подав рапорт про зловживання й корупцію. Проте підкупили інших, і в результаті винним вийшов сам Кочерга, якого «за наклеп» і як людину «неблагонадійну й неспокійну» змусили вийти у відставку. Тоді майбутній батько (як ви вже, напевно, здогадалися) майбутнього письменника у пошуках роботи помандрував селами і містами Росії: служив військовим, будівельником, залізничником.

Для багатьох знайомих батько Івана Кочерги був Дон-Кіхотом, бо відзначався надзвичайною чесністю й порядністю. Хоча через ці риси характеру й була зруйнована блискуча кар'єра військового, та він ніколи не скаржився, що вчинив саме так. Цю порядність особистим прикладом виховає у синіві.

Що ви дізналися про життя і творчість письменника?

Учнівські міні-проекти (випереджувальне завдання). У процесі виступів учні заповнюють кластери піраміди основними відомостями про життєвий та творчий шляхи Івана Кочерги.

Родинне виховання

Іван Антонович Кочерга народився 6 жовтня 1881 р. в містечку Носівка на Чернігівщині в сім'ї залізничного службовця. Мати Івана Кочерги була людиною акторських здібностей, уміла декламувати й імпровізувати, хоча й ніколи не виступала на сцені. При світлі гасової лампи малий Іван часто цілими вечорами слухав її чудові розповіді.

Життя «на колесах»

Родина часто переїжджала, оскільки Антон Петрович у той час став залізничним службовцем. Хлопчиків подобалося «життя на колесах», сповнене нових знайомств і нових вражень. З ранніх літ Іван був

оточений піклуванням і увагою батьків, ріс переважно в «товаристві» літературних героїв, а не однолітків. Був не по літах розумним, допитливим.

Захоплення театром

Малий Іван добре малював, і друзі сім'ї пророкували, що він обов'язково стане відомим художником. А хлопчик знайшов інше уподобання — захопився грою в театр. Він клеїв дерев'яних ляльок, малював декорації — мав перед собою кожного дня цілу іграшкову країну. В усіх провінційних містах і містечках, не кажучи вже про столицю, хлопчик просив батька відвідати з ним театр. Але після 1905 року не завжди щастило побачити дійсно серйозну виставу, бо почалася реакція й цензура дозволяла ставити лише примітивні водевільчики.

Освіта письменника

Як і всі діти із заможних сімей, початкову освіту одержав дома. Лише 1891 р. родина оселяється в Чернігові, де 1899 р. він навчався в гімназії. Відтак їде до Києва і вивчає право на юридичному факультеті. Одержавши диплом другого ступеня, молодий фахівець міг знайти собі роботу за спеціальністю навіть у Києві, але повернувся до Чернігова, де його давно вже чекала кохана дівчина, одружився — і жодного дня так і не працював юристом.

Аделаїда Соколовська була закохана в Івана ще з тих часів, коли він закінчував гімназію. Дівчина виховувалась у сім'ї старшої сестри — матері не пам'ятала (мати померла зовсім молодою), а батько — талановитий піаніст — постійно гастролював і не міг брати дочку з собою. У 1906 році в подружжя народився первісток Михайло, а через два роки — Роман.

Перші спроби пера

Перший свій крок у літературу Іван Кочерга зробив ще в Чернігові у 1904 році, коли в «Черниговских губернских ведомостях» надрукував кілька ґрунтовних театральних рецензій, підписуючи їх або криптонімом «И.А.К.», або іменем одного з героїв майбутньої п'єси «Майстри часу» — Карфункель. Сам письменник початком своєї творчості вважав 1910 рік, коли була створена його перша романтична п'єса-казка російською мовою «Песнь в бокале». До речі, і перші драматичні твори, і перші вірші, і театральні рецензії (а їх назбиралося понад 90) письменник писав російською мовою. Пояснити такий феномен не важко: так було безпечніше, а до того ж, коли Івана приймали на державну службу, то, як і всіх чиновників, змусили дати розписку, що він не є учасником жодної політичної організації, а потім ще й зобов'язали скласти церковну присягу на вірність самодержавній владі. Молодий Кочерга не відзначався радикалізмом, був працьовитим, законослухняним і сумлінним, за що досить швидко отримав чин колезького асесора й орден Станіслава III ступеня. Перша п'єса, написана російською мовою в 1910 році («Песнь в бокале») і перекладена Тичиною, вперше була поставлена в Харківському Народному театрі лише 1926 р. під назвою «Легенда про пісню». Успіху вона не мала. Нова п'єса — «Дівчина з мишкою» (російською мовою) — була поставлена 1913 року і мала помітний, хоч і скандальний успіх.

Літературна діяльність

Українською мовою Кочерга почав писати на початку 20-х років. У цей час він завершує роботу над п'єсою «Фея гіркого мигдалю» (1925), а у 1927 році пише «Алмазне жорно». 1928 рік ознаменувався виходом кількох п'єс, безпосередньо пов'язаних тематикою і проблематикою з тогочасною дійсністю, серед них — комедія «Натура і культура», драма-феєрія «Марко в пеклі» (1928) і низка так званих «кооперативних» п'єс, типових для 20-х років. Вистава «Марко в

пеклі» у харківському Червонозаводському театрі (режисер В. Василько) мала успіх, але до самого твору рецензенти поставилися стримано.

Особливе місце у творчому доробку Івана Кочерги посідає драма «Свіччине весілля». Уперше під назвою «Пісня про Свічку» вона вийшла друком у 1931 році. Через два роки під такою ж назвою твір видали російською мовою. Того ж року письменник удруге зміг видати драму українською мовою, значно переробивши і змінивши назву на «Свіччине весілля». Безсумнівно, друге українське видання було значно якіснішим, вдалішим. Саме в такій редакції твір дійшов до наших днів.

Драматична поема «Свіччине весілля» була поставлена лише 1935 р. в Запоріжжі й тільки після цього почала триумфальний похід сценами десятків театрів. Окрилений успіхом, драматург пише все нові й нові твори. П'єса «Майстри часу», незважаючи на те, що спочатку була відхилена українським реперткомом, на Всесоюзному конкурсі драматургічних творів у 1934 р. здобула третю премію.

У 1934 році І. Кочерга переїздить до Києва, де поринає в активну громадську, критико-публіцистичну та творчу роботу. Продовжує художню розробку проблемних філософських питань, працює над кіносценаріями і перекладами.

У 1941 році у зв'язку з подіями Другої світової війни письменника разом з іншими талановитими людьми евакуюють в Уфу, де він працює на посаді редактора газети «Література і мистецтво», а також науковим співробітником Академії наук УРСР, яка теж переїхала до столиці Башкирії.

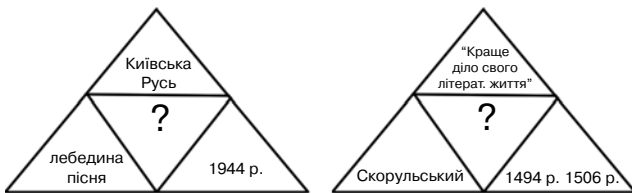
У цей час Кочерзі жилося дуже тяжко. І не тільки тому, що сім'ю розмістили в маленькій кімнатці готелю, — тоді всі проживали в тісноті, — а ще й тому, що всенародна трагедія ставала його особистою катастрофою. На чужині не писалося, а те, що виходило з-під пера, не мало такої сили, як твори, народжені в рідному краї. У 1943 році І. Кочерга переїхав до Москви. А в 1944 році повернувся до Києва, де закінчив свою лебедину пісню — історичну драму про часи Київської Русі «Ярослав Мудрий». Драма була задумана як історична трагедія, але деяка ідеалізація самого образу князя не дозволила автору домогтися по-справжньому трагедійного звучання твору. Як романтична ж драма «Ярослав Мудрий» є високим досягненням в українській літературі. Після виходу п'єси авторові довелося хвилюватись не лише про долю твору, а й про свою власну (драматург очікував арешту й навіть розстрілу — такою була обстановка навколо «Ярослава Мудрого»). Літній І. Кочерга зламався як митець. Написані пізніше коротенькі драми уже не мали тієї глибини. Правда, у 1948 році він створив трагедію «Пророк» про Шевченка, але на сценах театрів цей твір з'явився аж у 1961 році, після смерті автора. За життя Кочерга одержав ще кілька болючих, добре продуманих ударів у спину від сталінських посіпак.

Письменник планував також написати драму про чудового українського музиканта М. Березовського, але тяжкі часи гонінь на все національне й патріотичне, смерть сина й цілий букет хвороб не дозволили І. Кочерзі втілити у життя свій задум. І хоча 1950 року письменникові було присвоєно почесне звання заслуженого діяча мистецтв України, митець більше не написав жодного твору. У ці роки він займався хіба що перекладами, адже досконало знав французьку та німецьку мови. Останньою завершеною роботою Кочерги-перекладача вважається «Приборкання непокірної» Шекспіра.

Помер Іван Антонович Кочерга 29 грудня 1952 року. Похований на Байковому кладовищі в Києві.

Пошуково-дослідницьке завдання

На основі прослуханої інформації з'ясувати й вписати у центрі трикутників поняття, яке пов'язує три інші.

(Відповіді: драматична поема «Ярослав Мудрий»; драматична поема «Свічине весілля»)

Робота з текстом драматичної поеми «Свічине весілля»

Літературознавча хвилинка. Драматична поема

– невеликий за обсягом віршований твір, в якому поєднуються жанрові форми драми та ліро-епічної поеми. Основу жанру становить внутрішній динамічний сюжет – власне, конфлікт світоглядних та моральних принципів при відсутності панорамного тла зовнішніх подій, перевазі ліричних чинників над епічними та драматичними.

Назвіть драматичні поеми, з якими ви знайомилися на уроках літератури. (*«В катакомбах» Лесі Українки, «По дорозі в казку» Олександра Олеся.*)

Слово вчителя. Іван Антонович Кочерга писав п'єси прозою і віршами. Серед великих його творчих досягнень особливе місце посідає поема «Свічине весілля», оскільки їй притаманні найінтенсивніший емоційний сплеск, штормові удари людських почуттів і пристрастей. Романтична піднесеність драматичної поеми як жанру залежить від реальної життєвої основи ідейно-емоційних конфліктів.

Робота в групах «Читання з позначками»

(Читаючи текст про історію написання твору, групи роблять відповідні позначки навпроти потрібної тільки їм інформації: історики(І) – історична правда у драматичній поемі, письменники(П) – художній вимисел та його завдання, фольклористи(Ф) – обрядовість у творі, критики(К) – інформація про те, чому цей твір викликав неоднозначні думки радянської критики.)

Драматичну поему «Свічине весілля» було створено в 1930 році. Приводом до її написання став такий факт: знайомлячись з історичними матеріалами про минуле нашого народу, Іван Кочерга натрапив на 2 грамоти литовських князів, які панували на загарбаних землях Києва у кінці XV – на початку XVI ст., де йшлося про заборону для простих людей користуватися світлом у своїх оселях. У передмові до твору письменник підкреслював, що заборона існувала щонайменше 15 років, і у грамотах згадувалося невдоволення киян з цього приводу. Історія не подавала повстання ремісників – у творі це художній домисел.

Тема литовського панування в Україні була заборонена в радянські часи, тому читачі мусили сприймати подане драматургом на віру, не маючи належних уявлень про історичний проміжок часу, охоплений у творі. Історичні дані свідчать, що, по-перше, саме литовські князі допомогли Україні звільнитися від монгольського іга. По-друге, підпорядкувавши собі Україну, литовські володарі сприйняли як належне вищість української культури, визнали українську мову державною, запровадили нею діловодство. Статут Литовський, магдебурзьке право були документами високого рівня, давали українцям право на розвиток ремісництва та торгівлі.

Але повернімося до часового відрізка драми Івана Кочерги. Тоді Литва володіла тільки частиною України та Києвом.

Київ, що вважався торговельним центром, не процвітав, бо його постійно руйнували набіги татар. Ремісничі квартали того часу можна назвати дерев'яно-солом'яними. Вони спалахували під час пожежі в одну мить. Очевидно, саме з метою безпеки литовськими князями було прийнято заборону світити світло.

У передмові до «Свічиного весілля» драматург мотивує причини ймовірного повстання насамперед тим, що кияни збагнули посягання місцевих чиновників на їм дане магдебурзьке право. Автор згадує також народну київську традицію, за якою 1 вересня дівчата «женили свічку». В цьому обряді відчувається вцілілий язичницький аспект, адже магичні дії зі свічкою використовували під час ворожіння на Андрія, Різдва, Івана Купала. Щоб вгадати, який буде суджений, дівчата опівночі запалювали нову свічку з ярого воску, прикрашену стрічками та квітками, і по тіні, яку кидала свіча на стіну, визначали зовнішність нареченого. Сама назва звичаю наштовхнула письменника на показ весілля у драмі й одночасно дала прізвисько головному героєві.

Інтерактивна вправа «Асоціативний куц»

Завдання: навести асоціативний ряд слів до понять «світло», «свічка», з'ясувати значення цих символів.

Свічка, тепло, світло, обряд, радість, вогонь, життя, молитва.

Можлива відповідь: Спираючись на цитату з твору: *«Не діжде він, щоб знов/ Ми як раби на замок працювали/ Та як кроти сиділи без вогню!»*, можна зобразити висновок, що світло у створенні збірному образу київських ремісників виступає як конкретний об'єкт їх боротьби і разом з тим як символ постійного прагнення до кращого життя.

Вибірково-асоціативний диктант

Завдання: вибрати з переліку словосполучень ті, що стосуються свічки як символу у драматичній поемі Івана Кочерги «Свічине весілля».

Головний герой, обрядове дійство, молитва до Богородиці, боротьба за світло, протипожежна безпека, конфлікт твору, надія на краще життя, виріб з ярого воску, молодість, життєствердність.

III. Рефлексивно-оцінювальний етап

Бесіда:

Який епізод із життя письменника вас найбільше вразив і чому?

Що потрібно людині, щоб досягти вершин майстерності, не втративши порядності, душевності, ніжності?

Вкажіть жанр твору Івана Кочерги «Свічине весілля», назвіть ознаки.

Під якою назвою був уперше опублікований цей твір?

Назвіть персонажів драматичної поеми «Свічине весілля».

Інтерактивна вправа «Женити свічку»

На уроці ми вже розглянули фольклорне підґрунтя написання твору. Назва твору суголосна назві обрядового дійства. Спробуймо прикрасити («оженити») імпровізовані свічки словами-стрічками: «Що найбільше сподобалося на уроці?», «Новою інформацією для мене було...», «Після уроку я зможу..., вмітиму...»

IV. Домашнє завдання

Загальне: виписати цитати до образів Івана Свічки та Меланки; з'ясувати проблематику драматичної поеми «Свічине весілля».

Диференційоване: написати твір-мініатюру на тему: «Іван Свічка та Меланка – живе втілення українських національних морально-етичних ідеалів хлопця та дівчини».

Урок 2

Тема: Втілення в образі Івана Свічки непоборної сили українського народу в боротьбі за щастя і волю. Образ Меланки як символу України та її тернистого шляху в історії.

Мета: допомогти учням глибше зрозуміти твір, розкрити образи головних героїв, закріпити вивчене про архітектоніку художнього твору та його художні засоби, виховувати старшокласників на морально-етичних національних зразках, розвивати усне мовлення, логічне мислення, уяву.

Очікувані результати

Учні знатимуть: зміст і проблематику драматичної поеми «Свічине весілля», її жанрові особливості.

Учні вмітимуть: характеризувати головних героїв твору, висловити власне ставлення до вчинків персонажів, підтверджувати власну думку цитатами з твору.

Тип уроку: комбінований.

Випереджувальне завдання: створити мультимедійну презентацію «Герої драматичної поеми Івана Кочерги «Свічине весілля». Підготувати інсценізації уривків з твору.

Обладнання: текст твору, портрет письменника, ілюстрації до творів, інформаційні пакети для учнів, мультимедійна презентація.

Перебіг уроку

I. Організаційно-мотиваційний етап

Забезпечення емоційної готовності до уроку

Учні слухають пісню В. Шинкарука «Свіча».

Поясніть, як ви розумієте слова:

*Запалю свічу з віком віч-на-віч,
Запалю свічу, щоб здолати ніч,
Запалю свічу у тривожний час,
Помолюсь вогню, щоб вогонь не згас.*

Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань

Бесіда:

Які ваші враження після прочитання твору?

Які проблеми порушує Іван Кочерга в драматичній поемі – «кращій справі літературного життя»?

Перевірка домашнього завдання. (Учні підтверджують думки цитатами з твору.)

Проблематика «Свічиного весілля» Івана Кочерги
1. Проблема волі та шляхів її здобуття

*... тільки що ж робить,
Коли добром ніхто не дасть нам світла –*

*Його здобути треба – не молити,
Бо без борні нікчемні все молитви.*

*І свічки мирної не варта та країна,
Що в боротьбі її не засвітила.* (зброяр Іван Свічка)

2. Проблема патріотизму

«Хоч не мені – для вільного народу/ Колись зоря займеться світова». Це зоря волі, зоря вільної від чужих панів Батьківщини, зоря світла, що зігриває серця простих людей, які зуміли здобути свої привілеї у жорстокій боротьбі з іноземцями, що знущалися з бідних ремісників. Адже є ще такі люди, в серцях яких відчувається «вільний лицарський дух козацтва», хто взяв на себе нелегкий труд «шаблюю і сохою далекі

наші межі боронить». П'єса І. Кочерги «Свічине весілля» вчить любити нашу Батьківщину в минулому, теперішньому та майбутньому, вчить віддавати всі сили, щоб вона з кожним роком усе кращала.

3. Проблема кохання

Поруч із І.Свічкою – його наречена Меланка. Автор використовує традиційні художні засоби, змальовуючи образ дівчини, що йде за коханим на боротьбу, зберігає вірність і в найстрашніші хвилини. Кращі якості душі Меланки проявляються в її конфлікті з князем Ольшанським. Коли він ставить її перед вибором: смерть Свічки чи «кохання» князя – заради життя дорогої людини Меланка йде за князем. Перед читачем образ, у якому втілено найкращі риси української жінки.

4. Проблема народної боротьби та самопожертви заради високих ідеалів

Ця проблема знаходиться в епіцентрі твору. Кочерга використовує прийом драматичного протиставлення двох таборів, Подолу і Верхнього міста, для загострення основного конфлікту. Наскрізним і символічним є образ Свічки, вогню. Навколо світла волі для боротьби за нього збираються подільські цеховики Чіп, Коляндра, Передерій. Власне, формальним приводом для конфлікту, який розгортає дію, є заборона світлити світло в Києві. Пани бенкетують, а люди змушені сидіти в темряві: «без світла, в темних хатах, як кроти». Київські ремісники, змальовані Кочергою правдиво і переконливо, уособлюють Україну, що бореться. Поділ вирує тому, що вбачає у жорстоких наказах Воеводи пряме зазіхання на свої права та привілеї, спробу перетворити вільних громадян на покірних рабів. Деякі з них, Кожум'яка Чіп та Золотар Передерій, закликають дати гідну відсіч поневолювачам.

Постановка проблеми. Мотивація

Слово вчителя. Любов «пориває людей на подвиг, на борню, на бій». Для Свічки особисте й громадське завжди поруч, герой не розуміє свого щастя без визволення міста від гніту володарів. Адже це рабство не тільки фізичне, а перш за все духовне:

*Тоді весілля справлю я своє,
як все Подольє свічками засяє.*

Чи погоджуєтесь ви з думкою головного героя твору?

*Немає в світі бурі, щоб огонь
Могла задути вічний та правдивий.*

Повідомлення теми і мети уроку

Цілевизначення і планування

Складання схеми «ЗХВ» (учні заповнюють клас-тери схеми «ЗХВ», зачитують їх)

Знаю	Хочу дізнатись	Вивчив
Як характеризувати героїв драматичного твору	Чому Меланка уособлює Україну	Персонажів драматичної поеми, проблематику твору

Визначення індивідуальних цілей, ознайомлення із загальними

II. Операційно-пізнавальний етап уроку

Робота в парах. (Кожній парі учнів пропонується, користуючись довідковим матеріалом та цитатами, виспаними вдома, опрацювати один підпункт плану характеристики, записати його на продовговатій стрічечці паперу (уявній дощечці містка); далі представити його протягом однієї хвилини, почепити на дощці, таким чином утворюючи місточку від головних героїв до читачів.)

Слово вчителя. Звернімо увагу на епіграф уроку. «Театр – умовна річ, – говорив Іван Кочерга. – Не можна, щоб все було, як у житті, і часом така реальна гра перекидає місток зі сцени до глядача». Отже, певною мірою ідеалізуючи образи Івана Свічки та Меланки, письменник прагнув змалювати їх більш виразно як носіїв ідей свого часу. Спробуємо пройти уявний місток характеротворення головних персонажів за допомогою плану.

Образ Івана Свічки

1. Іван Свічка – організатор боротьби київських цеховиків проти литовських поневолювачів (*Особливо ж вагомим є образ головного героя драми зброяра Івана Свічки. Це він добре знає життя і людей, це він дбає про інтереси громади, це він ладен віддати життя за загальну справу. Його мужність і висока людська гідність зумовлені усвідомленням власної причетності до справедливої боротьби народу за свої права, вірою в торжество волелюбних ідеалів. На кпини воєводи ув'язнений Свічка впевнено відповідає:*

*Немає в світі бурі, щоб огонь
Могла задуги вічний та правдивий!*

Свічка веде людей, щоб повернути «привілеї» свої: *А не віддасть добром, то візьмем силою,
Об заграву шляхетного їх замка
Тоді засвітим наші каганці!*

2. Ставлення до Свічки ремісників і панів.

3. Основні риси характеру героя:

– сміливість, відвага та мужність;

(Але наперекір усім панам та їхнім прихвостням здобуває Свічка князівську грамоту «Хай буде світло!» Святкують люди Свіччине весілля, хоч і недовгою була їхня радість: забирають ватажка їхнього до воєводи. Та ніхто не в змоззі звернути з обраного шляху Свічку, ніхто не зможе загасити вогонь, що здавна полум'яніє в серцях людей:

*Задуги можна свічку, загасить
Пожежу навіть можна, навіть всі
Жаринки найдрібніші затоптять,
Але живий вогонь і в кременці
Чекає лиш, щоб ми його збудили.*

Це слова Івана Свічки, який вже був загнаний у куток воєводою, але не був зломлений, як не була зломлена його дівчина Меланка.)

– ввічливість, благородство і почуття власної гідності;

– любов до Меланки.

4. Особливості мови персонажа. (*Мова афористична, яскрава і переконлива завдяки вживанню риторичних запитань, звертань, влучних метафор, епітетів.*)

5. Оцінка образу літературною критикою. (*Дехто закидав авторіві «Свіччиного весілля», що головний герой твору надто високо свідомий як для епохи середньовіччя.*)

Образ Меланки

1. Соціальне походження Меланки.

2. Дбайливе ставлення до матері. (*А яке щире, чуйне у неї серце, як вона любить свою матір, заради якої порушує страшну заборону світити світло! «Сумує мати в темряві, благає, Щоб засвітила...»*)

3. Повага до дівчини з боку подруг та ремісників.

(Меланка для дівчат, для своїх подруг – красуня, свічка, яку вони не дають скривдити писарю Козеліусу. Як і для свого коханого, Івана Свічки, багато вона значить для них, бо віддають належне і її вроді, і її розуму, рішучості та вірності у коханні.)

4. Основні риси характеру:

– висока моральність, людська гідність;

– тактовність і принциповість;

(Зваблива і світла, неначе промінь сонця, Меланка чарує усіх – від подруг до свавільного князя Ольшанського. Одного разу її побачивши, хоче цей підступний і жорстокий князь оволодіти тим, що сподобалось. Але не така Меланка, щоб проміняти щире кохання на брязкіт золота. Відповідає вона на залицяння Ольшанського:

*Не для князів литовських чи німецьких
Моя дівоча воля – вільна я.)*

– скромність і доброзичливість;

– вірність у коханні до Івана Свічки;

– здатність на самопожертву.

(Вірна вона своєму Іванові, бо кохає його, і кохає щиро, заради нього ладна піти на все, навіть віддати своє життя. Тому і вмовляє Свічку, щоб не рвався він «до згуби», бо цим завдає її серцю болю. Але не боїться вона ні погроз князя Ольшанського, ні воєводи, тому і близька усім людям Подолу.

Наче повертається життя до цієї дівчини, коли почула відповідь воєводи: якщо вона донесе свічку незгаслою до в'язниці, де знаходиться її коханий, то звільнять його. Не може не зворушити трагічний шлях Меланки, шлях, коли вона береже більше, ніж власне життя, вогник свічі, який має врятувати життя Іванові.

Але не судилося Меланці бути разом з Іваном Свічкою, гине вона, хоч і на руках коханого. Гине через ненависного князя Ольшанського, який хотів силою домогтися кохання Меланки. Не пішла на це вірна дівчина, бо честь для неї – найголовніше, як і кохання. Її смерть запалила на боротьбу весь народ, смерть її обурює киян, і вони на чолі з Іваном Свічкою стають до борні за волю.)

5. Ставлення автора до образу Меланки.

(Сам автор у передмові до п'єси говорить: «Образ Меланки, дівчини, яка проносить тремтячий, але незгаслий вогник крізь бурю і терни своєї весільної ночі, є поетичним символом України, що із тьми віків та через стільки бур пронесла незгаслим вогник своєї волі й культури...»)

Висновки. Чи можна вважати злодійством здобуття Іваном Свічкою князівської грамоти в замку воєводи? Думаємо, що ні. Адже злодійство, крадіжка – це таємне привласнення чужих речей. А грамота не була власністю воєводи. І Свічка керувався не егоїстичними почуттями: *«Годі вже! Життя не пошкодую,/ А привілеї наші поверну».*

Отже, Образ Меланки – це образ України, яка через негоди та бурі пронесла невгасиме прагнення до волі, до незалежності, як пронесла сама Меланка непомітний вогник свічі.

Інсценізація уривків з драматичної поеми «Свіччине весілля» (діалог Івана Свічки та Меланки від слів «О, любий мій...» до слів «Як свічку тиху, засвічу і вкрию...»)

III. Рефлексивно-оцінювальний етап

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Чи досягли ми поставлених цілей на уроці?

Що нового я дізнався на уроці?

Чи легко «бути свічкою» в житті, освітлюючи своїми діями шлях іншим?

Чи проклали герої поеми місточки розуміння до наших сердець?

IV. Домашнє завдання

Прочитати драматичну поему «Ярослав Мудрий» Івана Кочерги; виписати цитати до образу князя.

Соціально-психологічна драма «Украдене щастя» – найвизначніший сценічний твір І.Я. Франка

Лариса Лавриць,

вчитель української мови і літератури
Білозернівського навчально - виховного комплексу
«ЗОШ I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад»
Кіровоградська обл.

Мета уроку: повторити матеріал про драматургію І. Франка, ознайомити десятикласників із п'єсою «Украдене щастя», розкрити зміст твору; розвивати навички аналізу драматичного твору; сприяти розумінню відповідальності за власні вчинки, глибшому пізнанню загальнолюдських моральних цінностей.

Обладнання: тексти твору, тлумачний словник, запис окремих сцен вистави «Украдене щастя» чи однойменного кінофільму.

Форми роботи: бесіда, робота в парах, складання таблиць, асоціативних куштів, прийоми «Незакінчене речення», «Займи позицію», дискусія, гра «Ти – мені, я – тобі».

Епіграфи: *Мої п'єси – то мій смуток...*

І. Я. Франко

Я мало знаю на світі творів, написаних з такою простотою й правдивістю, як «Украдене щастя».

М. Рильський

Хід уроку

I. Організаційний момент

З'ясування емоційної готовності учнів до уроку.

Слово вчителя. Доброго всім дня! Перш ніж ми почнемо роботу, давайте повернемося обличчям один до одного, відкриємо долоні, посміхнемося і обміняємося побажаннями.

II. Мотивація навчальної діяльності

Перевірка домашнього завдання

Учні мають відповісти на запитання попереднього уроку: Чому твір названо «Украдене щастя»? Ким було украдене щастя і чому?

Гра «Ти – мені, я – тобі».

(Клас об'єднується у дві команди. Учасники однієї команди ставлять запитання учасникам другої. Якщо друга команда дала правильну відповідь, вона має право ставити своє запитання учасникам першої. Якщо ж відповідь була неправильною, то друга команда відповідає на наступне запитання.)

Орієнтовні запитання:

Від кого Настя дізналася про дівування Анни? (Від Михайла.)

Як пояснив Микола кров на одязі, коли приїхав з міста? (Його побив війт.)

Чому Михайло не відразу прийшов до Анни, коли повернувся з Боснії?

Чому брати одурили Анну та Миколу? (Не хотіли ділитися батьківським спадком.)

Кому з героїв драми «Украдене щастя» належать слова: «Раз мені щастя всімхнулося по стількох роках, то вже тепер не випущу його!»? (Михайлові.)

Яких тварин бачила у сні Анна і чому саме таких? (Лютих псів, що звідусіль лізли в хату.)

За що було арештовано Миколу? (За підозру у

вбивстві жидів на Купінні.)

Кому належать слова: «...одурили, ошукали, мов kota в мішку продали»? (Анні.)

Як повів себе Микола, коли дізнався про зраду Анни? (Закинув господарство, почав пити.)

Як односельці поставилися до вчинку Анни?

III. Актуалізація суб'єктного досвіду

Приєм «Незакінчене речення».

Прочитавши драму Івана Франка «Украдене щастя», я замислився над тим, що...

Прочитавши драму Івана Франка «Украдене щастя», я був здивований...

Прочитавши драму Івана Франка «Украдене щастя», я був вражений...

Бесіда.

Усі ми хочемо бути щасливими – така людська сутність. Одна народна мудрість запевняє: «Кожен – коваль свого щастя», а інша заперечує: «Ніхто не знає, коли йому щастя усміхнутися має». Чого навчає нас народна мудрість, втілена у прислів'ях?

Чи може людина творити своє щастя незалежно від тих умов, у яких вона живе?

Чи можливе щастя без страждань?

Що таке щастя?

Важко дати однозначну відповідь на ці запитання. Разом з І. Франком і його героями поміркуюємо сьогодні над ними.

Складання асоціативного кушта до слова «щастя».

Рис. 1. Асоціативний кушт до слова «щастя»

Словникова робота.

Вчитель. У кожного з нас своє розуміння поняття «щастя». Щоб дотримуватися єдиного взірця, давайте звернемося до тлумачного словника, який подає такі визначення цього слова.

Щастя – це

1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості, яких зазнає хто-небудь.

2. Досягнення, успіх, удача.

3. Доля, талан.

(Великий тлумачний словник сучасної української мови. – [6 - е видання: 250 000 слів] / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.)

IV. Цілевизначення та планування уроку Оголошення теми, мети уроку.

Вчитель. Драма «Украдене щастя» – найвизначніший твір Івана Франка. На сьогоднішньому уроці ми проаналізуємо її зміст, дамо оцінку вчинкам героїв.

Визначення цілей уроку (усно), опрацювання та доповнення або коригування цілей уроку, запропонованих учителем.

Вчитель. Удома ви ознайомилися із п'єсою І. Франка «Украдене щастя». На кожного із вас вона справила певне враження. Я впевнена, що головні герої драми разом зі своїми проблемами не могли вас залишити байдужими.

Робота з епіграфами.

Як ви розумієте слова І. Франка?

Які ключові слова можна виокремити з епіграфа М. Рильського?

V. Опрацювання навчального матеріалу Бесіда.

Чому драма називається соціально-психологічною? (На дошці записані поняття: *драматичний твір, ознаки драматичного твору, соціально-психологічний твір*. Учні розкривають їх значення.)

Чим зумовлений конфлікт твору?

У яких психологічних станах перебувають герої?

Асоціативна робота.

Які асоціації виникають у вас, коли ви бачите зображення трикутника?

(Учні називають, а вчитель записує:

гора, перешкода;

минуле, теперішнє, майбутнє;

мати, батько, дитина;

любовний трикутник;

Свята Трійця (Бог-отець, Бог-син, Бог – святий дух.)

В основі сюжету драми «Украдене щастя» – любовний трикутник. А основа конфлікту – соціальна. Проаналізуємо зміст твору.

Робота в групах.

Ідейно-художній аналіз драми «Украдене щастя».

Історія написання драми.

Сценічне народження п'єси.

Особливості сюжету твору.

Жанр п'єси «Украдене щастя».

Повідомлення дослідницьких груп.

Перша група. У 1891 році у Львові було оголошено конкурс на кращу п'єсу. І. Франко подав і свою драму під назвою „Жандарм”. Рецензентом був О. Огоновський. Його перелякала в п'єсі «тенденція радикальна». Комісія вимагала переробки твору, зокрема усунення образу жандарма. «Сю драму я кілька разів переробляв», – напише пізніше Іван Франко. Через два роки Іван Франко знову подає її на конкурс, але в ній уже не було найгостріших сцен конфлікту трудової людини і поліція і називалася вона тепер „Украдене щастя”. Драма одержала тільки третю премію. Надихнула на написання п'єси «Пісня про шандаря», яку колись для поета записала сестра Ольги Рошкевич Михайлина.

Сценічне народження п'єси «Украдене щастя» відбулося 16 листопада 1893 року в львівському театрі «Руська бесіда». На прем'єрі був присутній письменник. Хоч драма йшла в зміненому, як зазначає автор, скаліченому варіанті, доктору Івану Франкові було присвоєно високий титул талановитого драматурга, справжнього майстра. Це одноставно визнали прогресивний глядач і демократична критика. Бурхливі оплески, увінчання автора лавровим вінком, схвальні

відгуки в пресі – усе це вилилося в грандіозне свято перемоги української сценічної культури.

Друга група. У Києві п'єса вперше з'явилася на сцені 1904 року в театрі братів Тобілевичів. Роль Миколи виконував І. Карпенко-Карий, шандаря – М. Садовський, Анни – Л. Лінницька. Лише з 1913 року театри почали ставити «Украдене щастя» за первісним текстом.

У 1940 році режиссер Гнат Юра поставив «Украдене щастя» на сцені Київського театру імені Івана Франка. Роль Миколи виконував А. Бучма, Михайла – В. Добровольський, Анни – Н. Ужвій.

У 70-х роках головні ролі у виставах виконували провідні артисти Львівського драмтеатру імені Марії Заньковецької та Київського театру імені Івана Франка: Б. Ступка, Б. Козак, Ф. Стригун, В. Розстальний, С. Олексенко, Т. Литвиненко, Л. Хоролець.

Драма популярна й сьогодні, вона переростає у трагедію високої напруги, трагічну притчу про те, що на чужому нещасті свого щастя не збудуєш, так само як не можна зло подолати злом.

Третя група. У 1984 році на студії «Укртелефільм» режисер Юрій Ткаченко зняв за п'єсою Івана Франка «Украдене щастя» однойменний художній фільм.

Популярність «Украденого щастя» в наші дні представлена серіалом з 4 серій, музику до якого написав керівник гурту «Океан Ельзи» Станіслав Вакарчук.

Драма пережила випробування часом, адже проблемами, які порушує митець, – вічні. Бути задіяним у цій п'єсі – найвища честь і визнання для будь-якого актора.

Сюжет драми «Украдене щастя» являє собою традиційний «любовний трикутник»: Михайло Гурман – Анна – Микола Задорожний. Зміст драми нескладний. Скупі й жорстокі брати, щоб не дати Анні посагу, за допомогою війта віддали її коханого Михайла Гурмана в солдати. Потім вони підрили листа, ніби Михайло загинув на війні, і силою видали Анну заміж за бідного чоловіка з далекого села – Миколу Задорожного. Після повернення з царської армії Михайло стає жандармом, випадково зустрічається з Анною. Вона намагається повернути своє украдене щастя. Микола, боронячи своє родинне щастя, у пориві гніву й обурення убиває Гурмана.

Четверта група. За жанром «Украдене щастя» – соціально-психологічна драма. Основа конфлікту – соціальна, бо і Анна, і Микола, і Михайло, самі того не бажаючи, стали жертвами боротьби братів за спадщину. Конфлікт реалізується через вчинки, думки, прагнення героїв. Можемо говорити про твір як драму психологічну. Традиційна форма любовного трикутника є умовною. На перший план висунуто не особисті почуття, а важливі моральні та соціальні проблеми. Психологічні колізії, внутрішнє життя героїв, їх душевні переживання усвідомлюються через складну суспільну опосередкованість, розкриваються через категорії соціального характеру, набувають високого гуманістичного звучання.

Бесіда за змістом твору.

Чому така назва драми?

Чи можна вкрати щастя?

Чи любив Анну Михайло?

Чи змінився він після війська?

Чи мав право Михайло повертати собі украдене щастя?

Чи вважаєте ви вчинок Анни зрадою чоловікові?

Які соціальні причини трагедії головних героїв?

Чи могли герої драми повернути своє щастя?

Чи будуть щасливі Анна і Микола після смерті Михайла?

Чи можливий інший фінал драми?

Як ви думаєте, кому в ситуації, що склалася в сім'ї Задорожних після повернення Михайла Гурмана з війська, було найважче? Чому?

Хто, на ваш погляд, любив по - справжньому?

Поясніть ставлення громади до взаємин Анни з Михайлом. А яке ваше ставлення до цих взаємин?

Якби вам, дівчата, довелося робити вибір у житті, кого б з героїв – Михайла чи Миколу – ви обрали б собі за чоловіка і чому?

Чи змогли б ви кохати без взаємності?

Які цінності в коханні важливі для вас?

Мистецька пауза.

Для забезпечення емоційної наснаженості уроку учитель демонструє найяскравіші сцени вистави «Украдене щастя» або однойменного кінофільму.

Бесіда.

Яке враження на вас справила гра акторів?

Чи вдалося акторам передати настрої твору?

За допомогою яких засобів актори зображують навколишній світ, свої відчуття від перебування в ньому?

Чия акторська гра вам найбільше сподобалася? Чим саме? Чому?

Робота в групах: складання характеристики героїв.

I група – образ Анни, II група – образ Михайла, III група – образ Миколи.

Характеристика героїв

Ім'я героя

Портретна характеристика

Походження

Соціальне становище

Життєві цінності

Еволюція особистості героя:

на початку твору;

у фіналі.

Дотримання героєм 10 Божих заповідей

Ставлення героя до оточення

Ставлення автора до героя

Актуальність художнього

образу літературного героя

Бесіда.

Чим керуються герої драми, коли постають перед вибором?

Чому Анна, Микола і Михайло стали грішниками?

Кого з героїв твору ви вважаєте найокраденішим?

Чи актуальний цей твір сьогодні? Чому?

Хто винен у трагедії героїв? Хто в кого вкрав щастя?

Хто в кого вкрав щастя

← Анна в Миколи?

↓ Михайло в Миколи?

→ Микола в Анни?

Чи мали право герої на вчинки, які скоїли?

Яким ви уявляєте життя Анни після смерті Михайла? Чи сприймає вона слова Миколи у фіналі п'єси? Чи зможуть вони її розважити?

VI. Оцінювання

Чи справдилися ваші сподівання?

Чим був корисним урок для вас?

У чому полягає повчальний зміст п'єси І. Франка?

VII. Підсумок уроку

Приєм «Незакінчене речення».

Драму І. Франка «Украдене щастя» необхідно прочитати тому, що...

Заключне слово вчителя.

Отже, мотив здобуття щастя звучить протягом усієї п'єси. Втративши надію на нього, Анна у фіналі розпачливо запитують: «Михайле, Михайлику! На кого ти мене покидаєш? Що я без тебе на світі робитиму?» Микола знайшов у собі силу й мужність не тільки заспокоїти Анну, а й звернутися до неї з запитанням: «Анно, ...хіба ти не маєш для кого жити?». Оптимістичний фінал з глибоким філософським підтекстом вказував на необхідність шукати надійних засобів у боротьбі за щастя для всіх. На фольклорно-побутовому матеріалі І. Франко створив психологічну соціальну драму трагічного змісту.

Проблеми, порушені у творі, – вічні, тому драма не застаріє ніколи. Хоча значною мірою на наше життя впливають обставини, що не залежать від нас, ми можемо творити своє щастя. Потрібно тільки цінувати кожну щасливу мить.

Читання вчителем вірша «Щастя»

Щастя

Збагнути серцем – кожна мить єдина,

Неповторимі тиша й круговерть.

І зрозуміти: вдячна пам'ять сина –

Найкраще, найможливіше з безсмерть.

І хоч буває непроглядно гірко,

Не опустиш до вовчого виття.

О щастя – ти не піднебесна зірка.

Ти – кожна мить прожитого життя.

Ніна Гнатюк

Чому поетеса називає щастя миттю?

Заключне слово вчителя.

Вчитель. Читайте твори І. Франка, коли вам сумно чи радісно, коли ви переможець чи переможений, бо почуття героїв у його творах настільки сильні, що «сто тисяч літ горить готові» і зігрівати нас. Кохайте і будьте коханими.

VII. Домашнє завдання (за вибором)

Написати твір - роздум за однією з обраних тем:

«Чи може крадене щастя бути справжнім?»

«Анна – зрадниця чи жінка-страдниця, яка бореться за своє щастя?»

«Кохання – щастя чи в'язниця, Бог від якої заховав ключі?»

Підготувати повідомлення «Проблема пошуку людського щастя у творах класиків української та зарубіжної літератури».

Написати замітку «І. Франко – співець кохання».

Література

1. Білецький О. Художня проза Івана Франка / О. Білецький // Слово про Великого Каменяра: зб. ст. до 100-ліття з дня народж. Івана Франка: в 2 т. / [за ред. О. І. Білецького. – К., 1956. – Т. 1.

2. Гуренко Л. То хто ж украв щастя? – [Електронний ресурс] / Л. Гуренко. – Режим доступу: <http://ukrgazeta.plus.org.ua/article.php?id=464>.

3. Мороз Л. Драматургія І. Франка / Л. Мороз // Дивослово. – 1996. – № 5–6. – С. 3–8.

4. Походзіло М. У. Іван Франко у школі / М. У. Походзіло. – [2-ге вид.]. – К.: Радянська школа, 1970. – 232 с.

5. Франко І. Вибрані твори в трьох томах / І. Франко. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1973. – 623 с.

Проблема доброти в оповіданні Віктора Кави «Пиріжок з калиною»

Тетяна Фонарюк,

учитель української мови та літератури

Чернівецької гімназії № 6

Мета: ознайомити учнів із творчим доробком Віктора Кави, опрацювати зміст оповідання «Пиріжок з калиною», допомогти зрозуміти проблеми, порушені у творі; формувати вміння логічно висловлювати свої думки, робити висновки, складати план до прочитаного, розвивати спостережливість, виробляти комунікативні навички; виховувати почуття доброти, щедрості, людяності.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Цілі уроку

Учні повинні знати:

короткі відомості про життя і творчість письменника; зміст оповідання; тему та основну думку.

Учні повинні вміти:

визначати тему та ідею твору; добре орієнтуватися у тексті оповідання; виразно читати уривки з твору; висловлювати власне ставлення до прочитаного; аргументовано відповідати на запитання; інсценізувати уривки з епічного твору.

Методи і прийоми: вправа «Снігова куля», робота з текстом: складання плану, гра «Зачитай із тексту відповідь», виразне читання, бесіда, гра «Знайди фразеологізм»; інсценізація, проблемне питання, робота з підручником, метод ПРЕС.

Обладнання: портрет письменника, підручник, портфоліо, паперові сердечка, кетяги калини, «снігова куля».

Епіграф уроку: Добро робити ніколи не пізно.

Українське прислів'я

Хід уроку

I. Повідомлення теми, мети уроку, ознайомлення з епіграфом

З'ясування емоційного стану учнів. (*Школярі записують на сердечках побажання сусідові по парті.*)

II. Вивчення нового матеріалу

1. Слово вчителя. Сьогодні на уроці ми будемо розмірковувати над проблемою доброти в оповіданні В. Кави «Пиріжок з калиною». З цієї проблемою ми постійно стикаємося в житті, особливо коли потрапляємо в неочікувані ситуації, а інколи й конфлікти. Від нашої вихованості, щедрості, доброти залежить, як до нас ставляться інші люди.

2. Вправа «Снігова куля». (*Учитель ставить запитання, кидає кулю, хто впіймав, той відповідає.*)

— Коли народився Віктор Кава? (*1 січня 1937 р.*)
— Хто прищепив письменнику любов до народної творчості? (*Бабуся.*)

— Які події з дитинства запам'яталися найбільше Віктору? (*Воєнні часи.*)

— Які ви знаєте збірки для дітей Віктора Кави? (*«Прогуляний день», «Історія одного велосипеда», «Усмішка», «Троє і весна.»*)

— У яких видавництвах він працював? (*«Барвінок», «Веселка.»*)

— Якими мовами перекладені твори письменника? (*Англійською, німецькою, угорською, болгарською, російською, білоруською, румунською та іншими.*)

3. Проблема питання:

Чи варто пробачати людям образу?

4. Повторення відомостей з теорії літератури.

— Який за жанром є твір «Пиріжок з калиною»?

— Що таке оповідання?

— Доведіть, що цей твір є оповіданням.

5. Робота з текстом оповідання.

— Чому Митькова мати докоряла синові?

— Куди зібрався бігти Федорко?

— Чому Митька і Федорка пекла образа?

— Куди полетіла Митькова сніжка?

— Про що роздумував Митько, повернувшись додому?

— Куди вирішив піти хлопець?

— Чому Ніна розсердилась на Митька?

— Митько розповів правду, а що зробила Ніна у відповідь?

6. Складання плану до тексту.

Завдання конструктивного характеру. (*Учням подаються пункти плану в хаотичному порядку. Вони мають упорядкувати їх.*)

План

1. Материні виховання Митька.

2. Гра шестикласників на луках.

3. Необачний вчинок Митька.

4. Митькові докори сумління.

5. Зустріч з Ніною.

6. Пиріжок перемир'я.

Гра «Зачитай із тексту відповідь».

— Яка пора дня зображена на початку оповідання?

— Що ж то за орда йшла?

— Яка пора року була?

— У якому класі вчилися Митько і Федорко?

— Що сталося на луках?

— Чи допомагав Митько матері?

— Якою дорогою йшов до Ніни, а як повертався назад?

Знайти в тексті фразеологізми, пояснити їх значення та підібрати до них синоніми.

Тільки його й бачили – зник, втік.

Шапкою можна докинути – недалеко, близько.

Пекла образа – ображатися.

Позбудеться пихи – перестане гордувати.

Язик ніби прилип до піднебіння – мовчить.

Водичка під носом не обсохла – малий.

Застиг стовпом – нерухомо.

— З якою метою автор використовує фразеологізми?

Слово вчителя. Ми знаємо, що Митько докоряв собі через те, що зробив боляче Ніні. Він вирішив з'ясувати, чи все гаразд із дівчинкою. Яка розмова між ними відбулася, нам покажуть наші актори.

Інсценування тексту (від слів: «Ну, признавайся – підглядав?» до слів: «Бери, їж...»)

Аналіз ситуації.

— «За віщо вона пиріжок? Він їй сніжкою в око, а вона пиріжок?..»

— Як ви оцінюєте вчинок хлопчика?

— А вчинок дівчинки?

— Які риси характеру дітей викликають у вас симпатію?

Зверніть увагу на дошку. Прочитайте визначення категорій «добро» та «щедрість».

Добро – усе позитивне у житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям.

Щедрість – властивість за значенням щедрий.

Щедрий – той, який охоче ділиться своїм майном, коштами та іншим, не шкодує витратити що-небудь.

Чи відповідають ці категорії рисам характеру дітей?

Відповідь на проблемне питання (метод ПРЕС).

Я вважаю, що... тому, що... наприклад... отже,... (таким чином...)

III. Рефлексія та оцінювання навчальної діяльності

Чому автор назвав оповідання «Пиріжок з калиною»? Визначте основну думку твору.

Продовжіть речення: «Сьогоднішній урок навчив мене...»

IV. Домашнє завдання

Підготувати характеристику образів, вписати цитати до них. Знайти і записати прислів'я і приказки, в яких ідеться про добро, щедрість, справедливість.

Позакласне читання

«Князь подільського гумору»

Урок за творами Леоніда Куцого

Наталія Мовчан,

вчитель української мови та літератури

Теофіпольської ЗОШ I–III ст. №2

Хмельницька обл.

Мета: ознайомити учнів із життям і літературною діяльністю гумориста; показати на прикладі його творів негативне у житті та побуті людей; удосконалювати навички виразного читання; вчити створювати інсценівки; розвивати творчі здібності, почуття гумору; виховувати людську гідність, бажання бути справедливим, розумним, гуманним.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет письменника, його збірки, статті, відгуки, ілюстрації.

Хід уроку

I. Підготовка до сприймання нового матеріалу

Вчитель. Упродовж віків на Хмельниччині склалися свої мистецькі традиції. Літературні надбання Подільського краю різноманітні та надзвичайно багаті. Славна історія народу, його героїчне минуле і сучасне життя відображене у творах письменників. Відомі імена славних представників Поділля: Ісайї Кам'ячанина, батька та сина Герасима і Мелетія Смотрицьких, Дем'яна Наливайка, Леоніда Глібова, Сави Божка, Володимира Булаєнка, Миколи Федунця.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель. Сьогодні на уроці ми поведемо мову про творчість Леоніда Мироновича Куцого – курінного отамана гумористів Вінницького куреня імені С. Руданського, члена НСПУ, НСЖУ, автора 29 збірок, численних статей. Значні досягнення Леоніда Куцого як письменника підтверджують звання:

лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського;

лауреат сміхопису «Весела Січ» Міжнародної Асоціації українських сатириків і гумористів з однойменною назвою «Весела Січ»;

лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Євгена Гуцала;

дипломант Всеукраїнського конкурсу «Байка – 2001».

III. Опрацювання нового матеріалу Повідомлення учня.

Народився Леонід Куций в селі Великий Лазучин Теофіпольського району Хмельницької області в сім'ї колгоспників Мирона та Євгенії Куцих.

Ще у шкільні роки він почав складати гуморески та вірші про друзів. Після школи відразу пішов працювати. Трудову діяльність розпочав у 1957 році обліковцем молочнотоварної ферми колгоспу «Нове життя» с. Великий Лазучин.

У 1958 році вступив до Новоград-Волинського авіаційного військового училища. Звідси переведений у Волинське авіаційне військово-технічне училище, яке закінчив у 1961 році.

Проходив службу на офіцерських посадах у Збройних Силах. Навчався у Московській військово-політичній академії, яку закінчив у 1977 році. Обіймав посади: заступника начальника командного пункту ракетної дивізії, заступника командира військової бази, командира експериментально-випробувальної частини космічного управління Південного полігону стратегічного призначення, заступника начальника школи прапорщиків у навчальному центрі РВСП.

Свою літературну творчість Леонід Куций розпочав, будучи кадровим військовим. Однак бажання писати гумористичні вірші заволоділо його душею. Свої ранні твори і статті публікував у військовій пресі, у місцевих газетах «Віта», «Гаківниця», «Камертон», «Вінниччина», «Громада і закон», у журналі «Перець» та інших виданнях.

Огляд творчого доробку письменника-гумориста (вчитель презентує збірки творів).

Свою першу книжку «Вуха без капелюха» гуморист видав у 1995 році. «Замакітрений макогін» – це книжка сатири і гумору, яка вийшла в світ у 1998 році.

До збірки Леоніда Куцого «Дебільний осел» (2000) увійшли гострі сатиричні та гумористичні твори часів незалежної України.

У 2000 році у світ виходить третя книжка Леоніда Мироновича Куцого під назвою «Веселий Петрик», в якій автор створює узагальнений образ нашої мудрої, веселої дівчини, і робить це поет-сатирик майстерно, просто і доступно.

У 2001 році була видана збірка гуморесок Леоніда Куцого «Калікографія», в якій автор розповідає про негативне у вихованні дітей.

Є й інші збірки Леоніда Куцого. Одна з них – «Стежини долі» (2013) – розповідає про простих людей. Є в книжці щирі, теплі, зворушливі рядки любові і поваги до українського народу, друзів та земляків автора, твори, присвячені одвічній темі кохання і сімейним стосункам.

Леонід Миронович чимало гуморесок присвятив дітям, яких любить по-особливому. З дітьми його пов'язує дружба, товариськість, взаєморозуміння.

Літературознавчий словник

Гумореска – невеликий за обсягом прозовий або віршований твір, у якому люди та події, що з ними відбуваються, зображені з використанням гумору та іронії.

Учні читають гуморески із збірок «Милосердна киця» і «Веселий Петрик»

Покличте маму

Якось після мультпрограми
Дзвонить Петрик в магазин:

- Розшукайте мою маму
- І скажіть, що кличе син.
- Хто вона?
- Працює з вами.
- Добре. Звати її як?
- Мою маму звати мама.
- І розплакався хлоп як.

Винахідлива внучка

У директора «зелені»,
Третій «Мерседес».
А в бабусі безіменні
Чорний кіт та пес.
Їй «зелених» не надбати,
Бо роки не ті.
Та стара валюту мати
Мріє ще в житті.
Внучка бабці підказала
Вихід із кута:
Баксом пса її назвала,
Доларом – ката.

Власні проблеми

Сидить Петрик біля столу,
Спохмурнілий знову,
Йому завтра нести в школу
Контрольну письмову.
Покумекав зо хвилину
І питає в тата:
– Як тут – грішми чи грошима
Правильно писати?
– А хіба то є проблема?
Знайшов що спитати.
В голові складніше в мене:
Де ті гроші взяти?

Вчитель. Байка – жанр невмирущий. Леонід Куций є одним із представників сучасного байкарства. У збірці «Бараняча цидула» він висміює людські вади – соціальні, моральні, духовні. Письменник Анатолій Гарматюк писав: «У байках цієї збірки Леонід Миронович прагне відстояти правду і справедливість, засуджує потворні суспільні явища, хиби людей та сучасних олігархічних кланів.» Наскільки автору вдалося відобразити алегоричних персонажів, конфлікти і ситуації, в яких вони діють, судити вам, юні гумористи.

Учні інсценують байки «**Пунктуальний вартовий**», «**Переваги Осла**», «**Сороки**», визначають їх мораль, знаходять відповідні рядки в текстах.

Переваги Осла

З комори увільнили Пса –
Пропали сало й ковбаса,
А з курника – співуху-Півня:
упала яйцезаготівля.
Осел у роздумі сидів
і з цього приводу радів.
Собою, дурником, гордився:
«Як добре, що Ослом родився.
Хоч в мене дефіцит ума,
Зате значні плюси тактичні:
Узяти сторону практичну –
Відповідальності нема.
Тому я маю повне право
Усяку провалити справу».

І дійсно, де Осли при справі,
Там зле і людям, і державі.

Сороки

Сорока стільки й справи мала,
Що всіх у лісі сповіщала
Про найпікантніші чутки.
Аж тут її сусідка стріла:
– Ти як таке про мене сміла?

Відкіль взяла брудні плітки?
Могла би врешті і мовчати,
Ніж на все горло скрекотати.
Чи в тебе розуму нема?
– Не роздратовуйся, кума.
Якби ти все про мене знала –
Утричі б дужче скрекотала, –
Сусідці кинула вона!

Пліток не чути, аж допоки
Не принесуть нам їх Сороки.

Вчитель. Письменник, літературознавець Володимир Рабенчук сказав: «Князь сатири і гумору Леонід Куций від книги до книги не тільки мудрішає, а й веселішає, не шкодуючи золота свого сміху ані дорослому, ані малому...»

Багато кумедного і дотепного він знаходить у жанрі співомовки, започаткованій Степаном Руданським. У співомовці «Магічна сила» йдеться про Гриця, який надумав вмирати. Прочитавши в газеті гумореску, «залився сміхом» і передумав.

Учень читає гумореску «Магічна сила».

Літературознавчий словник

Співомовка – короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.

Вчитель. Літературознавець Г. Мовчанок помітив у творах Леоніда Куцого поєднання ліричного та сатиричного, як у Степана Руданського, Павла Глазового. Деякі його твори покладені на музику і увійшли в збірку «Струни серця». Їх хочеться слухати і співати, посміхатися.

Літературознавчий словник

Сатира – вид комічного, який найбільш нещадно висміює людську недосконалість.

Звучать твори із збірки «Струни серця» – «Моє село», «Лопата», «Гуморист».

Лопата

Мати «Волгу» з гаражем
Захотів синочок,
Та й погнався за рублем
В неблизький куточок.
Ось минає певний час,
Пише він додому:
«Не забув я, рідні, вас
У краю чужому.
Є що вдіти, є що взуть,
І харчі хороші.
Тут лопатою гребуть
Превеликі гроші.
Я зумію все придбати
На таку зарплату,
Шліть валюти тисяч п'ять
На таку лопату».
Прочитавши те письмо,

Пише йому тато:
«Сину, тисяч не дамо –
Вишлемо лопату».

Вчитель. Значну частину творів Леонід Куций присвятив проблемам суспільної і особистої моралі. В них письменник висміює пихатість, зазнайство, пияцтво, хабарництво, впертість, байдужість; гостро критикує суспільні негаразди, розкриває їх причини.

Учні читають гуморески «**Проблема**», «**Секрет**», «**Не помітив головного**», «**Чому**», «**Як величати**», «**Плюралізм**».

Плюралізм

На дозвіллі Клим із Гнатом
Слушно мову завели.

Гнат говорить: – Хочу знати,

Що за терміни ввели,
Що воно таке за штука

Цей широкий плюралізм?

Клим: – Це Лебідь, Рак і Щука

Запряглись в державний віз.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Бесіда.

Що характерно для гумору Л. Куцого? Які прийоми комічного використовує автор у своїх творах?

Кого висміює Л. Куций у своїх гуморесках?

Які недоліки суспільства викриває?

А які вади людського характеру?

Чого навчають нас ці твори?

V. Підбиття підсумків уроку

Вчитель. Яким би не був «замакітрений» наш час, гумор Леоніда Мироновича Куцого примушує нас замислитися, зупинитися, одуматися. Цей гумор дає нам ще й надію і віру в таку Україну, в такий її народ, який житиме в ім'я високого Божого духу і духовності. Член НСЖУ Валентин Дуляк підтверджує це такими рядками:

На вигляд він не грізний буцим,

Проте застережу невдах:

Краще не зв'язуйтеся з Куцим,

Якщо із честю не в ладах.

Словом дошкульним та їдучим,

Про це зна Вінниця, Лазучин,

Одразу він в «десятку» влучить.

Він – Безбулавченко.

Та, врешті,

Навіщо тая булава,

Коли в руках грізніша зброя –

Гостро відточені слова.

VI. Оцінювання роботи учнів на уроці

VII. Домашнє завдання

Написати невеликий твір, взявши за початок висловлювання: «Сміх не ображає, а виховує людину, підвищує...».

Вивчити напам'ять гумореску.

Поєднання двох світів, реального та ідеального, у творах Валерія Шевчука

(за оповіданнями циклу «Голос трави» з роману «Дім на горі»)

Наталія Логвіненко,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

лабораторії літературної освіти

Інституту педагогіки НАПН України

У статті представлено компетентнісний підхід до вивчення оповідань Валерія Шевчука, аналізується проблема взаємодії універсального та особистого через зіставлення світоглядних категорій язичництва і християнства.

Ключові слова: фольклор, міфологія, елементи міфу, казки, легенди, притчі, дерева-тотеми, демонологічна образність, пошуково-дослідна робота.

Запропоноване програмою вивчення оповідань Валерія Шевчука з циклу «Голос трави» (роман «Дім на горі») обумовлене аналізом проблеми гармонійного поєднання язичницьких і християнських вірувань та традицій у світогляді українців як визначальної риси їхньої ментальності.

Текстуальне вивчення циклу почнемо з оповідання «Голос трави».

Але спочатку звернемо увагу учнів на слова Володимира Даниленка про творчість Валерія Шевчука: «Шевчук для мене – найбільший авторитет у сучасній українській прозі не лише за кількістю написаного. Хоча сорок його книжок теж вражають. Насамперед він вправний стиліст. Про його роман «Три листки за вікном» поет Михайло Клименко сказав, що в ньому поезії більше, ніж в усій українській поезії. А «Дім на горі», особливо цикл оповідань «Голос трави», стилістично бездоганна річ, яку Шевчук вилизав, як кішка улюблене кошеня [12]», – і обов'язково додамо Марка Павлишина: «Всі стилістичні сигнали переконують читача, що тут розповідається важливе, небуденне; йде мова не так про одноразові події чи про індивідуальних людей, як про великі й значущі узагальнення [7, с. 498]».

Мною, дорослим читачем і такою, що захоплюється, цінує, дивується кожній написаній В. Шевчуком речі, ці слова вибрані як утвердження у власних уподобаннях. Крім того, добре знаю, що про значущість творчості Валерія Шевчука для розвитку національної літератури написано не одне дослідження, про деякі з них мова йтиме і на факультативних заняттях.

Отож цікаво почути думки юних читачів. Для цього заохотимо учнів на висловлення своїх вражень, зокрема від оповідання «Голос трави»:

Чи змусив твір замислитися і над чим?

Які сторінки захотілося перечитати, про що запитати автора та ін.?

Переконані, що розмова буде емоційною, деякі думки викличуть дискусію, звучатимуть уривки з оповідання, що справили на читачів особливе враження.

Мені особисто хотілося перечитати (перечитувати) «Голос трави», тільки-но я перегортала останню сторінку оповідання. Читаю твори фентезі з олівцем, як радять письменники, і кожен раз відмічаю для себе все нові й нові рядки думок – вражає їх актуальність, мудрість, заглибленість у вічне. Наприклад:

«Скажи-но, зело, чи може людина, чинячи діло, не знати, що вона його чинить? [14, с. 507]»;

«Земля, сину, – це клубок, сплетений сіткою. Немає в ньому нічого даремного й марного, але не кожному дано це зрозуміти [14, с. 509]»;

«... немає у світі чогось одного. Все надвоє розділено... [14, с. 510]»;

«Ніколи не роби того, чого тебе не просять. Не всі люблять, щоб їм на їхню Біду показували... [14, с. 517]»;

«... одвічний життєвський закон, який збагнув він серцем та очима:

будь-яке придбання у цьому світі – знову-таки втрата, і ніколи, доки світ світом, доки сонце сонцем не буде інакше... [14, с. 519]»;

«– Чарівник не повинен думати про лихе, – сказала вона раптом, – бо тоді не виживе між людей. Не легке це діло, хлопче, бути поставленим перед людські очі! Кожен може у тебе каменем кинути, і кожен може проклясти. Зло чарівник чинить мимовільно: одного наділяє, іншого він кривдить. Окрім того, від людської заздрості мусить захисток мати, а коли так, то люди бояться його мають. Без страху розтопчуть тебе після першого нещасного граду чи хвороби. Припишуть тобі всі нещастя, які послає людям Господь у кару. Грішник себе не осуджує, хлопче, а тільки благий. ... Чарівник не може сердитися чи ненавидіти, він має тільки любити. Але любов у світі не тільки любов породжує, але й усі біди. Через це чарівник ціле життя живе як палець і немає йому рятунку від самоти. Рятує світ, але він не йде йому на відпуст [14, с. 510]».

Можливо, хтось із учнів доповнить ряд своїми спостереженнями – вислухаємо охочих, адже глибоко узагальнене, філософське бачення світу притаманне письменникові, і вдумливий читач обов'язково знайде для себе в написаному мудрість віків – саме так маємо навчити учнів сприймати твори мистецтва.

Наведений нами вище монолог Іванихи Галайдиhi спонукає до роздумів: що в ньому, наприклад, стосується кожного, а що її особистого? – попросимо учнів висловити свої думки.

Відповідь узагальнимо і власними міркуваннями про найважливішу християнську заповідь: «Люби ближнього, як себе самого» – саме такого гуманного закону дотримувалася стара чарівниця. Вона готова будь-якої миті свого життя стати на суд Божий: «Не боюся суду Божого, бо не лихо я сіяла на землі, а допомагала людям. Людський суд, може, мене осудить, але перед Божим я годна стати... [14, с. 512]». Саме любов, якщо пригадати, що розповідає учневі Іваниха про своє рішення стати Чарівницею, є рушійною силою всього її життя.

«Бачила себе дівчиною, а побіч – парубка, який ішов разом із нею, – на голові в неї був весільний вінок. Ступали в парі назустріч роздутим, як пухирі, зорям, і біля них захоплено співали дружки. Парубок тримав її за руку. А вона дивилася на нього захоханим поглядом. «Ще трохи, – сказала вона йому, – і я вже навіки буду коло тебе. Я через це й чарівницею стала, щоб не забув ти мене, а я тебе. Щоб чекав, бо я таки тебе не забувала». – «– Так сильно любила?» – спитав він, лагідно всміхаючись. «Авжеж, – відповіла вона, – бо що ми в цьому світі без любові?»

Щоб перевірити, як учні зрозуміли зміст оповідання, запропонуємо їм дати відповіді на такі запитання:

Як склалося життя Іванихи Галайдиhi?

Що змінило долю зухвалої чарівниці Варки Морозівни?

Як ви гадаєте, хто переміг у «відьомській гульні», яку розпочала Варка Морозівна?

Простежте, як змінюється ставлення учня до своєї навчательки і в чому виявляються ці зміни.

Наше знайомство з чарівницею Іванихою, що її люди прозивали Жабунихою, відбувається з перших же рядків твору – хотілося відразу присісти біля неї на призьбі і злитися зі світом, у якому вона перебувала в той час, але дуже швидко розумієш, що не кожному дано туди ввійти: «Вона почула голос трави, і це не цвіркун співав під ногами. Не був це голос ні птаха, ні звіра, ні людини, ні комахи – так могла говорити тільки трава. Ішов той голос приглушено, мов шепіт, але вона його розуміла. Знову-таки не так, як розуміють людську мову чи тваринні поклики, – був то інший вимір, і вона не могла розказати який, не могла б перекласти той говір на мову людини, бо й не потрібно це. Не так розуміла, як відчувала той голос, бо його й не можна сприйняти інакше [14, с. 501]».

Добре знала людей, їхні думки відчувала на відстані, дії і вчинки могла передбачити – така була її вдача. Уміла читати знаки неба і землі, розуміла знаки, що подавали їй дерева і кущі, трави і квіти, птахи і тварини: «Іванісі захотілося знову залишитися самою, щоб спокійно прислухатися до мови рослин, неба й землі, – щось би напевне мала почути чи ж відчути [14, с. 505]». І за те навколишній світ подавав їй свої знаки, попереджаючи про небезпеку: «Вона здивувалася, і, може, від того зарипіла навколо неї трава. Зарипіло листя, наче дерев'яне поставало, а краєчок тині від липи, що росла на вулиці, майже дотяглася до її ніг. Подивилася на ту тинь, що кашувато наповзла на неї, й аж посунулася [14, с. 504]».

Стара чарівниця самотньо проживала свій вік. У юності втратила нареченого, якого кохала понад усе. Тоді й вирішила стати чарівницею, щоб не забував її коханий, а вона його, щоб чекав її. За наукою чарівницею прийшла до відунки Мокрини.

За всілякими порадами зверталися до неї люди – виліковувала від найтяжчих недуг. Але й не любили її за це: «Без страху розтопчуть тебе після першого нещасного граду чи хвороби. Припишуть тобі всі нещастя, які посилає людям Господь у кару [14, с. 511]».

Заздрила їй молода чаклунка Варка Морозівна. Вирішила влаштувати «чарівницькі ігрища, змагання»: «Ви начебто забули: така в нас, чарівниць, гра, – сказала молода. – Коли комуся із нас нудно, починаємо бавитися. Хіба ви того не хочете?»

Жабуніха мовчала [14, с. 513]».

Перевтілюючись у тринадцятилітнього підлітка, прийшла Варка за наукою до Жабунихи – саме в той час, коли стара чарівниця вела таємну розмову з навколишнім світом, слухаючи мудрий голос трави: «Останнім часом думала більше про землю. Так, всі ночі, які тяглися від сьогодні аж туди, куди вже добиратися перестала, були

повні тільки цього – слухання. Слухала землю й чула голос трави. Знала, як нема людини з однаковим голо-сом, так само неоднакові й рослини. Кожна говорила по-своєму і про своє. І скільки мов існує у світі людських, стільки існує їх і в рослин. Зірва говорить інакше, як трава, а дерева ще інакше. Дерева не розуміють траву, зате розуміють кущі. Кущі розуміють бадилля, а бадилля траву. Вкупі зійшовшись, вони можуть перемовитися, але не одне з одним. ... [14, с. 507]».

Чарівниця стара відчувала кожну бадиллину всім своїм еством, даремне не тривожила і не рвала, за що zelo відповідало їй своєю турботою. Простежте: хто чи що зітхає, коли Жабунісі «стало ... лекуче-печально», і коли «зарипіло листя, наче дерев'яне поставало...»?

Факультативні заняття, як уже зазначалося, будемо з урахуванням суб'єкт-суб'єктних стосунків, що, зокрема, передбачають участь учителя в навчально-виховному процесі як активного його учасника, який бажає щиро висловлювати свої почуття, роздуми, викликані прочитанням художнього твору; відверто розповідає про своє світовідчуття і світобачення.

Мені хочеться поділитися своїми спостереженнями-роздумами, відкриттями нового в, здавалося б, давно відомих з дитинства речах. Так, читаючи в оповіданні, а мені хочеться сказати в новелі (це дуже легко довести, якщо порівняти визначення і баладні ознаки твору) «Голос трави» про залитий бузковим запахом і оповитий ясно-синім серпанком закуток, де жила Чарівниця, згадувала рідну бабусину садибу, яка щовесни дарувала, і донині дарує, бузкову радість краси життя, що переповнює груди. А нещодавно в одній журнальній статті [15] прочитала про значення цього куща-квітки в народній міфології. Перевірила за народознавчими довідниками, що «бузок – символізує розквіт, свіжість і молодість. Період його найвищого розквіту припадає на дні, коли інші тільки підходять до цвітіння. Але він не претендує на першість серед квітів: запашний і привабливий бузок стоїть посередині між деревами та квітами і сумлінно робить свою роботу – дарує світові красу весняного цвіту. Окрім цього, бузок символізує втіху молодого родинного щастя [9]». І раптом виникли питання, а чому В. Шевчук поселив свою Жабуниху в такому чарівному місці «бузкового моря», чому саме «горб, зарослий бузками», першим побачила Варка Морозівна і захотіла запалити його «міріадами пишних і запахущих суцвіть» як тільки повернулася в рідне село? І чому саме цей пейзаж став художнім обрамленням твору?

Озвучуємо ці запитання перед учнями, щоб і вони поміркували над ними, уважно перечитавши символічне значення цієї рослини в народному світогляді. Може, це дерево стало для Галайдиhi тотемом, під яким вона щовечора молилася? Про що? Може, саме бузок був її оберегом у самотньому житті?

Так, ці та інші питання спонукатимуть не тільки ще раз звернутися до твору, а й заглибитися у джерела народної культури, без чого неможливе її пізнання, бо, за словами Б. Рибаківа, «пізнання народної культури, усіх видів слов'янської творчості просто неможливе без вияву його архаїчної язичницької підоснови. Вивчення язичництва – це не лише заглиблення в первісність, але і шлях до розуміння культури народу».

Читаючи твори Валерія Шевчука, неодноразово переконуємося: «природа в нас на Україні якоїсь незвичайної краси і величі», творить її людина, та й природа творить красу і велич людську. Саме через ставлення людини до природи можемо розпізнати її вдачу, характер, оцінити вчинки:

«Хата була приперта до горба, по якому знизу доверху цвіли бузки. Хвилі цвіту кучеряво вкривали зелені кущі, ввечері на цих бузках несамовитили солов'ї, лящали, пла-

кали й дзвонили, наче коси клепали. Вечорами в тих бузках ішло таємне життя: хтось шепотів, сміявся й шарудів. Хтось сплю дихав, а хтось тонко зойкав, немов наслідував солов'я. Раніше стара слухала ті звуки, зазнаючи від того немалої втіхи, – була певна, що це вона населяє так чарівливо ту гору. Сьогодні ж чула тільки солов'їв, тож зирнула на хлопця, обличчя якого загусло в сутінках [14, с. 508].

«Але вона поймалася почуттям, до якого йому не було приступу. Так повторювалося щовечора, і так повторилося й сьогодні. Бузки немов спливали долі й заливали цілу долину фіолетовим смерком, був він не лише в повітрі, але й у нутрі всякого живого – повнилися ним серце й душа. Очі в Іванихи погасли, бо нікуди було їй дивитися – знову замиврала перед хлопцевими очима. Йому захотілося торкнутися її й розбудити, бо й сам почав перейматися цим вечором, – щось дивне й чудовне сколихнулось у його грудях, він аж дихнув із особливим прихлипом [14, с. 508].»

Уважно-виразно прочитавши ці уривочки, поміркуйте: Чи розумієте, про які почуття йде мова?

Чи завжди учень-підліток так ставився до залитих бузковим серпанком вечорів?

Як ви вважаєте, чи перевіряла на справжність прибульця Іваниха такими солов'їними вечорами?

Читаючи твір, чи помітили зміни в поведінці підлітка і його ставленні до старої відунки? Якщо «так», то у чому вони проявлялися?

Так, Жабуниха не вірить, що людина, яка погано ставиться до «найславніших із птахів», може стати чарівником; що підліток, який прийшов до неї за наукою, недбало ставиться до її світу – мудрого Всесвіту, у якому життя кожної найменшої істоти має неабияке значення: «Земля, сину, – це клубок, сплетений сіткою. Немає в ньому нічого даремного й марного, але не кожному дано це зрозуміти [14, с. 509]». І важко не помітити, як під впливом мудрості цієї жінки-чарівниці, глибинного її закорінення у рідну землю, її любові до всього сущого змінюється ставлення учня-підлітка до Іванихи. Поступово їх єднають невидимі нитки, невидима сила і спільний настрій, бо хлопець поки живе в іншому світі.

Прокоментуйте, будь ласка, що заважає хлопцеві з головою поринути в науку, за якою прийшов? Чи здогадалися ви, що підліток – це Варка Морозівна? А коли, на вашу думку, про це здогадалася Іваниха Галайдиха? Чому не сперечалася, коли прийшов вистун?

Чи продовжила б собі життя стара відунка, якби «запалила себе на чин і змагання супроти молоді суперниці»?

Під час передачі науки відьомської, чарівничої, учень Варка переконується, яким складним було і є життя, особливо відунське, що життя – не гра: («Болітиме тобі ще не так! – скреготала над його головою стара. – Коли ти людям серце віддаватимеш, а вони в тебе гнилим словом кидатимуть, коли за них терпітимеш, а вони тобі в обличчя плюватимуть. Від ночей безсонних і від того, що голова в тебе розвалюватиметься від думок. Од того, що тобі цілий вік стримуватися треба буде; матимеш нелюдську силу, але не можимеш користуватися нею, щоб себе врятувати, збагатити, а інших обіднити. Проклятий будеш! [14, с. 523]»). Морозівна розуміє: відбувається народження однієї сутності за рахунок смерті іншої. Це Варка з часом відчує і на фізіологічному рівні, коли її молоде тіло вмить зістариться. («Сиділа на траві і раптом побачила босі свої ноги. Були вони чорні й репані. Глянула перестрашено на руки – були вони сухі й покриті старечим ластовинням. Тонко скрикнула Варка і схопилася. Провела пальцями по обличчі й натрапила на зморщену стару шкіру. Схопила пасмо волосся – сиве воно було й посічене. Розгорнула сорочку – замість пишних

персів побачила сухі й обвислі... [14, с. 544]»), ніби увібравши всі людські біди, недуги, але й... Любов, якою Господь наділив стару чаклунку Іваниху. Саме Любов до навколишнього світу, до людей як спадок старої Жабунихи приведе її в рідні краї: «Варка сама нестямилася, як пішла. Ішла, поспішаючи до хати під бузковою горою, і радісно всміхалася назустріч тій, що була, як дві краплі води, схожа на неї й пильно її виглядала ... [14, с. 546].»

Вважаємо, що варто в класі вголос прочитати заключну частину оповідання – вона виступає яскравим художнім обрамленням як увиразнення філософських ідей, як втілення мистецької і логічної цілісності твору. Хтось чує голос трави («Був той голос приглушений, як шепіт, але вона його зрозуміла. Не так, як людську мову чи тваринні поклики – це був інший вимір, і вона не могла розказати який»), бачить горб, зарослий бузком («Затремтіло повітря і сколихнулося – вся гора розквітла разом і водночас. Безліч тужавих суцвіть вибухнуло цвітом, і все неначе ясно-синім смерком повилосся»), чує несамовитий спів солов'їв («В цей мент і зойкнули несамотово солов'ї. Залящали, засвітили, заколотили у срібні і золоті дзвінки...»), бачить село, покрите смерком – у всьому тому Варка, саме до неї віщує «тихий і сокровенний голос», бачить дива, які творяться тепер уже силою її Любові, тонким болем її серця, («вона перетерпіла цей біль»). «І тільки тоді прийшло те, чого сподівалася Іваниха Галайдиха. Варка полюбила цей горб і ці міради квітів. Полюбила спів, що вихлопає линуву звідтіля, полюбила стежку, що вела до нагірзруйнованої пустиці й саму пустицю. ... Отож вона полюбила ті хати й вулицю і тих людей, що вийшли разом на двір, щоб дихнути чарівним вечором. Від того перестало Варці боліти в грудях, хоч обличчя лишалося сумне і строге [14, с. 546].»

Узагальнюючи, можемо додати, що дослідники творчості В. Шевчука новелу «Голос трави» називають ключовою у всьому романі «Дім на горі». Вони вважають, що через відьмацькі закони існування письменник розкриває тему жертви. В ім'я допомоги людям стара відунка приносить у жертву свою душу. Вона живе в оточенні людей, які її ненавидять, але при цьому Жабуниха любить їх і сіє добро серед них. Однак суспільна думка не така вже й важлива для старої чарівниці, яка звикла слухати голос трави, а не людей, але... коли прийде час, вона має передати свою мудрість і свої тайни іншому, що приведе її до власної смерті («... і наче вперше побачив у тому світлі хлопець стару чарівницю, її спотворене від болю обличчя, величезні скорботні очі й майже чорну, густо побиту зморшками шкіру. Беззубий рот її був розтулений, а ніс тремтів – простягала в його бік не руку, а всохлу бадилинку, і йому треба було зусилля, щоб розібрати слова, які гукала до нього... [14, с. 525]»). Вмирання одного заради життя іншого – вічний закон існування цього світу. Найважливіша таїна чарівниці – уміння любити, слухати і розрізняти голоси трави, бо то промовляє земля – один із центральних образів у всій творчості письменника як обожнення праматері-землі, що дає життя і «втілення Бога як любові, що є життям».

За останні 3-5 років з'явилася чимало досліджень, у яких аналізуються проблеми фольклорно-міфологічних моделей у прозі Валерія Шевчука, світоглядні категорії язичництва і християнства, що розкриваються проблемою «взаємодії універсального і особистого» [3, с. 71], через демонологічну образність творів, зокрема роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі» [1].

Так, проаналізувавши типологічні аспекти фольклорно-міфологічних моделей у прозі Валерія Шевчука, Н. Євхан зауважує, що для письменника важливою є ідея гуманізації духовних надбань християнства, що виражається в істині, яка має духовну вартість лише тоді, коли

вона перебуває на сторожі людських інтересів[3, с. 71]. У творах письменника, зазначає дослідниця, християнська концепція і язичницькі першооснови врівноважені.

Язичницьку першооснову життя у творах письменника символізують:

- образ дерева як культовий тотем, при ньому служили жерці;
- тема вільного спілкування протилежних статей, «позбавленого табу святенницької моралі»;
- обрядове дійство русалій як вияв язичницької етики, народного світогляду;
- образ оточеного веселими духами сонця з людським обличчям, що призводить до зміни світосприймання головного героя;
- образи чарівників;
- тварини і рослини, які вміють говорити, і люди, що розуміють їхню мову – втілення анімістичного світосприйняття, властиве народнопоетичному світобаченню[3, с. 72].

Ідея поєднання двох світів, реального та ідеального, у творах Валерія Шевчука, на думку дослідників, відбувається шляхом синтезу елементів міфу, казки, легенди, притчі, через трансформацію поетики фольклорно-фантастичних моделей [3, с. 70], що характеризуються:

- баладними ознаками, які відтіняють казкові елементи;
- драматизацією оповіді, її здебільшого трагічним фіналом;
- відсутністю класичної антитези – художнього прийому зображення протилежних явищ;
- використанням прийому метаморфізму (перевтілення);
- вплітанням міфу в архітектоніку твору;
- застосуванням компонентів міфу як ключів до розуміння художньої концепції сюжетотворення.

У процесі вивчення оповідання «Самсон» із циклу «Голос трави» у романі «Дім на горі» розкриємо суть концепції двох світів творчості В. Шевчука, що «постає у сув'язі безкомпромісних протистоянь бінарних опозицій: конкретного та універсального, добра і зла, християнства й язичництва». У ньому протиборство двох світів утілено в долі українського парубка Івана, якого знищив натовп. Письменник, переосмисливши біблійну легенду про Самсона, в основному зберігає сюжетну схему оповіді.

Щоб поновити в пам'яті учнів зміст легенди, дамо випереджувальне завдання зацікавленим учням: перечитати з Біблії «Книгу суддів», глави 13-16, і переказати своїми словами їх зміст.

Отже, Самсон мав надзвичайну, надприродну силу. Він від народження свого, за настановою ангела Господнього, був посвячений своїми батьками Богу і на знак цього не повинен був стригти своє волосся. Одного разу в полі на нього напав левчук. І він розірвав того левчука, як розривають ягня, хоча в руках у нього нічого не було. Багато разів вороги ізраїльтян, филистимляни, намагалися його схопити, але завжди безуспішно. Колись він розірвав на собі міцні шнури, якими був зв'язаний. В інший раз ослячю щелепою побив тисячу филистимлян. У третій – вінніс на своїх плечах браму филистимського міста Гази, там мали його тримати в полоні.

Нарешті одна филистимлянка на ім'я Даліла, яку Самсон покохав, дізнавшись, що сила його і міць – у довгому волоссі на голові, підстригла Самсона, коли він спав, і віддала до рук филистимлян. Вони взяли його, «вибрали очі йому» й посадили до в'язниці. Закувавши його двома мідними ланцюгами, филистимські володарі примусили Самсона працювати на себе. Тим часом волосся на голові Самсона почало відростати, а разом із ним поверталася і сила його.

Одного разу филистимляни вивели Самсона під час свята на всенародне посміховисько у свій храм. Самсон, який стояв поміж стовпами, попросив юнака, що держав його за руку, відпустити його і дати можливість доторкну-

тися до тих стовпів, на яких міцно стоїть весь дім, і обіпертися на них. Помолившись Богу, Самсон з великою силою оперся на стовпи руками і зрушив їх із місця. Будівля повалилася. Під руїнами загинули всі филистимляни, що були на святі, разом з ними загинув і сам Самсон.

Вислухавши біблійну легенду, учні легко відтворюють сюжетну схему оповіді В. Шевчука в новелі «Самсон». Важливо з'ясувати притчовий план оповіді, з якою метою письменник використовує біблійний сюжет про Самсона, яким чином В. Шевчук розкриває міфологічний мотив боротьби добра зі злом.

Наприклад, дослідниця Н. Євхан вважає, що головний герой оповідання Валерія Шевчука відрізняється від біблійного мстивого Самсона скромністю та добротою, етією призмю, через яку письменник «надає зображенню двоплановості».

Отже, живе в селі Новий Оріль «дивакуватий» Іван, парубок статури велетня, мовчазний з людьми, говіркий з навколишнім світом – до нього шепоче трава, промовляють верховіттям дерева, всміхаються сонце і зорі, співають пташки. Єднання з природою дає сили і розуміння необхідності натхненної праці для потреб життя: «Сонце стало палке й гріло гарячіше, він повертався додому, щоб знову заходитися біля роботи. Вже вабила його, і хотів оддатися їй, як умів, – усім єством. Надходили жнива – мав намір вижати свою нивку за день і ніч. Тоді вимолотити й возити дрова на зиму. Потім він знайде вохри й причепурить хату, а тоді роздобуде зілля, щоб у хаті добре пахло і щоб не дорікав йому домовик. Бо той не любив, коли в хаті був нелад, запускав йому в душу пазурі – мусив тужити. ...

Руки йому вже свербіли до роботи, і він думав про неї як про чудотворення[14, с. 424–425].

Саме в такі натхненні хвилини відчуття широкого і неозорого світу і яскравого дня, «що лився на нього», коли «йому добре дихалося, а широка й привільна дорога» вела додому, Іван зустрів «дрібненького» сотника – «подивився на нього, і хмарка заслала душу – дивився на велетня тхір[14, с. 425].

Його підступність, нікчемність і мстивість Іван відчує дуже скоро, коли збуджений оковитою, «напоений і натруений» сотником натовп знищить цього «добродушного» велетня – «відтоді почали ходити по Орільщині нові жебраки[14, с. 435].

Велетню Іванові несла бути жебраком. Людині, що відчувала вільний дух степів і лісів, легко могла побороти лева, важко бути жебраком. Це почуття особливо роз'ятрило йому душу однієї ранкової осінньої днини – як і колись, він почав відчувати природу, до нього поверталася сила: він готовий був стати на проу з самим левом («– Стань за мною! – наказав він і раптом уперся об дерево. Над ними захиталася корона, і велетень упізнав це почуття: шелестить корона, врешті, він сам – дерево; зирнув на галявину, де все ще стояв лев.

Лев дивився на нього незмигну й сумно, а Йван повернувся до нього спиною[14, с. 439]; «Ну от, – встигла мигнути йому думка, – ми знову візьмемося з ним уручки[14, с. 443].

Народознавчі джерела свідчать, що бачити лева дано тільки дітям чи «дивним» людям. Розкривши символічність образу Лева, учні зрозуміють – його видіння нагадало Йванові трагедію, яка зовсім недавно з ним сталася, дало відчуття сили покарати зло, що зруйнувало його життя.

Іван знову відчуває природу, чує її голоси, вловлює запахи, пригадує смаки – вони гіркі й неприємні, голоси – дивні. Приходить розуміння, що життя ніколи не зможе повернути йому яскравості навколишнього світу, бо осінь пахне гірко і тільки приносить солодкі спогади («... поду-

мав, що йому не їсти такого меду – восени може бути тільки гіркий мед. Гіркий запах, гіркі стовбури і гіркий лев[14, с.437]»). Якщо раніше лев був жовтий, як колір тепла і радості, то нині за ним йшов сумний лев, якому було так само гірко, як і Йванові.

Повернення відчуття навколишнього світу було виявом одужання і повернення спогадів про звірині морди, що танцювали, гарчали, нявчали і галакали навколо нього, як і у той день; танцювало зілля, від якого пахло трутизною, «вонюче зіллячко».

У день свята «здвигнення» хреста Господнього Іван йде до храму, в якому на службу зібралися колишні його односельці – його кати. Велетень Іван, як і біблійний Самсон, розхитує колони церкви, під уламками якої гинуть усі. Свято перетворилося на бійню, як і в ту літню днину, коли сотник запросив Івана на так зване народне гуляння в шинку, – храм падає, як у прямому, так і в переносному значенні.

Валерій Шевчук розкриває тему гріха і пекла, підносячи образ Храму як пошуку спасіння у Господа і прощення гріхів, як нагадування – основний храм знаходиться у людських серцях, зберегти його можемо тільки ми самі.

Важливо на цьому етапі роботи спонукати учнів до аналізу сюжетно-композиційних елементів оповідання «Самсон», що розкривають мотив одвічної боротьби добра зі злом.

Дослідники вважають, що міфологічний світогляд дає змогу письменникам розкрити суть вчинків героїв. З цією метою запропонуємо учням здійснити порівняльну характеристику біблійного Самсона і велетня Івана, велетня Івана і сотника, хлопчика-поводиря й Іванових односельців. Саме міфологічна інтерпретація образів служить «логічним завершенням роботи над визначенням ідеї твору[8, с. 13]».

Провести таку роботу слухачі факультативу зможуть, поділившись самостійно на групи за вибором предмета дослідження.

В. Шевчук у творі «таврує комплекс рівноправності, рівності усіх». Іван так само, як і Самсон, – постать трагічна, протиставна до загалу і тому не сприйнята ним. Образ Івана – уособлення боротьби добра зі злом, символом якого є образ лева. Біблійний сюжет для В. Шевчука править за основу зображення, головне ж смислове навантаження відводиться другому (притчовому) плану оповіді. Зауважимо, що притча як короткий розповідний твір має повчальний характер і зорієнтований переважно на алегоричну форму доведення змісту етичних цінностей буття. Ю. Клим'юк визначає притчу як «*твір з моральною постановою, що містить узагальнений життєвий досвід і покликаний допомогти кожному, незалежно від віку, засвоїти певні принципи поведінки, дати ключ до сприйняття книжної мудрості [4, с. 28]*».

Отже, наголосимо, що для відтворення філософських суперечностей – добра і зла, реального та ідеального – цих вічних протиріч людського буття письменник використав прийом двопланового сюжетотворення. А використання автором традиційних форм притчі та міфу дає змогу відтворити універсальність буття, засвідчуючи вплив уснопоетичної творчості.

Враховавши компетентнісний підхід до вивчення творів фантастичного спрямування, творів фентезі, запропонуємо учням уважно перечитати виділені нами особливості і самостійно дослідити, які з ними яскраво виявляються в оповіданнях «Голос трави» та «Самсон».

Можемо колективно створити асоціативний ряд (визначити ключові слова), що підкаже шляхи пошуку відповідей, наприклад: *кущі бузку, трави, сонце, місяць, зорі, яблуко, відунки, видіння, домовичок та ін.* Це що стосується проблеми розкриття язичницької першооснови життя українців.

Щоб розкрити ідею гармонійного поєднання двох світів, запропонуємо учням звернути увагу на вирішення таких **завдань**:

1. Дослідники вважають, що фольклорно-міфологічна основа циклу «Голос трави» «виконує роль не екзотичного тла: міфи, легенди, перекази були невід'ємною частиною світовідчуття наших предків, привносили в нього своєрідну духовну корекцію. Тому так тісно переплетено тут реальні картини з фантастичними, умовними, ірреальними».

– *Прокоментуйте, як автор відтворює «реальні картини з фантастичними, умовними, ірреальними» в оповіданнях «Голос трави» і «Самсон».*

– *Доведіть, що в оповіданнях циклу «відбувається протиборство між добром і злом, світлом і тінню, людина постійно шукає сенсу свого буття, самої себе, прагне розібратися в довколишньому світі, в якому панують страх, непевність, неспокій».*

2. Є. Максименко наголошує, що образ природи – наскрізний у творах Валерія Шевчука, коли при повній відсутності аномалій він і дає відчуття містики.

– *Простежте, якими властивостями наділяє автор образ природи в новелах циклу: чи лірично-декоративною функцією, чи «живим самостійним персонажем із власним диханням і участю в подіях», чи образом, який «зливається з внутрішнім світом героїв, змінює хід думок і дій»?*

3. «Валерій Шевчук творець нового для української літератури типу роману – роману філософського насичення, який органічно синтезує філософські віяння і глибинні пласти українського фольклору та міфології[1]».

– *Проаналізуйте, наскільки важливими для вирішення сучасних ідейно-естетичних та морально-філософських проблем є трансформація письменником у своїх творах традиційних міфологічних мотивів: дороги як символу життєвого шляху, самотності як одночасного прокляття і блага, блудного сина як знаходження себе, пізнання законів природи і світу, дому як символу міцної осілості й захищеності, духовності та ін.*

4. Г. Грибан зауважує, що у циклі «Голос трави» представлено широкий спектр міфологічних образів: домовик, чорт, лісовик, відьма, потерчата, перелесник, чаклунка, причому кожен з них майстерно інтерпретований й органічно вплетений у канву твору.

– *Простежте, як письменник, проникаючи в глибинний зміст давніх уявлень народу, осмислює усталені фольклорні образи, наповнюючи їх сучасним змістом?*

5. Одним із центральних у збірці «Голос трави» є образ відьми, або чаклунки. Народна міфологія відзначається багатством сюжетів та мотивів, у яких задіяний цей персонаж, можливо, саме тому в українській демонологічній прозі образ відьми – один із найпопулярніших. Серед учених і досі немає єдиної думки щодо його генези та подальшої трансформації. Одні з них вважають цей образ жіночим двійником чаклуна (такої думки дотримувалися, зокрема, О. Афанасьєв, І. Вагилевич, М. Сумцов), інші, наприклад В. Давидюк, доводять, що в українському фольклорі відьма не лише чаклунка, «значно частіше це напівмістична істота, наділена багатьма фантастичними якостями, не властивими чаклунам. На відміну від чаклунів і особливо знахарів відьми ніколи не бувають ні добрими, ні «своїми», вони завжди чужі і цілком ґрунтуються на злих началах [2, с. 119]».

– *Доведіть або спростуйте цю думку, проаналізувавши образи Варки Морозівни й Іванихи Галайдиhi.*

6. Дослідники вважають, що кожне оповідання циклу – своєрідна притча, морально-етичний постулат, до якого варто прислухатися, щоби вижити в такому світі. І сам В. Шевчук відзначав, що у творі увиразнилися елементи притчі, що промовляють «до нас художніми образами, котрі не потребують логічних коментарів».

– Пригадайте, що таке притча. Поміркуйте, що дає дослідникам право називати оповідання «Голос трави», «Самсон» та ін. притчами. Чи погоджуєтеся ви з такими думками?

– Проаналізуйте, які образи оповідання «Голос трави», «Самсон» дають змогу визначити притчевість твору.

– Які принципи поведінки між людьми у суспільстві, громаді варто засвоїти?

– Яку моральну настанову несе твір? Який життєвий досвід автор прагнув передати своїм читачам?

7. Важливе значення має в циклі й символіка, зокрема кольорів (синій, сірий, жовтий, зелений), образів (як реалістичних, так і умовно-фантастичних).

– Доведіть це.

8. Прочитавши і глибоко проаналізувавши цикл оповідань «Голос трави», поміркуйте над словами В. Шевчука: «Мої книжки не для широкої аудиторії».

– Чи хотіли б ви стати постійними членами такої аудиторії?

– Чи погодитесь з практичними дослідженнями соціологів, що діти здебільшого притримуються іншої думки, адже твори В. Шевчука не тільки корисні «для естетичного розвитку», але й просто захопливо-цікаві.

Безумовно, виконання таких завдань потребує часу, адже треба опрацювати додаткову літературу, перечитати твори, поміркувати, порівняти свої перші враження і розуміння прочитаного з тими висновками, що представлені в завданнях, з'ясувати значення деяких символів, щоб переконатися у правильності чи неправильності своїх міркувань і усвідомити глибинний зміст творів, про які М. Павлишин сказав: «Всі стилістичні сигнали переконують читача, що тут розповідається важливе, небуденне; йде мова не так про одноразові події чи про індивідуальних людей, як про великі й значущі узагальнення». Про це, на думку науковця, свідчать:

не конкретний «позаміський простір», а майже абстрактні краєвиди, у яких розташовані символічні місця й речі (гора, степ, ліс, дорога, ріка, храм, мряка, сонце, голос трави, зорі, хмари, бузковий серпанок, зілля);

історія як тло, що «відчуває, перед яким роман розглядає різні передсучасні пізнавальні можливості»;

етнографічний елемент включно з народнопоетичною фантастикою як засіб звільнення фабули від «реалістичної відображальності й відкриває роман для широкого спектру читань і інтерпретацій [7, с. 505]».

Збірник оповідань «Голос трави» (1967–1980), на думку І. Солодченко, «виблискує над усім містичним напрямком творчості Валерія Шевчука, де саме оповідання з однойменною назвою (блискуче екранізоване режисером Наталією Мотузко в 1992 році) – шедевр української літератури, який змушує замислитися над багатьма речами [11]».

Побажаємо своїм вихованцям плідної роботи над визначенням «великих і значущих узагальнень» у Шевчукових світах, що спонукає читача до пошуку синтезу сьогоденних болючих проблем із неперехідними вічними народними цінностями, до творення в своєму житті речей величних і значущих.

Наталія Логвиненко. Сочетание двух миров, реального и идеального, в произведениях Валерия Шевчука (по рассказам цикла «Голос травы» из романа «Дом на горе»)

В статье представлен компетентностный подход к изучению рассказов Валерия Шевчука, анализируется проблема взаимодействия универсального и личного через сопоставление мировоззренческих категорий язычества и христианства.

Ключевые слова: фольклор, мифология, элементы мифа, сказки, легенды, притчи, деревья-тотемы, демонологическая образность, поисково-исследовательская работа.

Natalia Logvinenko. Combination of two worlds, real and ideal, in works of Valery Shevchuka (after the stories of cycle «Voice of Grass» from to the novel «House on a mountain»)

In the article the competentnisniy going is presented near the study of stories of Valery Shevchuka, the problem of cooperation is analysed universal and personal through comparison of world view categories of yachnictva and christianity

Key words: folk-lore, mythology, elements of myth, fairy-tale, legends, parables, trees-totems, demonologichna vividness, searching-experimental work.

Дослідники творчості Валерія Шевчука констатують, що для письменника дуже важливо співвіднести сучасний земний час із часом історичним хоча б для того, щоб зрозуміти, якою складною була людська еволюція, якими драматичними були стосунки людини з природою і скільки здорового було в народних уявленнях про мораль, культуру, мистецтво, про життя в усіх його вимірах. У суспільстві, де мораль і етика нівелюються, спрощуються, прагматизуються, письменник хоче переконати, що народна міфологія несе в собі багатовікові знаки буття людства, знаки, які заслуговують на духовну реабілітацію.

Література

1. Грибан Г. В. Демонологічна образність роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі» / Г. В. Грибан // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2010. – №20. – С. 342–347.

2. Давидюк В. Ф. Українська міфологічна легенда / В. Ф. Давидюк. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.

3. Євхан Н. Фольклорно-міфологічні моделі у прозі Валерія Шевчука (типологічний аспект) / Наталя Євхан. – Слово і Час. – 2003. – №5. – 96 с.

4. Клим'юк Ю. Про естетичну природу притчі / Юрій Клим'юк // Слово і час. – 1993. – №5. – 96 с. – С. 28–30.

5. Максименко Е. Шевчук Валерій [Електронний ресурс] / Е. Максименко. – Режим доступу: <http://www.star-bridge.org/?section=library&subsection=ukrfan/60Shevchuk>

6. Насминчук Г. И. Нравственно-философские искания современного украинского романа и проблема фольклоризма. – К., 1989. – 316 с.

7. Павлишин М. «Дім на горі» Валерія Шевчука / Марко Павлишин // Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. (у трьох книгах), [упоряд. Василь Яременко (Україна), Євген Федоренко (США)]. – К. : Рось, 1991. – Книга третя. – К. : Рось – Дніпро, 1994. – 688 с. – С. 493–505.

8. Попович Н. Новітні технології у просторі шевченкознавства / Наталія Попович // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – №10. – 48 с. – С. 11–14.

9. Про Україну : Символіка : Квіти-символи: Бузок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://about-ukraine.com/index.php?text=454>

10. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М., 1987. – 783 с.

11. Солодченко Ирина. Жемчужина доджинсового периода (о творчестве Валерия Шевчука). – Ирина Солодченко // Киевский телеграф. – 2009. – №50. – 27 ноября – 3 декабря.

12. Стахівська Ю. Інтерв'ю з Володимиром Даниленком [Електронний ресурс] / Юлія Стахівська. – Режим доступу : itakcent.com/2012/09/24/volodymyr-danylenko-pysmennyk-upolityci-chasto-povodytsja-jak-korova-na-lodu/

13. Тарнашинська Л. Письменник, який випробовує буденністю / Людмила Тарнашинська // Валерій Шевчук. Роман юрби : хроніка «безперспективної» вулиці (1972–1991). – К. : Пульсари, 2009. – 622 с. – С. 5–20. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

14. Шевчук В. Дім на горі. Роман / Валерій Шевчук. – К. : «А–БА–БА–ГА–ЛА–МА–ГА», 2011. – 560 с.

15. Шуляр В., Дрозд Н. Оповідання «Ти не перша, Таню» О. Сизоненка у системі літературної освіти школярів (10 клас) / Василь Шуляр, Наталя Дрозд // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – №10. – 48 с. – С. 19–23.

До Дня української писемності та мови

«Рідна мова й Україна – це найдорожче, що в нас є!»

Літературно-музичне свято

Галина Аношкіна,

вчитель української мови і літератури

Оксана Ловінюкова,

вчитель музичного й образотворчого мистецтва

Новоукраїнської ЗОШ I–III ступенів № 3

Кіровоградська обл.

Мета: сприяти формуванню пошани до рідної мови, звичаїв і традицій українського народу; розвивати в учнів естетичне чуття, пізнавальну активність; виховувати національну свідомість, почуття патріотизму.

Обладнання: зала прикрашена вишитими рушниками; символи України, вислови про мову, виставка книг народознавчої тематики.

(Звучить пісня Н. Бучинської «Моя Україна»,
сл. Ю. Рибчинського, муз. Ніколо)

Ведучий 1. Різні в світі є країни,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти,
А для нас усіх країна –
Найрідніша нам усім –
Це прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Ведучий 2. Рідний край... Починається він від
батьківського порогу, з барвінку, який ніжно стелиться
в садочку, а ще – з прадавніх коренів нашого народу.

Ведучий 1. «Любов до Батьківщини, – писав видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський, – неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може осягти своїм серцем і розумом красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного слова...»

Ведучий 2. Мова – великий дар природи.

Ведучий 1. Мова – найдорожче, що є в кожного народу. А тому ми не маємо права забувати рідну мову, бо ж вона – частка родоводу рідного міста, рідного народу.

Ведучий 2. Як нема без зірок небозводу,
Як блакиті без сонця нема,
Так і мови нема без народу,
І народу без мови нема.

Ведучий 1. Гадаємо, що все призабуте відгукнеться дзвіночком у ваших душах і ми разом повернемося до самотньої творчості нашого народу, до рідного слова.

Ведучий 2. Український фольклор – справжня скарбниця мудрості, де нинішнє і прийдешнє покоління знайдуть приклади гуманності, любові до рідної землі, до рідного слова.

(Пісня «Мова у серці народу»,
сл. та муз. Н. Красоткіної)

Учень 1. Народ нам мудрість передав свою,
Що диха в звичаях, обрядах і повір'ях.
Тож пам'ятайте рідний оберіг,
Без пам'яті нема народу.
Примножуймо все те, що Бог для нас зберіг,
Народну мудрість – берегиню роду.

Учень 2. Не дай-бо, доле, зникнути пісням,
Що мати нам співала.
Не дай з добром забути,
З яких джерел я воду п'ю,
Щоб пам'ятати, не забути
І на якій землі стою.

Учень 3. У рідному краї і серце співає,
У рідному краї і серце безкрає,
Тут кожна травинка і кожна билінка
Вигойдують мрії на теплих вітрах.
Під вікнами мальви, в саду материнка,
Оспівані щедро в піснях.

Учень 4. Тут мамина пісня лунає і нині,
Її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
Співають, співають в садах солов'ї.

Учень 5. І я припадаю до неї вустами,
І серцем вбираю, мов спраглий води,
Без рідної мови,
Без пісні,
Без мами
Збідніє, збідніє земля назавжди.

(Українська народна пісня «Розпустили кучері дівчата»)

Ведучий 1. Чарівна душа нашого народу... Завжди українця в житті супроводжувала пісня і поезія.

(Учні читають вірші про мову)

Ведучий 2. Дорогі друзі! Щасливі ми, що народилися і живемо в Україні. Тут жили наші діди-прадіди, тут корінь роду українського.

Ведучий 1. І ми повинні знати свої корені, повинні знати те, без чого не мислиться кожен народ: народні звичаї і традиції, ми повинні знати свої обереги.

*(Пісня «Немає України без калини»,
сл. та муз. М. Ведмедері)*

Ведучий 2. Багато символів має наша Україна: тополю, вербу, калину.

Ведучий 1. А ще невмирущим творінням талановитих рук українок є різноманітні вишивки.

Ведучий 2. Серед них – рушник – символ єдності сім'ї, символ любові до землі, до матусі, символ працелюбності нашого народу.

Ведучий 1. Український рушник... На ньому вишита доля мого народу. На ньому переплелися радість і біль, щастя і горе. Скільки він промовляє серцю кожного з нас. Його можна і порівняти з піснею. Без рушника, як і без пісні, не обходиться наше життя.

Ведучий 2. А мати вишивала рушники...

Думками й українськими піснями.
І слалися дорогами нитки,
І йшли по цих дорогах дні за днями.
Життя з них починалося і доля,
І зустрічі, й прощання, і розлуки,
І житні колоски на тому полі,
Де сонце гладить материні руки.

Ведучий 1. Приходять і тепер в безсонні ночі

Ті рушники, волошками розшиті,
І дивляться з них материні очі
І чорнобривці, росами умиті.

Ведучий 2. А мати вишивала рушники

Піснями про калину край дороги.
І йшли у даль життєвої стежки,
Неначе журавлі в осінню пору.

(Пісня «Рушничок», муз. та сл. І. Білик)

Ведучий 1. Слова «рушник», «мати» ніби доповнюють одне одного. Послухайте легенду.

Було це давно. Жила собі в одному селі мати і мала вона трьох синів-красенів. Горнулась мати до синів і мудрі слова їм говорила: «Сини мої, долю я вам гаптую, пам'ятайте про себе в рушниках залишу, тож бережіть їх». Багато рушників вишила мати і всі між ними розділила. А даруючи, говорила: «Голуби мої! Пам'ятайте навек прохання своєї неньки. Куди б не їхали, а рушник у дорогу беріть. Хліб у нього загортайте та інших пригощайте. Хліб на рушнику життя величає, здоров'я береже.»

Ведучий 2. Померла мати, а її слова й пам'ятають неї у рушниках залишилися і передаються від покоління до покоління.

З того часу існує звичай: проводжаючи в далеку дорогу, мати дарувала синові чи дочці рушник, щоб він зберіг їм життя, щоб швидше поверталися додому, щоб дорога була щасливою.

Ведучий 1. Рушник на стіні. Давній наш звичай. Не було жодної оселі в Україні, яку б не прикрашали рушниками. Хоч би яке убоге судилося їм життя, а все ж естетична прикраса завжди знаходила місце в помешканнях – хай то була самотня хатина вдови чи затісна багатодітна оселя, приземкувата мазанка чи багата хата – всюди палахкотіли багатством кольорів рушники.

Ведучий 2. Дивлюся мовчки на рушник,

Що мати вишивала,
І чую: гуси зняли крик,
Зозуля закувала.
Знов чорнобривці зацвіли,
Запахла рута-м'ята,
Десь тихо бджоли загули,
Всміхнулась люба мати.
І біль із серця раптом зник,
Так тепло-тепло стало.
Цілую мовчки той рушник,
Що мати вишивала.

*(«Пісня про рушник», сл. А. Малишка,
муз. П. Майбороди)*

Ведучий 1. Рідна мова вводить нас у чудовий світ мистецтва, влучних висловів, прислів'їв, приказок. Та справжня її прикраса – український гумор.

*(З'являється Стецько, робить вигляд,
що не може порухувати пальці.)*

Ведучий 2. Стецю, а тебе хто запросив? Що ти тут робиш?

Стецько. Сказали, що тут їсти давати будуть. От я і тутечки.

Ведучий 1. Ось тобі й маєш. Тобі тільки поїсти. Поглянь, краса яка навкруги. *(Оглядають кімнату.)*
(Входить Уляна. Стецько перший її побачив.)

Стецько. А ось і пригощать будуть. Зараз я наїмся. Все мені, мені *(підходить до Уляни, розглядає її з захопленням).*

Стецько. Та й патлата! *(Сміється голосно, підходить до Уляни, довго думаючи, питає.)* А що у вас варили?

Уляна *(не звертаючи на нього уваги).* Нічого!

Стецько *(довго згадуючи).* Ну!.. Ну!.. А тепер що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що? Нічого!

Стецько. Брешеш-бо, як нічого! Батько казав, розпитай її обо всім. А хто її зна, об чім її розпитувати! Я усе позабував.

Уляна. Так піди до батька та й розпитай, коли позабував!

Стецько. Так він-бо добре казав, не іди, каже-говорить від неї, поки обо всім не домовишся.

Уляна. Ні об чім нам з тобою домовлятися.

Стецько. Як ні об чім, коли вже ти за мене підеш?

Уляна. Ні, голубчику, цього ніколи не буде.

Стецько. А чом не буде?

Уляна. Тим, що я за тебе не піду!

Стецько. А чом не підеш?

Уляна. Тим, що не хочу!

Стецько. Та чому не хочеш?

Уляна. Не хочу тим, що не хочу.

Стецько. Ну, тепер твоя правда. А батько казав, що ти підеш.

Уляна. Не піду.

Стецько. Ну, а батько казав: не потурай їй, поже-нихайся та пісеньки заспівай, то вона й піде. От я й заспіваю.

*На курочці пір'ячко рябое,
Любімося, серденько, обоє.
Диб, диб на село,
Кив, морг на нього.*

*Я не дівка його,
Не піду за нього.*

Ой, полола дівчина пастернак

Та сколола ніженьку на будяк.

Диб, диб на село...

Не так болить ніженька з будяка,

Ой, як болить серденько від дяка.

Диб, диб...

Ой, чия ти дівчино, чия, ти?

Чи ти вийдеш на вулицю гуляти?

Диб, диб...

Диб, диб...

Диб, диб...

А що, хороша моя пісня?

Уляна. Така точнісінько, як ти, що нічого і не второ-паш. Ось слухай, яку я тобі заспіваю. (*Співає.*)

В мене думка не така, щоб пішла я за Стецька.

Стецько стидкий, Стецько бридкий!

Цур тобі, не в'яжися, пек тобі, відчепися! Божевільний!

Не дурна я і не п'яна, щоб пішла я за Степана.

Стецько стидкий...

Лучше впасти мені з дубу, чим йти заміж за Кандзюбу.

Стецько стидкий...

Лучше мені з моста в воду, чим достатися уроду.

Стецько стидкий...

Стецько стидкий...

А що, Стецю, хороша моя пісенька?

Стецько (*довго дивиться на неї мовчки, потім рап-том крикує*). Погана! Який тебе нечистий такої навчив? Як я її розслухав, так вона дуже погана! Зачим ти її співаеш, га?

Уляна. Та я тобі й співаю, і кажу, що не люблю тебе і не піду за тебе.

Стецько. Так себто батько збрехав? Ну-ну! Ось тільки скажи йому, що він бреше, то так по пиці ляпан-ця і дасть. (*Зітхає.*) Я вже пробував.

Уляна. Так що ж? То батько твій, а то я тобі кажу, що не хочу!

Стецько. Не треба мені твого хотіння, підеш і без нього. Батько ще казав, щоб ти не дражнилась.

Уляна. А чого мені дражнитись? Я не скотина, нехай Бог милує! А щоб я пішла за тебе, то навряд. Я ж кажу, що наше сватання ще вилами по воді писане.

Стецько. Ей!.. Чи Прісько, чи Домахо, чи як тебе. Послухай та іди. Ось коли б ти вже була моя жінка та сказала б, що не хочеш за мене, то я б тобі пику побив, як мені батько часом б'є; але тепер ще не можна. Батько казав, після весілля можна жінку бити скільки хоч, а тепер не можна. Дарма! Я і подожду! А поки ще ласкою прошу: піди за мене.

Уляна (*убік*). Ну що мені з дурнем робити? Покинула б його, так мати лаятиме. Зостанусь та буду його піддурювати.

Стецько. Ой, чую, чую пахощі смачних українських вареників із сиром.

Ведучий 1. Шановні гості! Ми раді, що сьогодні в цьому залі зібралися ті, яким не байдуже майбутнє рідної мови, національної культури. І поки ми збираємося на такі свята, «наша пісня, наша дума не вмере, не загине».

Ведучий 2. Народна пісня – голос невсипущий,
Душі людської вічне відкриття.
Вона ніколи, як і хліб насущний,
Не вийде з моди суцього життя.

Ведучий 1. Бо ж нашому роду нема переводу,
А пісня єднає коріння святе.
Дай, Боже, нам віру і братню згоду
На довгі роки, на вічні віки.

(*Пісня «На щастя, на долю»,
сл. М. Ткача, муз. М. Мозгового*)

Всеукраїнська добродіна акція «Подаруй дитині радість читання!»

З 1 жовтня по 20 грудня 2014 року Укрпошта організує Всеукраїнську акцію з добродінонної передплати «Подаруй дитині радість читання!». Її мета – привернути увагу громадськості до проблем дітей-сиріт в Україні та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також надати можливість вихованцям дитячих соціальних закладів читати якомога більше яскравих і цікавих видань. Закликаємо всіх небайдужих людей долучитися до цієї доброї справи. Кожен учасник акції має змогу на свій розсуд передплатити одне чи кілька вітчизняних видань (дитячої та юнацької тематики) на 2015 рік для будь-якого закладу на території України.

З детальною інформацією про акцію можна ознайомитися на сайтах ДП «Преса» чи УДППЗ «Укрпошта» або звернувшись до працівника ДП «Преса» Захарченко О.О. за тел. 044-289-78-08.

Добродінонну передплату можна оформити у будь-якому поштовому відділенні або на сайті ДП «Преса» www.presa.ua